

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU EKONOMİSİ PROGRAMI**

**2008 KRİZİNDE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ
ETKİNLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA UKAV GÜNDÜZ

MART 2021

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU EKONOMİSİ PROGRAMI**

**2008 KRİZİNDE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ
ETKİNLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA UKAV GÜNDÜZ

DANIŞMAN

Prof. Dr. MUHARREM ÖZTEL

MART 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

FATMA UKAV GÜNDÜZ

Danışmanlığını yaptığım iş bu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. MUHARREM ÖZTEL

İMZA SAYFASI

Fatma UKAV GÜNDÜZ tarafından hazırlanan ‘2008 Krizinde Uygulanan Maliye Politikalarının Etkinliği’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, kamu ekonomisi anabilim dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Muharrem ÖZTEL

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi Dilek Akbaş AKDOĞAN

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Büşra KARATAŞER

.....

Kurumu: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 01.03.2021

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında beni yönlendiren ve çalışmamın nihai şeklini almasında büyük katkısı bulunan değerli hocam **Prof. Dr. Muharrem ÖZTEL'e** (İstanbul Medeniyet Üniversitesi) teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
İMZA SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	4
1. EKONOMİK KRİZİN KAPSAMI.....	4
1.1.Ekonomik Kriz Kavramı	4
1.2 Ekonomik Krizin Nedenleri	5
1.3 Ekonomik Krizin Etkileri	7
1.4 Ekonomin Kriz Türleri	8
1.4.1 Para Krizi	8
1.4.2 Bankacılık Krizi.....	9
1.4.3 Borç Krizi	11
BÖLÜM II	12
2. 2008 KRİZİNİN TANIMI VE BAZI ÜLKE EKONOMİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	12
2.1. 2008 Krizinin Nedenleri	12
2.2 2008 Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri	15
2.2.1 Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi	16
2.2.2 Bankacılık Sistemine Etkisi	16
2.2.3 İstihdama Etkisi	17

2.2.4.Fiyatlar Genel Seviyesine Etkisi	19
2.2.5 Kamu Harcamaları Üzerindeki Etkisi	19
2.2.6 Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi	20
2.2.7 Kamu Borçları Üzerindeki Etkisi	20
2.3. Krizle Mücadelede Maliye Politikası	21
2.3.1 Maliye Politikası Kavramı, Araçları ve Amaçları	21
2.4. Bazı Ülkelerin Krize Karşı Aldıkları Önlemler Ve Uyguladıkları Maliye Politikaları	23
2.4.1 ABD	24
2.4.2. Almanya	26
2.4.3. İngiltere	28
2.4.4. Çin	29
2.4.5. Portekiz	29
2.4.6. Yunanistan	30
2.4.7. İtalya	31
2.4.8. Rusya	32
BÖLÜM III	33
3. TÜRKİYE’NİN 2008 KRİZİNDE ALMIŞ OLDUĞU ÖNLEMLER VE UYGULADIĞI MALİYE POLİTİKALARI	33
3.1 Bütçe İçin Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları	33
3.2 Kamu Harcamaları ile Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları	34
3.3 Kamu Gelirleri ile İlgili Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları..	35
3.4 Borçlanma ile İlgili Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları	38
BÖLÜM IV	39
4.TÜRKİYE’NİN 2008 KRİZİNDE UYGULADIĞI MALİYE POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ	39
4.1 İşsizlik ve İstihdam Oranlarına İlişkin Bir Değerlendirme	39

4.2 Kamu Harcamalarına İlişkin Bir Değerlendirme	51
4.3 Borçlanma ve Borç Stoklarına İlişkin Bir Değerlendirme	59
4.4 Enflasyon ve Tüfe Oranlarına İlişkin Bir Değerlendirme	64
4.5 Kamu Gelirleri İçindeki Vergi Gelirlerine İlişkin Bir Değerlendirme	69
4.6 Büyüme Oranlarına İlişkin Bir Değerlendirme	74
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	84
ÖZGEÇMİŞ.....	92

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2006-2016 Dönemi Nüfusun İşgücü Göstergeleri OVP Tahminleri.....	50
Tablo 2. 2006-2016 Dönemi Nüfusun İşgücü Göstergeleri (% Milyon).....	51
Tablo 3. 2006-2016 Dönemi Kamu Harcama Oranları OVP Tahminleri (%)	58
Tablo 4. 2006-2016 Dönemi Kamu Harcama Oranları (%)	58
Tablo 5. 2006-2016 Dönemi Yıllık ve Çeyrek Verilerle Kamu Borç Stoku OVP Tahminleri (%).....	63
Tablo 6. 2006-2016 Dönemi Yıllık ve Çeyrek Verilerle Kamu Borç Stoku Oranları(%)	63
Tablo 7. 2006-2016 Dönemi Yıllık Verilerle TÜFE Oranları OVP Tahminleri(%) .	69
Tablo 8. 2006-2016 Dönemi Aylık ve Yıllık Verilerle TÜFE Göstergeleri (%)	69
Tablo 9. 2006-2016 Dönemi Kamu Gelirleri OVP Tahminleri(%).....	73
Tablo 10. 2006-2016 Dönemi Kamu Gelirleri Oranları (%)	74
Tablo 11. 2006-2016 Dönemi Yıllık Verilerle Ekonomik Büyüme OVP Tahminleri(%)	79
Tablo 12. 2006-2016 Dönemi Çeyrek ve Yıllık Verilerle Ekonomik Büyüme Oranları (%).....	79

KISALTMALAR

FED	Federal Reserve
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
BOE	The Bank Of England
KDV	Katma Değer Vergisi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
MTV	Motorlu Taşıtlar Vergisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
OVP	Orta Vadeli Program
IMF	International Monetary Fund

ÖZET

2008 KRİZİNDE TÜRKİYE’DE UYGULANAN MALİYE POLİTKALARININ ETKİNLİĞİ

Ukav Gündüz, Fatma

Yüksek lisans tezi, Kamu Ekonomisi Programı

Danışman: Prof. Dr. Muharrem Öztel

Mart 2021, 107 sayfa

Ekonomik krizlerin coğrafi etki alanı ortaya çıktığı ülkeye ve alana bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bazı krizler lokal ve bölgesel etkilere sahipken bazıları da ülke sınırlarını hatta kıtaları aşip küresel boyut alabilmektedir. Bu çalışmanın konusu olan 2008 krizi ABD merkezli başlayıp tüm Dünya piyasalarını etkisi altına almıştır. Bu kriz tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. ABD’de önce konut kredisi piyasasında ortaya çıkan kriz akabinde likidite krizine dönüşmüştür.

Önceleri çok önemslenmeyen bu kriz, 2008 yılında ise sadece finansal sektörde kalmamış reel sektöre de sirayet ederek küreselleşmenin sonucu olarak başta AB ekonomileri olmak üzere tüm dünya ekonomilerini etkisi altına alan küresel bir hâl almıştır. Aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan bu kriz tüm entegre ekonomileri olumsuz olarak etkilemiştir. Tüm dünyada ekonomilerin tamamına yakınının kapitalist sistem içinde olması nedeniyle 2008 krizi, küresel bir kriz olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle de 2008 krizinin birçok ekonomi üzerindeki tahribatı ağır olmuştur.

Bu süreçte her ülke çeşitli politika enstrümanlarıyla türlü önlemler almak zorunda kalmıştır. Birçok ülke ekonomisi birbiri ile entegre olması nedeni ile küresel krize dâhil olmuş ve bunun neticesinde ülke ekonomilerin kriz sonrasında nasıl bir yol izleyecekleri önem arz etmiştir. Küresel ekonomik düzenin gelişmiş ekonomileri bu krizden ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu çalışma sonunda, tüm dünya ile birlikte Türkiye’yi de etkileyen kriz nedeniyle büyüme oranlarının düştüğü, ihracat hacminin

daraldığı ve işsizlik oranlarının arttığı kanısına varılmıştır. İlk başlarda likidite krizi olarak ortaya çıkan kriz, para politikası yoluyla çözülmeye çalışılmış ancak bu yetersiz olunca maliye politikaları devreye sokulduğu görülmüştür. Bu manada 2008 krizinin nedenleri, ortaya çıkış süreci, seçilmiş bazı ülkeler ile birlikte Türkiye’de kriz sonrası uygulanan maliye politikaları ayrı ayrı irdelenmiştir

Anahtar Kelimeler: 2008 Krizi, Türkiye, Maliye Politikası, Maliye Politikalarında Etkinlik

ABSTRACT

EFFECTIVENESS OF COST POLICIES APPLIED IN TURKEY IN 2008

Ukav Gündüz, Fatma

Master's thesis, Public Economy Program

Consultant: Assoc Prof. Dr. Muharrem Öztel

March, 2021, 107 pages

The geographical domain of economic crises may vary depending on the country and region in which it arises. While some crises have local and regional impacts, others can cross the country's borders or even continents and take on a global dimension. The 2008 crisis, which was the subject of this study, started based in the United States and has taken over all world markets. This crisis has affected turkey's economy as well as all over the world. In the United States, the home loan market first emerged after the crisis turned into a liquidity crisis.

In 2008, this crisis, which was not very important at first, became a global one that not only took place in the financial sector but also in the real sector, which, as a result of globalization, had an impact on all world economies, especially EU economies. Suddenly and unexpectedly, this crisis has negatively impacted all integrated economies. The 2008 crisis is considered a global crisis because nearly all of the economies all over the world are in the capitalist system. Therefore, the devastation of the 2008 crisis on many economies has been severe.

In this process, each country had to take various measures with various policy instruments. Many countries' economies were involved in the global crisis due to their integrating with each other, and as a result, it was important how the economies of the country would follow after the crisis. The developed economies of the global economic order have been severely affected by this crisis. At the end of this study, it was found that growth rates have fallen due to the crisis affecting Turkey along with the whole world, the volume of exports has narrowed and unemployment rates have increased. The crisis, which initially emerged as a liquidity crisis, was tried to be solved through monetary policy, but when this was insufficient, fiscal policies were put in place. In

this sense, the causes of the 2008 crisis, the process of occurs, and the post-crisis fiscal policies implemented in Turkey together with some selected countries are examined separately.

Keywords: Crisis of 2008, Turkey, Finance Policy, Activity in Fiscal Policies

GİRİŞ

Son elli yıldan bu yana, tüm dünya ekonomilerinin neredeyse tamamına yakını birbiriyle entegre olmuş durumdadır. Bu durumun ve kapitalist sistemin de etkisiyle, gelişmiş ekonomilerde meydana gelen ciddi bir sarsıntı tüm dünyayı etkileyen küresel bir kriz şekline dönüşebilmektedir. Tüm ekonomik krizler, ekonomik büyümeyi, gelişimi ve ekonomilerin genel yapısını derinden etkilerken aynı zamanda da ekonomik, sosyal ve politik yıkımların yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu durum neticesinde de mali kriz 2006 yılının ikinci yarısından itibaren başta finans piyasalarında kendini göstermiş, sonrasında 9-10 Ağustos 2007 tarihinde para piyasalarında faiz oranlarını ciddi şekilde yükselmiştir (Taylor, 2009:13). Son olarak da 2008 yılının üçüncü çeyreğinde kriz dünyanın pek çok bölgesinde kendini iyice hissettirmiş fakat bu durumu en derin yaşayanlar Birleşik Devletler olmuştur. 2008 yılında ABD de başlayan ve sonrasında tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere hızlıca sirayet eden kriz, ortak ekonomilerin, küreselleşmenin ve neticede kapitalist ekonomik sistemin kaçınılmaz sorunu haline dönüşmüştür.

Her ne kadar 1929 Dünya ekonomik buhranı o zamana kadar yaşanmış en büyük ekonomik kriz olarak tanımlanmış olsa da kapitalizmin bir küresel sistem haline bürünmesiyle Dünyadaki bütün ülkeleri etkisi altına alan 2008 krizi, ilk küresel çapta bir kriz olma özelliğini taşımıştır. Eğilmez'in de ifade ettiği gibi, *"Bu krizin bütün öteki krizlerden en önemli farkı tam anlamıyla ilk küresel kriz olması ve tüm dünyayı etkilemesidir"* (Eğilmez, 2009:69).

ABD'de başlayan 2008 krizi ilk olarak bankalarının kredi çeşitlendirmesine giderek konut kredilerine olan talebi artırması ve kredi koşullarını esnekletirmesi ile başlamıştır. Bu durum özellikle de geri ödeme olasılığı düşük olan tüketicileri cezbetmiş ve bu tüketicilerin kredi kullanım oranının beklenenden daha hızla artmasına neden olmuştur. Bu dönemde global likidite arzı daha da genişlemiş ve bununla birlikte uzun dönemli faizlerin uzun süre düşük seviyelerde seyretmesi, yüksek getiri sunan riskli varlıklara olan talebi de artırmıştır. Bu tip varlıklardan biri de yüksek riskli ipoteğe dayalı konut kredileri olmuştur. Bu nedenle de bu varlıklar, menkul kıymet haline getirilip tekrar pazarlanarak global finans sistemi içinde yaygın

olarak işlem görmeye başlayan türev ürünlerini doğurmuştur. İşlem hacmi hızla artarak astronomik seviyelere ulaşan bu tür menkul kıymetlerin likit bir ikincil piyasaya sahip olmaması ve yeterince denetlenememesi, risklerin doğru olarak fiyatlanmasını da engellemiştir (Yılmaz, 2008:1).

Bunun neticesinde piyasalarda var olan gerginlik hat safhalara ulaşmış, risk algılamalarında bozulmalara yaşanmasına neden olmuş ve bu bozulmanın etkisiyle finans kuruluşları birbirlerine borç verme konusunda isteksiz davranma eğilimine girmişlerdir. Bu sonucunda da daha yüksek risk primi talep etmeye başlamışlardır. İflasın yarattığı şok etkisi mali sistemin kilitlenmesine yol açarak ve tüm dünyaya yayılarak, birçok ülkede etkisini göstermiştir. Ülke ekonomilerinin tüm alanlarına yayılmış, ekonomik büyüme oranlarında düşüş meydana gelmiş, istihdam azalmış, ulusal ve uluslararası ticaret ciddi şekilde gerilemiş, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarında daralmalara neden olmuş ve küresel bünyede daha fazla işsizlik ve yoksulluk ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2008:1).

Türkiye krizin süresinin yaşanan olumsuz durumların ardından beklenilenden daha uzun süreceğini tahmin etmiştir. Bu tahminin ardında etkisini tüm dünya ekonomisi üzerinde göstereceğinin anlaşılması yatmaktadır. Bu nedenle kamu otoriteleri krizin oluşturduğu olumsuz etkileri en az hasarla atlatılması gerektiği kararı almışlardır. Bu sebeple de 2008 yılının Ekim ayından itibaren ilk olarak mali sektöre yönelik, ardında da Kasım ayından itibaren reel sektöre yönelik kriz önlemleri uygulamaya koymuşlardır. Krizin derinleşmesinin için bir dizi önlem paketleri açıklanmıştır. Paketler ile ağırlıklı olarak maliye politikası tedbirleri devreye sokulmuştur (Karakurt, 2010:168).

Bu çalışma, 2008 küresel kriziyle mücadele sürecinde Türkiye’de hayata geçirilen maliye politikalarının neler olduğunu ortaya koyarak, bu konjonktürde değişen maliye politikalarını ve bu politikaların etkinliği tartışmak amacıyla hazırlanmıştır. Öncelikle 2008 küresel krizin ortaya çıkış süreci ve nedenleri ele alınmıştır. Sonrasında ise genel olarak kriz sonrası uygulanan maliye politikaları irdelenmiştir. Özelde de Türkiye’de hayata geçirilen maliye politikaların nasıl değiştiğini ve büyüme işsizlik, borçlanma, enflasyon, kamu gelirleri gibi iktisadi ve mali bünyenin temel unsurları üzerindeki yansımaları değerlendirilerek çalışma tamamlanmıştır.

Yine bu çalışmada, ülke ekonomisinin krizler karşısında nasıl politikalar izlediğine, ne gibi reformlar ve tedbirler ele aldığına ve krizlere neden olan veya krizleri derinleştiren faktörlerin neler olduğuna dikkat çekilmiştir.

Literatür taraması yöntemi ile hazırlanan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomik krizin genel bir tanımı yapılmış, ekonomik krizlerin nedenlerine ve türlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde 2008 krizin tanımı yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde 2008 krizinin enflasyon, istihdam, büyüme, vergi gelirleri, borçlanma, harcama ve bankalar üzerindeki etkilerine yer verilerek ve ikinci bir alt başlık olarak 2008 krizinden etkilenen seçilmiş bazı ülkelerin uyguladıkları politikalara da değinilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye'nin krizin etkilerinden kurtulmak için uygulamış olduğu maliye politikalarına yer verilmiştir. Yine bu bölümde uygulanan maliye politikaları maliye politikası araçları olan bütçe, harcama, borçlanma ve vergi gelirleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise Türkiye'nin uygulamış olduğu maliye politikalarının etkinliği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Politikaların etkinliği değerlendirmesinde hem “kamu kuruluşlarının” ve hem de TÜSİAD vb. bağımsız kuruluşların verileri kullanılarak bunların değerlendirmelerine yer verilmiştir. Ayrıca, 2008 krizinin öncesi ve sonrası yıllara ait veriler kullanılmıştır. Bu manada 2006-2016 dönemine ait TÜİK'in açıkladığı gerçekleşen veriler değerlendirmede dikkate alınmıştır.

Çalışma sürecinde geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Bu konuyla ilgili maliye politikası örnekleri sunulmuştur. Ayrıca çeşitli istatistiki kaynaklardan elde edilen verilerden tablolar oluşturulmuştur. Bu tablolarda yer alan veriler çalışmanın temelini oluşturan son iki (3 ve 4.) bölümün inşasında kullanılmıştır. Böylece krizle mücadelede hayata geçirilen maliye politikalarının etkinliği bu veriler temel alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

BÖLÜM I

1. EKONOMİK KRİZİN KAPSAMI

Bu bölümde ekonomik krizin tanımı yapılacak, ekonomik krizin nedenlerine değinilecek, ekonomik krizin etkilerden bahsedilecek ve ardından ekonomik kriz türlerinin neler olduğuna yer verilecektir.

1.1.Ekonomik Kriz Kavramı

Kriz kelimesi gerek çeşitli bilim dallarında gerekse günlük konuşma dilinde yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Bu nedenle ekonomik kriz dendiğinde bundan ne anlaşılması gerektiği konusunda görüş birliği yoktur. Bu sebeple ekonomik kriz kavramı birçok anlama gelmektedir. İlk olarak kriz kavramının kökeni Yunanca ‘krisis’ sözcüğünden gelmektedir. Kriz kavramının kelime anlamı ise kritik, farklılık gibi anlamlar taşımakta aynı zamanda da çelişki anlamı da bulunmaktadır. Kriz kelimesi sosyal bilimlerde ise bunalım veya buhran anlamlarını da gelmektedir.

Bu nedenle bunalım ve buhran gibi durumlarda ekonomik, sosyal gibi olumlu devam eden alanlarda ciddi bir biçimde sarsılmaların meydana gelmesi ve bu sarsılmalara çözüm yolları bulma konusunda başarısız kalınmasıdır. Buda ekonomide normal olmayan bir durumun ortaya çıkmasına, piyasa mekanizmasının işlememesine(kilitlenmesine) ya da piyasanın aşırı duyarlı hale gelmesine neden olmaktadır. Kriz bu tür dalgalanmaların ya da hareketin ismidir. Kriz kadar alınacak kararlarda önemlidir. Bunun yanında alınacak kararların zamanları da önem arz etmektedir. Verilen kararlar gelecek hakkında bilgi vermeli ve bu kararların nasıl olacağı ile ilgili olmalıdır. Bu kararlar o an yapılan işlere göre şekillenmektedir (Demir, 2013:4).

Bir başka ifadeyle kriz ekonomideki karar birimleri olarak adlandırılan bireylerin, firmaların ve devletin yapmış oldukları davranışlarda ya da almış oldukları kararlarda

aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan değişimdir. Bu nedenle de beklenmedik ve ani değişimlere neden birçok farklı etken bulunmaktadır. Örneğin bir ülkede kronikleşmiş enflasyon ya da yüksek enflasyon, hükümetlerin almış oldukları para politikası kararları, dış ticarete oluşan dengesizlikler, gittikçe artan iç ve dış borçlar gibi makroekonomik sebepler ekonomik krizi doğuran etkenlerin başında gelmektedir. Bu etkenler sonucunda oluşan gelişmeler karşısında makro düzeyde devletler, mikro düzeyde de firmalar etkilenmektedirler (Zeybek, 2015:3).

Bu sebepler krizlerin önceden bilinmesini ve buna yönelik önlemlerin alınmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle birçok ülke krizlere hazırlıksız yakalanılmaktadır. Böyle bir durumun oluşması bazı organizasyonlar için tehdit oluşurmaktadır. Kriz her zaman kötü bir durum oluşurmamaktadır. Aynı zamanda fayda da sağlayabilmektedir. Sağlanan bu faydadan dolayı oluşan fırsatları değerlendiren kişi ve gruplarda mevcuttur. Çünkü kriz dolayısıyla küçülen ya da yok olan firmalar yanında bazı firmalar daha da güçlenmektedir. Bu durumda kriz, kaybedenler için bir tehdit unsuru olmakta kazananlar için fırsat haline gelmektedir. Krizler çıkış ülkesine, krizin yapısına bağlı olarak bazen kısa sürmekte bazense uzun sürmektedir. Krizlerin ne kadar süreceği bir ülkenin ekonomik yapısına aynı zamanda hükümetlerin uygulamış oldukları politikalarında etkinliğine bağlı olmaktadır. Bir kriz hangi sektörde başlamışsa buradan çevresindeki iktisadi birimler de mutlaka etkilenmektedir. Ayrıca küreselleşme ile birlikte krizler bir ülkeden diğerine hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Buda ülkelerin mevcut yapısal sorunlarının daha artmasına neden olmaktadır. Bu durumda da krizler kısa ya da uzun sürebilmektedir. Krizlerin kısa ya da uzun sürmesinde krizlerin şiddeti de önem arz etmektedir. Eğer bir iktisadi faktör düşük seviyede ve şiddette ise kriz sayılmayabilmektedir. Sayılsalar bile etkileri düşük seviyede olduklarından dolayı yaşanan dalgalanmaların etkisinin uzun sürmeyeceği düşünölmektedir (Aktan ve şen, 2002: 2).

1.2 Ekonomik Krizin Nedenleri

Düzgün işleyen bir ülke ekonomisinde de bazen aksaklıklar ortaya çıkabilmektedir. Ortaya çıkan bu durum ekonominin sistem, yapı ve sürecinden kaynaklı olabilmektedir. Bu durum ekonomik alt yapısı tam olarak oturmamış olan gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Bu da bu tür ekonomilerde piyasa mekanizmasının

işleyişi ile merkezi yönetim arasında uyumsuzluk çıkmasına neden olmaktadır. Bu iç çatışma krizlerin içsel sebeplerini oluşturmaktadır. İçsel sebepler bireysel nedenler, sistematik nedenler, yapısal nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenler arasında ilk göze çarpan siyasi nedenlerdir. Çünkü ülke içinde siyasi alandan dolayı demokratik düzen düzgün işleyemez ve siyasi yozlaşmaya neden olur. Bu durumda siyasi alanda yaşanan kriz ülke ekonomisini etkiler. Bu tip ekonomilerde ekonomik kararlarda belirsizlik ortaya çıkmakta, reel ve mali piyasalar düzenli işleyemez hale gelmektedir. Sistematik nedenlerde ise ülkelerin ideolojileri etkilidir. Devlet merkezli ya da karma ekonomik sistem önemini yavaş yavaş yitirmektedir. Yapısal nedenlerde ülke içerisinde bulunan mevcut olumsuzluklar ekonomik krizlerle bağlantılıdır. Bu durumda ülkede üretim, istihdam, fiyatlar seviyelerinde meydana gelen ani değişimler işsizliğe, dalgalanmalara, depresyona neden olmaktadır. Bazı sebepler de krizlerin dışsal faktörlerini oluşturmaktadır. Bunlar ise ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal krizler çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Bunun da başlıca nedenleri mali savurganlıklar, döviz kuru politikalarının yanlış uygulanması, uluslararası piyasalardaki finansal şoklar, uygun şartlar oluşturulmadan ve zamansız yapılan finansal serbestleşme girişimleri ve yurtiçi bankacılık sektöründeki zayıflıklar olarak sıralanabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde yaşanan aksaklıklar ise para ve döviz piyasalarında yaşanmakta ve yaşanan bu durumda iç piyasalara yayılmamaktadır. Döviz ve ödemeler dengesinde yaşanan krizler her zaman yurtiçindeki finansal sorunlara neden olmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde birçok farklı nedenle krizler çıkabilmektedir. Fakat bunların en önemlileri ise dış etkenler oluşturmaktadır. Dış etkenler arasında özellikle krizi tetikleyen durumlar mevcuttur. Bunlar ise gelişmiş ülkelerdeki önemli ekonomik değişmeler, yatırımların küresel bir hal alması ve sermaye piyasalarında artan bütünleşme olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir, 2013:6).

Ekonomik krizler bazen de reel sektörde ya da finansal sektörde yaşanan arz fazlalığı veya talep daralmasında kaynaklı olabilmektedir. İster arz ister talep krizi olsun bu tür krizlerin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri mevcuttur. Bu nedenler bazen organizasyon dışı ve piyasadaki dalgalanmalardan kaynaklanabileceği gibi organizasyon içi olarak kaynaklanabilir. Bir ekonomik krizin her zaman ekonomik tabanlı olması gerekmemektedir. Örneğin, ülke de meydana gelen deprem, sel, yangın,

salgın hastalıklar gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan olumsuzluklar da ekonomik krizlere neden olabilmektedir (Aktan ve Şen, 2002:6).

1.3 Ekonomik Krizin Etkileri

Ekonomik krizler hangi tür ve şekilde ortaya çıkarsa çıksın makro ve mikro düzeyinde olumsuz durumları beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra milli gelir, üretim, kamu finansmanı, ödemeler dengesi, istihdam ve ücretler, fiyatlar gibi ekonomik göstergelerde yaşanan sorunlar ya da zayıflıklar finansal yapıdaki hassasiyeti artırmaktadır. Kriz dolayısıyla değişen dengeler sonucunda alınacak tedbirlerde ekonomiye bağlı belirsizlik, piyasalardaki güven ortamı doğru olarak tahmin edilemediğinden dolayı ortaya çıkan panik tüm toplumu ve ülkeyi etkilemektedir. Fakat krizler hangi dönemde bulunuyorlarsa o dönemin koşullarından etkilenmektedirler. Bu etkilenmenin kendine özgü nitelikleri bulunmakta ve bu da dönem ve konjonktür koşullarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle de krizin etkilerinin her ortama uyacak bir kriz olması da gerekmemektedir. Krizin etkilerine yönelik ortak özellikler saymak güç görünmektedir. Dolayısıyla yaşanan krizlerin sonuçlarının nasıl olacağı önceden belirlenememektedir. Bu durum da krizin nedenlerinin bıraktığı hasarın tespitini güçleştirmektedir. Bu nedenle her ne sebeple olursa olsun, krizin ağırlığına ve süresine bağlı olarak kriz yaşanan ülkenin ekonomisi için, tahrip edici etkisi olabilmekte ve aynı zamanda da kısa ya da uzun süre olma özelliği de taşımaktadır. Ekonomik krizlerin bir takım sonuçlar meydana getirmektedir. Bu durum neticesinde ülkede işsizliğin, fakirliğin artmasına neden olmaktadır. Büyüme oranları yavaşlamakta, ekonomi daralma sürecine girmektedir. Ödemeler dengesi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmakla beraber yabancı sermaye yatırımları üzerinde de negatif etkiler meydana getirir. Döviz kurlarında dalgalanma meydana gelir ve bütçe açıkları artar, vergi gelirlerinde azalma meydana gelir. Tüm Dünyada ticaret hacminde düşüş meydana gelmekte ve dolayısıyla bu durum ihracatta belirsizlik oluşturmaktadır. Kredi bulmada sorunlar ortaya çıkmakta ve ticareti finanse etmek güçleşmektedir. Finansal araçlara olan güven azalmaktadır. Ayrıca turizm gelirleri düşmekte ve özel sektördeki portföy yatırımları ülkeyi terk etmektedir. Yukarıda sayılan nedenlere baktığımızda reel ekonominin ekonomik krizlerin etkilerinden dolayı olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bu makroekonomik etkiler bir taraftan reel ekonomide yani asıl üretimin yapıldığı alanda üretim kaybına

yol açarken bir taraftan da krizlerin yaşandığı ülkelerden diğer ülkelere hızla yayılmaktadır (Demir, 2013:7).

1.4 Ekonomin Kriz Türleri

1.4.1 Para Krizi

Bir ülke ekonomisinde para kaynaklı krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilecek birçok durum söz konusudur. Spekülatif saldırılar, kur artışları, yerel paranın aşırı derece değer kaybetmesi sebepler arasında sayılabilmektedir. Bu gibi durumlarda oluşan aşırı para hareketleri sonucunda merkez bankaları bir takım önlemler almak zorunda kalmaktadır. Bunlarda ilki faiz enstrümanıdır. Merkez bankaları faiz oranları ile ekonomiye müdahale etmektedir. İkicisi de döviz rezervlerini kullanarak müdahalede bulunmaktır. Merkez bankalarının faiz oranları ile piyasaya bu şekilde müdahale etmeye çalışırken faiz oranlarında aşırı derecede dalgalanma meydana gelebilmektedir. Bu dalgalanma kontrol altına alınamazsa sorun ortaya çıkmaktadır. Bu oluşan sorunlar para krizi olarak adlandırılır. Kur kontrol edilemediğinden dolayı yerel para devalüasyonu söz konusu olur. Para krizleri ülkelerde ciddi maliyetlere yol açmaktadır. Ülkelerin dövizlerinde azalma meydana gelmekte ve bu süreçte aşırı resesyon ortaya çıkmaktadır (Koç, 2016:13).

Bir ülkede yıl içinde nominal döviz kurunun bir anda %25'ten de daha fazla artması sonucunda piyasada bulunan iştirakçilerinin milli para cinsinden olan mali varlıklarını bırakıp bir anda yabancı para cinsinden olan varlıklara yönelmesidir. Aslında para krizine döviz krizi de denmektedir. Bu durumda döviz kurunda beklenmedik bir hareket sonucunda yaşanan değişim olarak tanımlanır. Özellikle sabit döviz kuru sisteminde ya da güdümlü döviz kuru sisteminde Merkez Bankasının, döviz kuru dengesini sürdürmesi amacıyla müdahalesi neticesinde ülkedeki döviz rezervlerinin hızlı bir şekilde tükenmesi para krizi ya da döviz krizi olarak tanımlanır (Aliden, 2019:49). Bir ülke parasının üzerinde bazen spekülatif amaçlı saldırılar söz konusu olabilmektedir. Bu durum bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanabilmektedir. Böyle bir durumda Merkez Bankası rezervlerinin çoğunu satmaya ya da faiz oranlarını önemli ölçüde yükselterek parayı korumaya zorlanabilir. Bu durum sonucunda ortaya çıkan şey döviz veya para krizi olarak adlandırılır. Bu

şartlar altında ülke parasına olan güven azalmakta ve ülkedeki döviz fonları ülkeyi terk etmeye başlamaktadır (Zeybek, 2015:8).

Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse; faiz oranlarında aşırı dalgalanmalar gerçekleşmesi, yabancı dolaylı sermayenin beklenmedik ve hızlı bir şekilde ülkeden çıkması gibi nedenlerden dolayı ulusal paraya olan güvenin bozulması, uluslararası rezervlerde azalma, Merkez Bankası'nın döviz kuru üzerindeki etkinliğinin azalması ve bunun sonucunda nominal döviz kuru oranlarında %10-%25 arasında gerçekleşen bir değer kaybından dolayı ortaya çıkan bir kriz türünü para krizi olarak tanımlamak mümkündür (Güvenek, Acet ve Karakaş, 2018:41).

1.4.2 Bankacılık Krizi

Bir bankanın oluşan her hangi bir olumsuz gelişmeden doğan panik nedeniyle yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelmesi veya banka yönetiminin diğer bankalara yüksek oranda kaynak transferi yapmak zorunda olması bankacılık krizi olarak ifade edilir. Bu ortamda hesap sahipleri bir anda bankalardan birikimlerini çekmektedirler. Bankalar mevcut nakdin büyük kısmını kredi olarak verdiğinden dolayı hesap sahiplerine kısa zamanda ödeme yapamazlar. Bankacılık sektörünün kriz riskini yükselten nedenler bankaların aşırı şekilde açık pozisyona sahip olmaları ve varlıkları ve sorumlulukları arasında oluşan vade uyumsuzluğu gösterilebilmektedir. Bunun yanında geri ödenemeyen kredilerin artmasında menkul değerlerde dalgalanmalar, bankaların aktif yapısının bozulması, bankacılık sektöründe etkin ve gözetimin zamanında yapılmaması da etkili olmaktadır. Yabancı para talebinin artmasının nedeni bankalardan çekilen paralardır. Bu da ülkenin para krizine girmesine neden olmaktadır. Bankacılık krizi ile para krizi aralarında ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiden dolayı bu krizlere ikiz krizler de denilmektedir. Çünkü döviz krizlerinin yani para krizlerinin bankacılık krizlerine neden olduğu düşünülmektedir. Para krizinde spekülasyon saldırıları sonucunda rezervler azalmakta ve bu durum da kredi arz edebilmede ani düşüşlere neden olmaktadır. Bu azalan kredi hacmi üretimde azalmaya ve geri gelmeyen kredilerin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca geri dönmeyen kredilerin artması, menkul piyasasında yaşanan dalgalanmalar ve bankanın aktif yapısının bozulması bankacılık krizinin temel neden sayılabilmektedir (Aliden, 2019:50).

Bankacılık krizlerinin temelinde sermaye hareketliliği serbestleşmesi durumunda bu duruma hazır olmayan bir ekonomik sistemin olması, bankaların kırılğan yapısı, bankacılık sisteminin istenilen düzeyde denetlenmemesi, sistemdeki düzenlemelerin iyi yapılamaması sorunları yatmaktadır. Ayrıca bankacılık krizlerine neden olan en bilineni bankaların gerçek veya potansiyel iflasları ve asli fonksiyonlarını yerine getirme konusunda yaşadıkları başarısızlıklardır. Bankacılık sektörünü ayakta tutan şey bankalara olan güvendir. Bu güvenin bozulması neticesinde ani para çıkışları olmakta ve bankacılık krizleri oluşmaktadır (Koç, 2016:12).

Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse; banka krizi, bankada hesabı bulunan kişi ya da kurumların bir anda bankadan birikimlerini çekmesi ile ortaya çıkar. Mevcut nakdin büyük bir kısmı kredi olarak verildiğinden dolayı geri ödemelerin kısa zamanda yapılması güçleşmektedir. Bu durumda bir banka iflasa sürüklenirken sigortası olmayan yatırım sahipleri de paralarını kaybetmektedirler. Bankalarında ellerinde yeterli kaynak kalmama düşünce ile ellerinde bulunan kaynaklar ile ödeme yapmaması, kredi arzı daralması olarak ifade edilmektedir. Ve bu da bankaları, krizin tetikleyici gücü haline getirmektedir (Zeybek, 2015:5).

Bankacılık krizleri çoğunlukla ekonomik konjonktürel dalgalanmalardan kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu kriz iki nedene dayamaktadır. Birincisi hem makroekonomik dalgalanmalara hem de rejim değişikliklerine dayanmaktadır. İkincisi ise bankalarının politik müdahalelerine dayanmaktadır. Bankacılık krizleri para krizleriyle karşılaştırıldığında bankacılık krizi daha uzun sürme eğilimi taşır. Ve bu durum ekonomik faaliyet hacmi üzerinde çok şiddetli etkiler meydana getirmektedir. Bankacılık krizinde en zirvenin yaşandığı durum paranın çöküşünden sonra meydana gelmektedir. Ayrıca bankacılık krizleri ortalama üç yılda sona ermektedir. Para krizleri bundan farklı olarak 1-2 yılda sona ermektedir. Ayrıca şiddetli bir şekilde oluşan para krizlerinin bankacılık krizlerinin oluşmasına neden olduğu görülür. Oysa ılımlı sayılabilecek bir ölçüde oluşan para krizi bankacılık krizi olmadan da sona erer. Bankacılık krizlerinin oluşturduğu maliyet ve üretimde meydana getirdiği kayıplar para krizinin meydana getirdiklerinden daha çoktur. Üretim kaybının yaşanması aynı zamanda finansal sektörü yeniden yapılandırmak için gereken desteğin yüksekliği maliyetlerin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır (Kocadağ, 2010:12).

1.4.3 Borç Krizi

Bir lke ekonomisinde ister kamuya ister özel kesime ait olsun dış borçların ödenememesi şeklinde ortaya çıkan durum borç krizi olarak tanımlanmaktadır. Aslında temel olarak bu dış borç krizidir. Yani ülkenin genel ekonomisinden kaynaklı oluşan bir borçtur. Bu dış borç krizi özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişme süreçlerini aksatma ve bunun sonucunda ekonomik sorunları artırmaktadır. Borç krizi, hükümetlerin almış oldukları dış borçları çevirmede ortaya çıkan durumlarda veya dışarıdan yeni kredi bulması ile ilgili yaşadığı sıkıntılı durumlarda, bu krediler için yapılan yeni ödeme planlarının belirlenmesi veya yeni alınan kredilerin getirmiş olduğu sorumlulukların ötelenmesi gibi durumlarda görülmektedir. Dış borç krizleri genelde gelişmekte olan ülkelerde daha sık görülmektedir. Bu ülkelerde genellikle mali savurganlık, yanlış döviz kuru politikaları, uluslararası finansal şoklar ve yurtiçindeki bankacılık sektöründeki zayıflıklar nedeniyle dış borç krizleri ortaya çıkmaktadır. Dış bora ihtiyaç duymaları ise kalkınmaları için gerekli olan kaynağın bu yolla sağlanmasıdır. Bu noktada alınan dış borun sürdürülebilmesi önem arz etmektedir. Borç krizleri boru alan kurumun ve kişinin borunu deyemediğinde ya da boru veren kişilerin ve ya kurumların borçluya duydukları güvenin azalması, tekrar borç vermek istememesi ya da daha önce vermiş olduğu boru geri almak istemesi durumunda da ortaya çıkmaktadır (Asarkaya, 2019:13).

Ayrıca dış borç krizlerinde alınan dış borun verimli alanlarda kullanılamaması, dış borçların tüketim finansmanında kullanılması ya da verimsiz ve de bir o kadarda riski taşıyan uzun vadeli yatırımlara yönlendirilmesi sebebiyle borç ödeme günü geldiğinde ülkenin sıkıntıya düşmesi sonucunda ortaya çıkabilmektedir (Hendek, 2013:7).

Bu krizler hem kamu boru kaynaklı hem de özel sektör kaynaklı da olabilmektedir. Eğer kamu kesiminin borçlarını geri ödemede konusunda sıkıntı yaşayacağı gibi durum söz konusu olduğunda ya da böyle bir algı oluştuğunda bundan özel sermaye girişleri de etkilenmektedir. Bu etkilenme sonucunda sermaye girişlerinde düşüş yaşanmakta ve bu da para krizlerine yol açabilmektedir. Para ve bankacılık krizleri ile borç krizleri arasında oldukça yakın bir ilişki bulunmaktadır. Her ne kadar aralarında ilişki olsa bile, para ve bankacılık krizleri temelde dış etkilerin daha yoğun olduğu krizler olarak ortaya çıkmaktadır (Asarkaya, 2019:13).

BÖLÜM II

2. 2008 KRİZİNİN TANIMI VE BAZI ÜLKE EKONOMİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bu bölümde 2008 krizinin tanımı yapılacak ardından nedenlerine değinilecek ve seçilmiş bazı ülkelerinde krizden etkilenmelerine ve aldıkları önlemlere de yer verilecektir.

2.1. 2008 Krizinin Nedenleri

2008 yılının Eylül ayında ilk olarak ABD’de meydana gelen ve ardından tüm dünyayı etkisi altına alan küresel krizin özünde inşaat/konut sektörü kredi balonu yatmaktadır. Kriz ilk olarak mortgage krizi olarak ortaya çıkmıştır (Uçan ve Çebe, 2018:9). ABD’deki mortgage piyasası 10 trilyonluk piyasaya ulaşarak dünyanın en büyük piyasası haline gelmiştir. Ortaya çıkan bu kriz dünya tarihinin en büyük küresel kriz olarak görülmektedir. Daha önceki krizlerle benzer özelliği ise finansal yeniliklerin iyi şekilde yönetilememesi, varlık fiyatlarında oluşan balon ve finans kurumlarının bozulan bilançolarıdır. Bu kriz ABD gayrimenkul piyasalarında başlamış ve bir likidite krizine dönüşmüş ve son olarak Avrupa başta olmak üzere bütün Dünyaya yayılmış ve küresel piyasalardaki riski artmıştır. (Eğilmez, 2009:66).

Bu dönemde ABD’de bulunan bankalar, ekonomiyi inşaat sektörü vasıtasıyla canlandırmak ve daha fazla kazanç elde edebilmek için kredi kullandırmışlardır (Susam ve Bakkal, 2008:73). Bu krediler mortgage piyasanın çoğunu yüksek kaliteli müşterilerin oluşturduğu “prime mortgage” denilen kişilere verilmekteydi. Daha sonra zaman geçtikçe bu krediler “subprime mortgage” denilen düşük kalitede müşterilere de verilmeye başlandı. Buradaki amaç kişinin gelir düzeyine göre ödeyememe riskinin belirlenmesi ve risk düzeyine göre faiz oranına göre kredi kullanmasını sağlamaktır. (Eğilmez, 2009:66). Subprime yani eşik altı piyasası olarak adlandırılmaktadır. Eşik altından kastedilen ise kredi alabilecek kişilerin borcunu en rahat bir şekilde

ödeyebilecek kişiden başlayarak en az ödeyebilecek kişilere doğru sıralanması olarak tanımlanmaktadır (Özatay, 2009:101). Bu krediler sayesinde herkesin ev sahibi olması amaçlanmış ve bu amaç doğrultusunda bankalar herkese kredi vermiştir. Fakat çoğu kredi sahipleri emlak piyasasının getirisine kapılarak daha da çok borçlanmışlardır. Çünkü emlak fiyatları artmaktaydı ve bu durum emlak sahiplerinin kendilerini zengin hissetmelerine neden olmaktaydı. Bu sebeple daha çok borçlanıp daha çok harcama yapmaya başlamışlardır. Ekonomi canlanmış ve emlak piyasasının da fiyatları artmıştır. Daha çok emlak edinmeye başlamışlar ve günün birinde daha çok yüksek bedellerle satacaklarını ümit etmişlerdir. Fakat bu hayal gerçekleşmemiş emlak balonu sönmüş ve fiyatlar düşmüştür (Kesebir, 2018:534).

Finans sektörünün yapmış olduğu bu girişim sonrasında konut piyasasında fiyatlar yükselmiş ve konut kredilerinin daha fazla artmasına konut fiyatlarının yükselmesi neden olmuştur (Ertuğrul, İpek ve Çolak, (t.y:68). Aslında 2008 krizi emlak fiyatlarının aşırı yüksekliği görünse de bu kredilere dayanılarak yapılan işlemlerin oluşturduğu bir kriz türüdür. Kısacası bankalar riskli gruptaki kişilere daha fazla kredi verebilmek için türev ürünlere yönelmişlerdir. Türev ürün ise şirketlerin başka işlemlerden doğan risklerini alışverişe konu etmelerine yarayan bir sözleşme türü olarak adlandırılmaktadır. Bu sözleşmelerde, mortgage kredisini verenin bu krediyi kullanan tarafından geri ödenmeme riskini üçüncü kişilere kısacası hedge fonlarına devretmesidir. Bu şekilde yapılan işlemler neticesinde büyüyen mortgage piyasasına türev piyasası da eklenmiş risk giderek büyümüştür. Uluslararası boyutta işlemlerle bankalar birbirlerine kefil olmuşlardır. Bunların en başında ise Lehman Brothers gelmiştir. Lehman Brothers'ın bankalara karşı sözleşmeden kaynaklı sorumluluklarını yerine getiremez hale gelmesiyle batması kaçınılmaz olmuştur. ABD ve FED bankayı kurtarmayı denemiş fakat başarılı olamamıştır. Lehman Brothers'ın iflasında sonra Dünyanın en büyük sigorta şirketinden birisi olan American International Group (AIG)'nın hisse senetleri % 60 değer kaybetmiş ve bu durum bütün Dünyada deprem etkisi yaratmıştır (Susam ve Bakkal, 2008:73).

Bankalar menkul kıymetleştirme yolunu seçerek verdikleri kredilere bağlı olan riskleri azaltmak istemişlerdir. Bankaların seçmiş olduğu bu yolla risk paylaşılmak istenirken paylaşılan şey borç olmuştur (Kesebir, 2018:534). Bu durum riski daha da artırmıştır. Dikkatsiz ve denetimsiz bir şekilde verilen konut kredilerinde geri ödeme noktasında

sıkıntılar ortaya çıkmış, bu durum neticesinde bankaların bünyesindeki hacze konu olacak konut sayısı artmaya başlamış ve bu hacizli konutları piyasaya arz etmesiyle birlikte konut fiyatlarında düşüşler kaçınılmaz olmuştur. Hal böyle olunca kredisini düzenli olarak ödeyen bazı konut kredisi kullanıcılarının evlerinin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmıştır. Bu durumda kredi kullanıcıları evlerinin anahtarlarını zarflara koyup kredi geri ödemelerinden vazgeçmişlerdir. Kredi kuruluşları bankalara yapılan geri ödemelerini birbirleriyle entegre olmuş olan diğer mali kuruluşlara yaymaya başlamıştır. Ortaya çıkan zarar domino etkisiyle diğer mali kuruluşlara sirayet etmiştir. Bu süreç mali yapının en temel taşı niteliğindeki mali kuruluşların iflas etmesine neden olmuştur (Ertuğrul ve diğerleri, (t.y:69).

2008 yılı ortasına gelindiğinde ABD’de kredileri ödeyebilme gücü düşük müşterilere kredileri verilmesi, yüksek riskli kredilerin boyutunu 1,5 trilyon dolara yükseltmiştir. Geçmişte ABD’deki faizler oldukça düşük seviyelerde olduğundan dolayı, mortgage kredilerini kullanan düşük gelire sahip kişiler ya da kurumlar çoğunlukla değişken faizli kredileri tercih etmişlerdir. FED faizleri sürekli artırmayı sürdürmüş ve bu durum konut fiyatlarının düşmesine, mortgage kredisi kullanan kişilerin aldıkları kredileri geri ödeme konusunda sıkıntı yaşamalarına neden olmuştur (Göçer, 2009: 19).

2008 de yaşanan krizin diğer bir nedeni de ABD ekonomisinin son dönemlerde cari açık oranının yüksek düzeyde olmasıdır. İç tasarruflar tarafından karşılanamayan artan yatırım talebi cari açığın oluşmasına neden olmaktadır. Talep artmış bununla birlikte ithalatın da artması sonucu, ABD ekonomisinin cari açığı hızlı bir şekilde yükselmeye başlamıştır. Bu cari açık 2005 yılında GSYİH’nin % 5.9’unu oluşturan 805 milyar dolar seviyesinde iken 2006 yılında 812 milyar dolara yani GSYİH’nin % 6’sına ve 2007 yılında ise 738 milyar dolara GSYİH’nin % 5.1’ine ulaşmıştır (Göçer ve Özdemir, 2012:194).

ABD ekonomisi tarihinin en büyük cari açığını vermeye başlamış ve bunu da yüksek miktarlarda fon çekerek finanse etmiştir. Bu kapsamda, ABD’li şirketler sermayelerini ve teknolojilerini alıp düşük emek ve işletme maliyetleri olan Çin’e giderek orada yatırım yapmış ve burada ürettikleri malların büyük çoğunluğunu ABD ve Avrupa pazarına satmış, bu pazarlardan elde ettikleri kazançları da ABD hazine tahvillerine yatırmışlardır. Böylece ABD ekonomisi dış dengesi bir balon üzerine kurulmuş

durumdadır. Bir taraftan ABD ekonomisinin dış dengesinde büyük balonlar oluşurken bir taraftan da petrol, gıda ve metal fiyatları hızla artmaya başlamış bu artışlar da finans dünyasında oluşmuş olan kötümser havaya, yeni bir kötümser hava daha eklemiştir. Bütün bunların yaşanmasında gevşek para politikası, finansal piyasalarda oluşan risklerin görmezden gelinmesi ya da olduğundan daha küçük değerlendirilmesi, şirket yönetimlerinin başarısızlığı, hane halklarının az tasarruf edip çok borçlanması ve bütçe açıkları neden olmuştur (Kölmek, 2014:3).

2.2 2008 Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Türkiye bankacılık kesimi, 2001 yılında yaşanan finansal krizden güçlenerek ve risklere karşı duyarlılığı artarak çıkmıştır. 2008 yılında yaşanan krizin Türkiye'ye ilk yansımaları, ekonomide yavaşlama, iç talepte daralma ve yabancı kaynak girişinde düşüşler şeklinde görülmektedir. Kapasite kullanım endekslerinde ve yurtiçi talepte düşüşler görülmüştür. Doğrudan yabancı kaynak girişi 2007 yılının Ocak-Kasım dönemleri ile karşılaştırıldığında 2008 yılının yine aynı döneminde %15,9 oranında bir daralma meydana gelmiştir. Küresel mali kriz ile birlikte kredi imkanları daralmış ve dış piyasalarda yaşanan talep daralmasının ihracat kapasitesini olumsuz etkilemesi sonucu, reel sektörü açık hedef haline getirmiştir. Bunun sonucunda 2008 krizinin 2001 krizinde olduğu gibi mali sektörü değil, aksine reel sektörü etkilediği görülmektedir. Bu daralmanın ilerleyen dönemlerde daha da hızlanarak artacağı tahmin edilmiştir. Sıcak para olarak adlandırılan kısa vadeli yabancı finansal sermaye 2007 sonu itibarıyla 107 milyar doları aşmış olan stok büyüklüğüne sahip iken, 2008 Kasım itibarıyla hızlı şekilde eriyerek 45 milyar dolar seviyesine düşmüştür (Hepaktan ve Çınar, 2011:163).

Dünya ekonomilerinin emek piyasaları küresel ekonomik krizden etkilenmiştir. Hal böyle olunca Türkiye'nin emek piyasası da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Dünya genelinde ekonomik faaliyetler daralmış, bu durumla bağlantılı olarak 2008 yılının üçüncü çeyreği ve devamında işsizlik oranında önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır. 2009 Şubat ayına gelindiğinde işsizlik oranı %16 seviyelerine yükselmiştir. Sanayi üretiminde 2008 yılının ikinci çeyreğinden başlayarak yaşanan düşüş Türkiye ekonomisinde küçülme yaşanmasına neden olmuştur. Sanayi üretiminin en önemli unsuru olan imalat sanayi kapasite kullanımı oranında da 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren belirgin düşüşler gözlenmiştir (Ertuğrul ve diğerleri, (t.y:69).

Piyasada belirsizliklerin artması, güven ve beklentilerin olumsuz etkilenmesi küresel krizin doğal bir etkisidir. Bu etki kendini tüketicilerin tüketim kararlarını, yatırımcıların ise yatırım kararlarını ertelemesi olarak göstermiştir. Bu aşamadan sonra ekonomide durgunluk görülmüştür. Kamu maliyesi olumsuz etkilemiştir. Büyüme oranı azalmış bunun doğal neticesi olarak vergi gelirleri de düşmüştür (Kölmek, 2014:18).

2.2.1 Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Sektörlerin büyüme hızları ve onları temsil eden GSYİH’de yaşanan değişiklikler ekonomik krizin reel sektördeki en belirgin etkisi olarak görülmektedir. Reel kesim üretiminde olumsuz gelişmeler yaşanmış ve bu durumda büyüme rakamlarına yansımıştır. Bu neticesinde 2008 yılının üçüncü çeyreğinde, rekor bir gerilemeyle negatif değerler almaya başlamıştır. Büyüme oranının GSYİH’deki düşüşü devam ederek 2008 yılsonu itibarıyla %0,9 seviyelerine kadar gerilemiştir. Tarımdaki büyüme hızı ise kriz öncesi dönemde %1,4 oranında gerçekleşirken, kriz döneminde %6,9 oranında küçülmüştür. Sanayi sektörüne baktığımızda 2006 yılında %8,3 olan büyüme hızı 2007 yılında krizin de etkisiyle %5,8’e, 2008 yılında ise %1,1’e gerilemiştir. Sanayi sektörünün en temel taşı olarak sayılan imalat sanayiinde üretim artış hızı 2006 yılında %8,4 iken 2007 yılında %5,6’ya, 2008 yılında %0,8’e düşmüştür (Yıldırım, 2010:50).

2.2.2 Bankacılık Sistemine Etkisi

Türkiye’de finans sektörünün en önemli temel taşı bankacılık sektörü oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak da bu sektör içindeki en büyük istihdamı da bankacılık sektörü oluşturmaktadır. Türkiye’deki bankacılık sisteminin mevcut yapısal özelliğiyle ve piyasadaki aktörlerin kriz karşısındaki davranışları sayesinde bankacılık kesimi yara almamıştır. Bu sebeple 2001 krizinden sonra atılan adımlar Türkiye’deki bankacılık sistemini sağlamlaştırmış ve bir istikrara kavuşturmuştur. Aynı zamanda Türkiye’de mortgage piyasasının olmayışı ve türev ürünlerin Türkiye’ye gelmemiş olması da 2008 krizinin bankacılık kesimi üzerindeki etkisini hissetmemesine yardımcı olmuştur. Dış dünyada (ABD ve Avrupa’da) olduğu kadar olmasa da Türk bankacılık sektörü de krizin etkilerini hissetmiştir. Bu etkiyi Türkiye’de en çok yabancı bankalar hissetmiştir. ABD ekonomisinde “sorunlu varlıklar” olarak adlandırılan türev ürünlerin Türkiye’de olmaması artı bir avantaj

sağlamış, bankacılık sektörü küresel krizden nispeten korunmuş olsa da dış mali piyasalardaki olumsuz gelişmeler Türkiye'nin reel krizini derinleştirmiştir (Turgut ve Ertay, 2016: 122).

BDDK verilerine bakarak yapılan değerlendirmelere göre 2008 krizinden en çok yabancı bankaların etkilendiği görülmektedir. Bu etkiyi nerdeyse hiç hissetmeyen mevduat ve kamu bankalarıdır. Mevduat ve kamu bankaları bu dönemde istikrarlı bir şekilde kar marjlarını artırmayı da başarmıştır. Aynı şekilde personel sayıları da giderek artmıştır. 2008 yılında 464 personele ve 25 şubeye sahip olan Turkland Bank A.Ş. 2009 yılında 457 personel ve 25 şubeye sahiptir. Şube sayısı aynen kalmış fakat 2009 yılında 7 personel işten çıkartılmıştır. Bank Mellat A.Ş.'nin 2008 yılında 51 personeli varken 2009 yılında 50 personeli vardır. Deniz Bank A.Ş.'nin 450 şubesi değişmemiş fakat 2008 yılında 7.789 personele sahipken 2009 yılında 413 personel işten çıkartarak 7.376 personeli kalmıştır. Eurobank Tekfen A.Ş. 2008 yılında 743 personele sahipken 2009 yılında 82 kişi işten çıkararak 661 personeli kalmıştır. Finans Bank A.Ş. 2008 yılında 10.107 personele sahipken 2009 yılında 121 kişi işten çıkartmış 9.986 personeli kalmıştır. Ayrıca 2009 yılında da 3 şubesini kapatmıştır. HSBC A.Ş. ise diğer bankaların aksine 2008 de 6.430 personeli varken 2009 yılında 423 personel işe alarak 6.853 personele ulaşmıştır. Sadece 1 şube kapatmıştır. Kalkınma ve yatırım bankalarından olan Bank Pozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.'nin 2008 yılındaki şube sayısı 11 iken 2009 yılında 4'e düşmüştür. Fakat personel sayısında azalma değil artış yaşanmıştır. 11 kişiyi 2009 yılında işe almıştır. 2010 yılında 2 şubesi kalmış personel sayısını 288'e çıkarmıştır (BDDK, bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporları).

Yabancı bankaların aksine Türk bankaları bu yaşanan krizinden çok fazla etkilenmemiştir. Bu durumun nedeni ise, 2001 yılında gerçekleşen kriz sonrasına yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle Türkiye'deki bankalar yapısal reformlarını tamamlamıştır. Bu sebeple de küresel ekonomik krizin etkisinden güçlü altyapıya sahip olan bankalar sağlam kalabilmiştir (Selçuk, 2010: 22).

2.2.3 İstihdama Etkisi

Bir ülkenin ekonomisinin performansı hakkında en önemli verilerden biri işsizlik göstergeleridir. İstihdama yansıyan olumlu etkiler bir ekonomi sağlıklı ve düzgün

işlediğinde görülmektedir. Bunun sonucunda işgücü piyasasında da olumlu gelişmeler yaşanmasına katkı yapmaktadır. Geçmişte yaşanan krizlerde gerçekleşen olumsuz durumlardan biri de yine işsizliğin yükselişi ve kapasite kullanım oranlarının düşmesidir. 2008 krizin de daha önceki krizlerde yaşanan durumların yaşandığını özellikle işsizliğin yükseldiğini daha belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Diğer alanlarında olumsuz bir şekilde etkilenmesi işsizliğinde artmasının ardında yatan bir nedendir. Kriz işsizliği arttırmakla kalmayıp, aynı zamanda işsiz kalanların yeniden iş bulma süresini de uzatmaktadır. Türkiye ekonomisinin daha önceki dönemlerine bakıldığında istihdam oluşturma kapasitesinin yüksek olmadığı söylenebilir. Son yıllarda gerçekleşen istihdam artışlarının yüksek büyüme oranlarına dönüşmemesi de bunun bir göstergesi olmuştur. İşsizliği azaltmanın bir yolu da yeni iş sahaları oluşturmak ve bunun için de istihdamı ve yatırımları artırarak mümkün olmaktadır. Son yıllarda yüksek işsizlik oranlarının kronik bir hal alması neticesinde her zaman istihdamı ya da yatırımları artırarak işsizliğin azaltmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Bu kronikleşen duruma ek 2008 yılında yaşanan küresel kriz de ne yazık ki işsizliği daha da arttırmış ve son yıllarda yaşanan en yüksek düzeyine yükseltmesine sebep olmuştur (Yaprak, 2009: 44).

İşsizliğin bu denli artmasında küresel kriz nedeni ile şirket sayısında büyük oranda bir azalma meydana gelmesi ve ayrıca kapanan işyeri sayısındaki artışlar etkili olmuştur. (Yaprak, 2009: 46). 2008 yılında işsizlik oranı yıllık %10 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2009 yılında krizin etkisi devam etmiş, işsizlik oranı %13.1'e ulaşmıştır. 2010 yılında ise işsizlik oranı %11.1 seviyelerine düşmüştür. Takip eden yıllarda bu oran düşmeye devam etmiştir. 2002 yılından bu zamana kadar Türkiye'de elde edilen yüksek büyüme hızlarına rağmen işsizlik oranları azalacağı yerde artma eğilimi göstermektedir. Bunun nedeni tarım kesiminin son yıllarda istihdam kaybetmesidir. Bu kayıpların diğer sektörlere de istihdam olarak yansımaması işsizlik oranını daha da artırmaktadır (Eren, 2010: 89).

TÜİK'in yayınlamış olduğu ilk çeyrek verilerine göre 2008 yılında %11,9 olan işsizlik oranı 2009 yılında %16,1'e 2008 yılında %14,2 olan tarım dışı işsizlik oranı ise 2009 da %19,8'e yükselmiş ve böylece Türkiye'nin ekonomik kriz ile birlikte istihdam sorunu ortaya çıkmıştır. Kentsel yerlerdeki işsizlik oranı 2008 Şubat ayında %13,4 iken 2009 Şubat ayında %18,1'e yükselmiştir. Ve yine kentsel yerlerdeki genç nüfusta

işsizlik oranı 2008 yılının ilk çeyreğinde %22,8 iken daha da artarak %30,1 düzeyine gelmiştir. Tüm dünya genelinde bu krizden en çok etkilenen kesim gençler olmuştur. Bu krizden gençler dünya genelinde en çok etkilenenler olmuştur. 2009 yılı verilerine göre, kasım ayındaki işsiz sayısı 2008 yılının kasım ayına göre 233 bin kişi artmış, 3 milyon 270 bin kişiye yükselmiştir. İşsizlik oranı ise %12.2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel kesimdeki işsizlik oranı %15.3, kırsal kesimdeki işsizlik oranı ise %8.7 olmuştur (Kölmek, 2014: 19).

2.2.4 Fiyatlar Genel Seviyesine Etkisi

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de maliyet ve talep boyutlu baskılar sonucunda enflasyon oranında azalma meydana gelmiştir. Bunda 2008 krizinin etkilerinin olduğu ifade edilmektedir. Hem iç ve hem de dış talep şartlarında süratle bir daralma yaşanmasına ilaveten bir de emtia fiyatlarındaki gerilemelerin ve mali önlemler kapsamında uygulanan vergi oranlarındaki geçici indirimlerin enflasyonda yaşanan sert düşüşte etkisi olmuştur. Yurt içi talep de hızla gerileme belirginleşirken küresel krizinde etkisi ile iş gücü piyasası üzerindeki olumsuz yansımaları da gerilemiştir. Bunun sonucunda, ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlama eğilimi derinleşmiş, toplam talep koşullarının enflasyon oranında düşüş yönlü sağladığı katkı belirgin biçimde artmıştır (Bayrak ve Kanca, (t.y.):92).

2007 yılında TÜFE % 8,39 olarak gerçekleşmiştir. Krizin derinleşmesiyle birlikte etkileri de daha da artmış ve bunun da sonucunda 2008 yılında TÜFE değerlerinde artışlar yaşanmıştır. Bu artışlar üzerine Merkez Bankası, krizin etkilerinin azaltmak için %20 olan gecelik borç verme faiz oranlarını % 17,50 seviyesine kadar düşürmüştür. Bunun da etkisiyle beraber 2009 yılında TÜFE oranı % 6,53 seviyesine kadar gerilemiştir. Ayrıca Merkez Bankası, gecelik borç verme faiz oranlarını etkiyi azaltmak için değil aynı zamanda piyasaya likidite desteğini arttırmak amacıyla bu oranı daha da indirerek % 9 seviyesine kadar getirmiştir (Paker, 2014:102-103).

2.2.5 Kamu Harcamaları Üzerindeki Etkisi

Özel kesim yatırımcıları 2008 krizin olumsuz etkileri nedeniyle yatırımlarını kısıtlamışlardır. 2008 yılının son çeyreğinde toplam yatırımlar içinde özel kesim yatırımlarının payı %7,3 azalmıştır. Yatırım harcamalarındaki özel kesimin payı azalmasına karşın kamu kesiminin payı aynı dönemde %13,1 artış göstermiştir.

Olumsuz beklentilerden etkilenen özel kesim yatırımlarının etkisi büyüme oranında daralmaya neden olmuştur. Bazı alanlarda kamunun daha fazla harcama yapmasına özel kesim yatırım harcamalarının azalması neden olmuştur. Özel kesimin dışlama etkisi oluşturmaması için kamu yatırımlarına yapılacak harcamalarda özel kesim yatırımlarını teşvik edecek alt yapı harcamalarına fon ayrılmıştır. Büyümedeki geriye doğru gidişatı durdurmak için toplam talebi ve yatırımları artırıcı politikalar izlenmiştir (Gül ve Kaya, 2018:101).

2.2.6 Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi

2008 yılında yaşanan küresel kriz Türkiye ekonomisinin bütçe büyüklüklerinde de kendini göstermiştir. Krizin en büyük etkisini vergi gelirleri üzerinde göstermiştir. Mal ve hizmetlerden alınana vergiler, ithalattan alınan dolaylı vergiler ve çalışanların stopaj yoluyla ödemiş olduğu gelir vergileri Türkiye'nin ağırlıklı olarak vergi gelirlerini oluşturmaktadır. Vergi gelirlerindeki aşırı düşüş ve bütçe açığında oluşan artıştaki en önemli etkenler ise, ekonomideki yavaşlama, işsizlik sayısındaki artış, reel ücretlerde de oluşan gerileme olarak sıralanabilir. Bütçe açığı 2007 yılında 13,7 milyar TL olan iken 2008 yılı itibariyle 17,4 milyar TL seviyelerine kadar çıkmıştır. 2009 yılında hedeflenen vergi gelirlerine küresel krizin sebep olduğu ekonomik faaliyetlerdeki daralma yüzünden ulaşamamıştır. Ayrıca iç talebi canlandırmak için yapılan önlemler de harcamalarının iyice artmasına neden olmuştur. Artan harcamalar bütçe açığını iyice arttırmış ve 2009 yılında bütçe açığı 52 milyar TL seviyesine kadar gelmiştir. 2010 yılı itibariyle bütçe dengesinde nispi sayılacak bir ölçüde iyileşme görülmüş ve bütçe açığı 40 milyar TL seviyelerine gerilemiştir (Bayrak ve Kanca, 2017:105).

2.2.7 Kamu Borçları Üzerindeki Etkisi

Küresel krizin etkisinin neticesinde kamu borçlarında kredi daralması oluşmuş ve bununda sonucunda kamu borçlanma maliyetleri artmıştır. Krizin Avrupa ülkelerinde derinleşmesinin etkisiyle bu dönemde daralma daha da artmıştır. Küresel krizin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği 2008 ve 2009 yıllarında kamu tahvil faiz oranları yükselmiş ve kredi temettü swaplarının primlerinde artış meydana gelmiştir. Ancak bu oranlardaki artışlar hemen gerçekleşmemiş ve daha az hissedilir bir oranda gerçekleşmiş, asıl yüksek artışlar 2009 yılından sonra meydana gelmiştir (Karakurt ve Akdemir, 2016:240).

Türk ekonomisinde krizin yaşandığı dönemde uygulanan kurtarma ve canlandırma paketleri kriz öncesinde var olan borçları daha da artmasına neden olmuştur. Çünkü devlet iç borçlanma senetlerine yönelik yabancı yatırımcı talebi krizinde etkisiyle azalmıştır. Akıllara ilk gelen şey ise devletin mevcut durumdaki borçlarını çevirmede ve de yeni borçlar almak istediğinde ihtiyaç duyacağı kaynağı temin etmede sorun yaşayıp yaşamayacağıdır. Bu sorun karşısında önemi artan şey ise devlet iç borçlanma kâğıtlarını ellerinde tutan kişilerin özellikle de bankaların davranışlarıdır. (Erdem, İlgün ve Dumrul, 2011:17).

2.3 Krizle Mücadelede Maliye Politikası

Her krizde olduğu gibi bu krizde de maliye politikası önlemleri ön plana çıkmıştır. Bu önlemler maliye politikası araçları kullanılarak yapılmaktadır. Bu kapsamda bu başlık altında maliye politikasının tanımı yapılarak maliye politikası araçlarına ve amaçlarına yer verilecektir

2.3.1 Maliye Politikası Kavramı, Araçları ve Amaçları

Maliye politikası genel anlamda bakıldığında devletin temel sayılan ekonomik ve sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için mali araçları kullanarak ekonomiye müdahale olarak tanımlanmaktadır (Pehlivan, 2008:257). Fakat maliye politikası tek başına bir politika olmayıp ekonomik hedeflere ulaşılmada genel ekonomik yapı içerisinde değerlendirildiğinde iktisat politikasının bir aracı olarak kullanılmaktadır (Eker, Altay ve Sakal, 2004:9).

Maliye politikasının amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- Ekonomik İstikrar (Fiyat İstikrarı ve Tam İstihdam)

Bir ekonomide istikrarın sağlanması için öncelikli olarak tam istihdamın sağlanması ile mümkün olmaktadır. Bu amaç arasında sürekli çelişki yaşanmaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması özellikle gelişmekte olan ülkeler için önem arz etmektedir. Fiyat istikrarının sağlanması ve korunması enflasyon ve deflasyonla mücadele ile mümkün olmaktadır (Eker, Altay ve Diğerleri, 2004:9)

- İktisadi Büyüme ve Kalkınma,

İktisadi kalkınma gerçekleştirilmesinde maliye politikası, kamu harcaması, yatırım harcaması ile ekonomik ve sosyal yapının daha iyi daha güzele doğru değiştirilmesinde rol oynamaktadır (Türk, 2010:19).

- Gelir Dağılımında Adalet.

Gelir ve servet dağılımının düzeltilmesi, kişilerin gelir ve servetleri arasında mümkün olduğu kadar en az düzeye indirilmesi anlamına gelmektedir. Az gelişmiş ülkeler için bu durum kalkınmanın önkoşuludur (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2017:543).

Maliye politikası vergi, harcama ve borçlanma ve bütçe araçları ile ekonomiye müdahalede bulunmaktadır.

- Bütçe

Devletin kamusal hizmetlerinde doğan sorumluklarını yerine getirebilmesi için harcamaların yapılması ve bu harcamaları gerçekleştirebilmek için gelirlerin sağlanması gerekir. Bu noktada yapılacak hizmetlerin gider ve gelirlerin takip ve kaydına ihtiyaç duyulmaktadır. Bütçe, en genel ifadeyle, gelir ve gider tahminlerinin bir denklik düzeni içinde hazırlanıp takibinin yapılmasına imkân veren belge olarak tanımlanabilir. Şekli olarak bütçe, gelir ve gider tahmini görünümündeyken, yönetsel olarak kamu kaynaklarının belirlenmiş ölçütlere uygun şekilde ekonomik ve verimli kullanımını sağlayacak kanuni ve yönetsel sistem ve süreçleri içermesi nedeniyle kamu mali yönetiminin bir parçasını oluşturmaktadır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2017:393).

- Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları genel anlamda kamu kurumlarının kamu hizmetlerini yerine getirmek amacıyla yaptığı parasal harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Kamu harcamaları ile ilgili kararlar büyük oranda siyasal karar alma sürecinde, diğer bir deyişle bütçe sürecinde somutlaşır ve harcamaların hangi alanlara, ne amaçla yapılacağı burada belirlenir (Pınar, 2017:36). Dar anlamda kamu harcamaları ise bir ülkede merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin gerçekleştirdikleri harcamalar tanımlamak mümkündür. Aynı zamanda devletin yetkisini devrettiği ve özel sektöre yaptırdığı hizmetlerin bedeli ile kamu ekonomik kuruluşlarının harcamaları da kamu

harcaması sınıfına girdiğinden, tanım daha genişlemiş şekilde karşımıza çıkar (Yılmaz, 2018:352).

- Kamu Gelirleri

Kamu hizmetlerini yerine getirmek için harcamaları karşılayacak olan gelirler kamu gelirleri olarak tanımlanmaktadır. En dar anlamda kamu gelirleri, vergilerdir. Vergiler, devletin kamu gücüne dayanarak kanuni güce dayanarak zorla almış olduğu parasal değerdir. Vergiler kamu harcamalarının finansmanında en büyük paya sahiptir. Bu pay bireylerin ekonomik davranışlarını etkilemektedir. Bunun yanı sıra hükümet vergileri sadece bir finansman aracı olarak kullanmak dışında, belirli ekonomik kararları etkilemek amacıyla da kullanılabilir. Bir malın tüketiminden vazgeçirmek için bu mal yüksek oranda vergiye tabi tutulabileceği gibi, belirli alanlardaki yatırımların teşviki için vergi muafiyetleri de getirilebilir (Pınar, 2017:38). Günümüzde gelişmişlik seviyeleri birbirinden farklı olsa da hemen her ülkenin kamu gelirlerinin yaklaşık %80-90'lık kısmını vergiler meydana getirir ve böylelikle kamu harcamalarının temel finansman aracı olarak ilan edilir (Yılmaz, 2018:99).

- Borçlanma

Devletin en sağlam gelir kaynakları başında vergiler gelmektedir. Ancak, artan kamu harcamaları, buna karşılık vergi gelirlerinin aynı düzeyde arttırılamaması, devletleri yeni gelir kaynakları bulmaya zorlamış ve devletler, artan kamu harcamalarına finansman sağlayabilmek için çeşitli iç ve dış kaynaklardan borçlanma yoluna başvurmuştur (Pehlivan, 2018:179).

2.4. Bazı Ülkelerin Krize Karşı Aldıkları Önlemler Ve Uyguladıkları Maliye Politikaları

2007 yılının sonlarına doğru ABD’de başlayan mortgage krizi birçok dünya ülkesini etkilemiştir. Krizin etkilerini azaltmada ülkelerin uyguladıkları politikalar ve önlemler krizin etkisi kadar önem arz etmektedir. Bu sebeple bu bölümde 2008 krizinin derinleşmesi ile birlikte ülkelerin uyguladıkları politikalara ve aldıkları önlemlere değinilecektir. 2008 krizinde ülkelerin uyguladıkları başlıca maliye politikaları aşağıda incelenmiştir.

2.4.1 ABD

2007 yılının sonlarına doğru ABD’de başlayan mortgage krizi birçok dünya ülkesini etkilemiştir. Krizin etkilerini azaltmada ülkelerin uyguladıkları politikalar ve önlemler krizin etkisi kadar önem arz etmektedir. Bu sebeple bu bölümde 2008 krizinin derinleşmesi ile birlikte ülkelerin uyguladıkları politikalara ve aldıkları önlemlere değinilecektir. 2008 krizinde ülkelerin uyguladıkları başlıca maliye politikaları aşağıda incelenmiştir.

ABD’de inşaat sektörünü canlandırmak amacıyla verilen mortgage kredileri nedeniyle başlayan finansal dalgalanmada ABD’nin izlemiş olduğu politikalar tüm dünya piyasaları tarafından takip edilmiştir. Yaşanan bu dalgalanmada ABD ve FED bir takım tedbirler almış fakat bu tedbirler yetersiz kalmıştır (BDDK, 2008:72).

Yetersiz olan bu önlemlere karşı ABD Başkanı Bush 700 milyar dolarlık paket sunmuştur. Bu pakette; ev ve arazi sahipleri, enerji sektörü ve girişimcilerin yararlanacağı vergi indirimleri, bankacılığa olan güvenin yeniden inşası için 100 bin dolar teminat sınırı olan mevduatların 250 bin dolarlık sınıra yükseltilmesi yer almaktadır. Ayrıca şirketlerin kriz dolayısıyla piyasa değerleri yok olduğu için bunun yerine sabit defter rakamları üzerinden değerlendirilmesi öngörülmüştür (Evliyaoğlu, 2010: 61).

Krizin derinleşmesiyle birlikte Bush dönemindeki alınan tedbirlerin yetersizliği, Obama yönetiminden beklentileri arttırmıştır. Bu nedenle küresel çözümlerin gerekli olduğunun vurgusu yapılmış ve Obama 787 milyar dolar tutarında yeni çözüm paketini açıklamıştır. Bu pakette;

- Kriz nedeniyle düşen istihdamı yeniden arttırmak için acil eylem planı,
- Kriz nedeniyle yoksullaşan aileler için acil yardım planı,
- Kredisini ödeyemeyen ev sahipleri için eylem planı,
- Finansal krizin aşılması için tüm araçların ve imkanların kullanılması gibi önlemler ön plana çıkarılmıştır (MÜSİAD, 2009:42).

Ayrıca Amerika’da işletmelerini yeni kuracak olanlara özel “Vergi Kredisı” imkanı oluşturulmuştur. Bu uygulamanın 2009 ve 2010 yıllarında geçerli olacağı öngörülmüştür. Bu uygulamayla tam zamanlı olarak çalışanlar için 3 bin dolar vergi

kredisi sağlanmıştır. Buna ek olarak da küçük işletmelerin de kredilere kolay ulaşmasını sağlayacak revize edilmiş mevzuatlar da yürürlüğe girmiştir.

Bunların yanında 2009 yılı ile sınırlı kalmak koşuluyla küçük işletmelerin yatırım ve istihdam imkânlarının artırılması için, 250 bin dolar tutarında ek teşvikten faydalanması sağlanmıştır. Ayrıca yatırımları teşvik etmek ve mevcut yatırımların önünde olan engelleri kaldırmak için sermaye üzerinden alınan tüm vergiler kaldırılmıştır. Bu uygulamaya mevcut işletmeler ile yeni kurulacak olan işletmeler de dahil edilmiştir. 2009 yılı içinde okul, yol, köprü, enerji gibi hızlı altyapı projelerine ağırlık verilmiş ve bu harcamalar için 25 milyar dolar tutarında bir kaynak ayrılmıştır. Bu tedbir ile 1 milyon kişi için istihdam sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca otomotiv sektörü de düşünülmüş, yeni nesil ürün araştırmaları ve teknoloji yenileme gibi amaçlar için 50 milyar dolar tutarında bütçe ayrılmıştır. Bu paketin yaklaşık %95'ine denk gelen tutarda çalışan kişiler ve aileleri vergi iadesi desteği almışlardır. İşçilere 500 dolar vergi iadesi verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca işçilerin aileleri için de 1.000 dolar tutarında vergi iadesi yapılmıştır (MÜSİAD, 2009:43).

Kriz nedeniyle ekonomisi durgunlaşan ABD, genişletici maliye politikası tedbirleri ile ekonomiyi yeniden canlandırmak istemiştir. Bu canlanmaya katkı yapması adına piyasaya 150 milyar dolar tutarında paket uygulamaya konulmuştur. Buradaki temel amaç, kısa dönemde harcama eğilimi yüksek olan tüketicilerin tüketimlerini artırıp, yatırımı canlandırmaktır. Bu doğrultuda vergi düzenlemesi yapılarak tüketicilere ilave satın alma gücü sağlamayı ve yatırımcıları yeni yatırımlar yapmaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Paketin temel özelliği; içeriğinin hükümet harcamaları yerine daha hızlı sonuç almak için tüketicilere ve yatırımcılara vergi indirimleri sunmasıdır. Ayrıca ekonomide arzu edilen canlanmayı oluşturmak için hükümet 130 milyon kişinin bu paketten yararlanacağını tahmin etmektedir. Ayrıca bu paketle 500.000 kişilik yeni iş hacmi oluşturulması planlanmıştır. Geçmiş yıllara ait vergi indirimleri, indirilmesi planlanan kadarı, tüketici ve yatırımcılara iade edilecektir. Tüketiciler için vergi indirimleri öngörülmüş ve bunun içinde gelir kriteri getirilmiştir. Bu indirimden yararlanabilmek için yıllık elde ettiği brüt gelirin 75.000 dolardan az olması ve ayrıca yıllık brüt geliri 150.000 dolardan az olan evli çift olmak gerektirir. Fakat evli olmayıp vergilendirmeye imkan verecek kadar geliri olan çiftlerin ilk 6.000 doları ve de evli çiftlerin ilk 12.000 doları için % 10 düzeyinde vergi indirimi yapılması

kararlaştırılmıştır. Ayrıca evli olmayana 600 dolar evli olanlara 1200 dolar vergi indirimi de yapılması planlanmıştır. Buna ek olarak da vergi indiriminden yararlanan ailelerin çocuklarına da çocuk başına 300 dolar verilmesi de paket içerisinde yer almaktadır. Buna göre çocuklu bir aile için öngörülen toplam vergi indirimi tutarı 1.500 (1.200+300) doları bulmuştur. Ayrıca yatırımcılara da yeni yatırım yapmayı teşvik etmek amacıyla vergi indirimi sağlanmıştır. Bunun sebebi ise işsiz kalan kişilere iş olanakları oluşturmak ve büyümenin istenen düzeyde kalması için bu yıl içinde alınan ekipmanın %50 oranında vergi indirimine tabi olması kararlaştırılmıştır (BDDK, 2008: 78).

2.4.2. Almanya

Almanya, Avrupa'nın en büyük ekonomisine sahip ülkelerden birisidir. 2008 krizinden kurtulmak için 500 milyar Euro değerinde kurtarma paketini devreye sokmuştur. Pakette bankalar için getirilen garantiler için 400 milyar Euro ve yine bankalarının sermaye aktarılmasından dolayı 80 milyar Euro kalan 20 milyar Euro ise garantilerin desteklenmesi yer almaktadır. Düzenlemeye göre, oluşturulan kaynak ile yeni kurulan "Mali Piyasa İstikrar Fonu"na transfer edilebilecek ve bankalar bu fondan gelecek yılın sonuna kadar yararlanabileceklerdir. Bu 500 milyar Euro değerindeki kurtarma paketi Almanya'nın 2007 yılında 2.423 milyar Euro olan gayrisafi yurtiçi hasılasının yaklaşık beşte birlik kısmına denk gelmektedir. 2010 yılına kadar sürmesi planlanan kurtarma paketinde ise, toplam 50 milyar Euro (67 milyar dolar) kaynak yer almaktadır. Bu ekonomik destek paketinde, altyapı ve eğitim alanında 14 milyar Euro'luk (18.76 milyar dolar) devlet yatırımı öngörülmüştür (MÜSİAD, 2009:45).

Ayrıca bunlara ek olarak da Alman şirketlerine kredi garantisi sağlanmak için 100 milyar Euro byklğnde kaynak sağlanması planlanmıştır. 1.5 milyar Euro tutarında mali kaynağın otomobil sektörüne aktarılması, bunun yanı sıra 2.9 milyar Euro'luk da vergi indirimin yapılması ve bu indirimin 2010'dan itibaren 6.05 milyar Euro'ya çıkarılması öngörülmüştür. Paket içerisinde devletin sağlık harcamalarına yaptėı katkının azaltılması, ocuk başına verilen 100 Euro olan yardımın bir defaya mahsus verilmemesi ve en az 9 yaşındaki her araç için 2.500 Euro hurda indirimi yapılması yer almıştır (MÜSİAD, 2009:45).

Çalışma saatlerinde esnekliğin artması ile iş gücü piyasasının kriz boyunca esnekliğini korumasında son reformlar ve kısa süreli çalışma düzenlemeleri etkili olmuştur. 2009'da %7.6 olan işsizlik oranı, 2010'da % 7'e düşmüştür. 2012 yılının sonlarına doğru işsizlik oranının % 6'ya düşmesi planlanmaktadır. Avrupa Ekonomik İyileşme Planı doğrultusunda verilen mali teşvikler ve finans piyasalarını destekleme tedbirleri sebebiyle 2009'da GSYİH'ye oranı % 3.2 olan bütçe açığının 2010'da bir miktar atış göstererek % 4.2'ye yükselmiştir. Harcamaların daha da artmasını hızlı ekonomik toparlanma ve güçlü istihdam piyasası engellemektedir. Ayrıca açığın daha fazla artmaması için vergi indirimlerinden kaynaklanan gelir azalmaları karşılanmıştır. 2011 yılında alınacak önlemlerin başında uzun süreli işsizler için sosyal yardımın azaltılması, kamu sektörü çalışanlarının ücretlerinin azaltılması ve nükleer enerji ve hava trafiği üzerine yeni vergiler konulması gelmektedir. Ayrıca 2011 yılında kamu borçlarının GSYİH'ye oranının % 82,4'e gerileyeceği tahmin edilmiştir. Bunun yanında 2012 yılında bütçe açıklarının GSYİH'ye oranının daha da azalarak % 1,25 olması, nominal GSYİH'nin sağlıklı bir şekilde artmasıyla, borç/GSYİH oranının da % 81'e düşeceği öngörülmüştür (Avrupa Komisyonu, 2011: 19-21).

Bu dönemde Almanya'da, işveren işçinin çalışma saatinin ücretini ödemekte ve çalışan ise aile durumuna bağlı olarak kaybedilen net ücretin %67'sine kadar ve 24 ayı geçmemek şartıyla, devlet ödemesi alabilmektedir. İlk olarak 30 Haziran 2009'a kadar yarısı devlet tarafından karşılanmakta olan kısa çalışmaya dayandırılan sosyal güvenlik katkılarının 1 Temmuz 2009 itibariyle altıncı ayından sonra tamamı karşılanmıştır. (Kölmek, 2014:26).

Eurostat'tan elde edilen verilerden yararlanılarak yapılan değerlendirmede işsizlik oranları 2006, 2007, 2008 yıllarında sırasıyla %10,1, %8,5, %7,4 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında 2008 yılına göre bir miktar artmış olsa da devam eden yıllarda azalma eğilimini sürdürmüştür. Kamu borçlarına baktığımızda 2006, 2007, 2008 yıllarında azalma eğilimi gösterdiği görülür. 2008 yılında 72,6 milyar dolara çıkmış, 2009 yılında bu oran biraz daha artmıştır. Kamu borçlarında 2008 yılında 43,6 milyar dolar iken 2009 yılında 47,6 milyar dolara yükselmiştir. Devam eden yıllarda azalmaya devam etmiş, 2011 yılında 44,7'e, 2012 yılında 44,3'e kadar gerilemiştir.

2.4.3. İngiltere

Avrupa'nın ikinci büyük ekonomisi unvanına sahip olan ülke İngiltere'dir. İngiltere hükümeti de tüm dünyayı etkisi altına alan krizden kurtulmak için bir takım önlemler almıştır. Bu çerçevede İngiltere'de Hükümet, 400 milyar sterlin (691 milyar dolar) değerinde kurtarma paketini devreye sokmuştur. Hükümet, paketin 100 Milyar Sterlinin yarısını bankalara (87.8 milyar dolar) sermaye olarak enjekte etmiş, diğer yarısını ise tercihli hisse ya da sürekli faiz getiren hisseler şeklinde değerlendirmiştir. Bunun yanında Hükümet, 250 milyar sterlini (439 milyar dolar) desteği, bankaların kısa ve orta vadeli borçlanması için garanti etmiştir. Ayrıca bu bağlamda bankalara, yeterli nakit bulunmasını sağlamak için İngiltere Merkez Bankası (BOE) ihaleler aracılığıyla 200 milyar sterlin (351 milyar dolar) tutarında borç vermiştir. Sonuçta İngiltere Merkez Bankasının likidite ihale sayısı iki katına ulaşmış, para politikası olarak da haftalık Dolar ihaleleri ve üç aylık Sterlin ihaleleri devreye alınmıştır (MÜSİAD, 2009:44-45). Bunların yanında, krizin etkilerinin daha da artmasıyla birlikte İngiltere Hükümeti ikinci bir kurtarma planı devreye sokmuştur. Burada ki amaç İngiltere hükümetinin yavaşlayan ekonomisinin daha da yavaşlamasını önlemektir. Bu nedenle, küresel krizinden etkilenen bankaların büyük kayıplar yaşanması ihtimaline karşı korunması hedeflenmiş ve milyarlarca Sterlin büyüklüğünde yeni bir kurtarma planı hazırlanarak bankaların borçlarına karşılık garanti getirilmesi amaçlanmıştır. Bu pakette bankalar riskli gördükleri varlıkları belirleyip belirli bir ücret karşılığında sigortalatmak için devlete sunabileceklerdir. Ayrıca, İngiltere Hazinesi bankalara sunduğu kredi garanti programının süresinin, yılsonuna kadar devam edeceğini açıklamıştır. İngiltere Merkez Bankası'nın, bankaların yapmış olduğu işlemlerde zorlandıkları varlıklarını daha likit varlıklar ile değiş tokuş yapılabilmesinin önünü açan özel likidite olanaklarının süresi de uzatılmıştır (MÜSİAD, 2009:44-45).

Hükümet ayrıca vergi temelli bazı önlemler de aldığını açıklamıştır. Uygulamanın süresinin 13 ay olması şartıyla ekonomiyi canlandırmak ve tüketiciyi özendirmek amacıyla KDV oranlarını 2.5 puan düşürerek %15'e çekmiştir. Hükümet, ekonomiyi yaklaşık 20 milyar sterlin para enjekte ederek, krizin hızını kesmeyi planlamıştır. Aralık 2009'a kadar "KDV indirimini telafi etmek için tütün ve alkollü içkiler üzerinde alınan vergilerin artırılması" öngörülmüştür. Ayrıca arazi vergisi üzerindeki

damga vergisine yönelik geçici istisna getirilmiştir. Nisan 2009'dan itibaren bir yıl içinde uygulanması için yatırım indirimi getirilmiştir (Tokathioğlu ve Bakar, 2012:488).

2.4.4. Çin

Çin krizin etkisinden kurtulmak için 586 milyar dolarlık bir ekonomik teşvik planı açıklamıştır. 2010 yılına kadar sürmesi şartıyla daha çok altyapı ve sosyal projelerde kullanılmak üzere kamu harcaması yapılması öngörülmüştür. Ayrıca Çin hükümeti orta seviyede olacak şekilde gevşek bir para politikası uygulanacağını duyurmuş ve bunun için 17,5 milyar dolarlık vergi yapılacağını açıklamıştır. G-20 Liderler Zirvesi sonrasında küresel büyümeyi yeniden kurmak amacıyla ve tüm dünyadaki finansal sistemler için gerekli reformlar gerçekleştirilmek üzere bir eylem planı üzerinde anlaşmaya varılmıştır (Erdönmez, 2009:93-94).

2.4.5. Portekiz

Portekiz'de yaşanan kriz uzun süredir devam eden kamu maliyesi sorunlarına, 2008 yılında yaşanan krizin etkisi de eklenmiştir. Ülkede yaşanan sorunların en önemlisi Portekiz Hükümeti'nin 2011 yılında İstikrar ve Büyüme Pakti kurallarına uymamasıdır. ABD'de başlayan kriz kısa zamanda Avrupa Birliği üyesi ülkelere de sıçramış ve var olan sorunlara daha fazla sorun eklemiştir. Ekonomik krizin etkilerini en aza indirmek amacıyla ve bütçe açıklarının da hedef alındığı istikrar programının mecliste kabul edilmemesinin üzerine bir de Portekiz Başbakanı'nın istifa etmesi var olan krize bir de siyasi krizi eklemiştir. Portekiz Hükümeti ekonomik önlemleri içeren bir paket sunmuştur. Bu pakette emekli maaşlarının dondurulması, kamu çalışanlarının maaşlarında %10'a varan kesintilerin yapılması, sağlık, eğitim vb harcama kalemlerinin azaltılması gibi ek önlemler yer almaktaydı. Fakat bu paketi meclis reddetmiş ve bunun sonucunda da yaşanan krize siyasi otorite krizi de eklenmiştir. Sonrasında ekonomik kriz daha derinleşmeye başlamıştır. İlk önceleri dışarıdan gelen yardım tekliflerini kabul etmemiş fakat Portekiz'in ekonomik durumu her geçen gün kötüye gitmiştir. Bunun sonucunda Portekiz hükümeti krizin her geçen gün ekonominin aleyhine işlemesi sonucunda nihayet Avrupa Birliği'nden yardım almayı kabul etmiştir. IMF ve AB Portekiz'e, bütçe açığının ilk yıl GSYİH'nin %5,9'una, ikinci yıl %4,5'una ve 2013'te ise %3'ü oranına çekilmesi şartıyla 78 Milyar Euro tutarında fon vermiştir. Buna karşın, genç işsizlikte ve işsizlikte 2008 yılı itibarıyla

benzer oranlarda kayda değer artışlar görülmüştür. Ancak bazı dönemlerde oluşan deflasyonist görünüm nedeniyle enflasyonist etkiler ise belirli bir aralıkta olumlu yönde hareket etse de bir türlü istikrar kaydedememiştir (Turgan, 2013: 237).

2.4.6. Yunanistan

2000’li yıllarda parasal birliğe katılan Yunanistan krizin etkilerinin en derin hissedildiği ülkeler arasındadır. Yıllık olarak 2004-2007 yılları arasında %4 büyüme artışını yakalamıştır. Ancak Ülkenin mâli yapısının bozuk olduğu, yüksek bütçe açıkları, cari işlemler açığı, GSYİH’nin %100’e ulaşan kamu borcu ve %45’lere ulaşan kamu harcamaları irdelenerek net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yunan ekonomisi 2008 krizin etkisinin iyice artmasıyla 2009’da %3,1 küçülmüştür. Ayrıca kamu açıkları hızla kötüleşerek %13,5’e, kamu borçları da %129’a yükselmiştir (Akyol, 2014:56).

Yunanistan’ın 2008 krizinden etkilenmesinin temel sebebi olarak Yunan hükümeti görülmüştür. Yunanistan’ın borçlarının artmasında İstikrar ve Büyüme Pakti’nin, alakası bulunmaktadır. Yunanistan’ın kronikleşmiş kamu borcu ve büyük mali açık borç krizinin kökeni olarak görülmektedir. Küresel kriz Yunanistan’ın bozulmaya başlayan mali durumunu daha da kötüleştirmiştir. Bütçedeki kötü gidişata ve Yunanistan’ın kötü giden ekonomisine bir de kredi notunun düşmesi de eklenmiştir (Yavuz, Şataf ve Kır, 2013:139). Yaşanan bu ekonomik kriz Yunanistan’ın Euro bölgesi parasal birliğini tehdit etmiştir. Bu nedenle üye ülkeler ve uluslararası kurumların baskısıyla bir istikrar ve sıkılaştırma politikası uygulaması gerekli görülmüştür. AB ülkeleri IMF’nin destek vermesi koşulu ile finansal destek sağlamayı kabul etmiştir. Yunan hükümeti de IMF’den finansal destek talebinde bulunmuştur. Sonuçta, Yunanistan hükümeti 2010 yılında Avrupa Komisyonu IMF ve Avrupa Merkez Bankası ile toplam 110 milyon Euro’luk paket üzerinde anlaşmaya varmışlardır. IMF ile yapılan 30 milyon Euro’luk stand-by anlaşması sonucunda, sosyal harcamaların azaltılması, sosyal güvenlik reformunun gerçekleştirilmesi, kamu kesimi ücretlerinin düşürülmesi, enflasyonun düşürülmesi, üretim maliyetlerinin kontrollü bir şekilde azaltılması ve sonuçta da ekonominin daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulması gibi bir dizi şartlar ileri sürülmüştür. İleri sürülen bu ağır şartlar sonucunda, bozulmuş olan ekonomideki 2014 yılı kamu bütçe açığının GSYİH’ye oranının %3 düzeyine düşürülmesi, rekabet gücünün arttırılması ve Yunanistan ekonomisinin istikrara kavuşturulması planlanmıştır (Akyol, 2014:57).

2008-2013 döneminde Yunanistan ekonomisinin toplamda % 25.1 oranında küçüldüğü görülür. Oysa, ekonomik krizin başlangıcından sonraki ilk üç yıl için GSYİH'nin % 20'si kadar bir mali sıkılaştırma programı uygulanması öngörülmüştür. Oldukça yoğun önlemler alınarak yapılan kemer sıkma politikalarına karşın sonuçlar çok küçük ve sınırlı bir zaman diliminde ancak etkili olmuştur. Zorunlu olarak uygulanan bu ekonomik sıkılaştırma programı ülkenin siyasal ve toplumsal yapısına da önemli mali yükler yüklemiştir. 2008 yılında %7,7 olan işsizlik oranı, krizin derinleşmesiyle birlikte 2012'de %24,3'e yükselmiştir. Aynı şekilde genç işsizlik oranında da durum değişmiş ve 2008'de %22,1 olan genç işsizlik oranı, 2012 yılında %55,3'e yükselmiştir. Sonuçta, 2012 yılında bütçe açığının GSYİH'ye oranı %9, kamu borçları ise %159,6'a gerilemiş olmasına rağmen, 2013 yılında tekrar yükselerek %177,4'e ulaşmıştır (Akyol, 2014:58).

2.4.7. İtalya

İtalya ekonomisi 2007 yılı sonlarına doğru, ilk çeyrekte %2,5'lik büyümüş fakat bu büyüme oranından git gide uzaklaşarak daralma sürecine girmiştir. 2008 yılında son üç çeyreklik daralmadan sonra 2009 yılı ilk ve ikinci çeyreğinde rekor denilecek bir küçülme oranı ile %7'leri görmüştür. Fakat İtalya ekonomisinin, 2010 yılından itibaren büyüme oranı pozitif yönlü olmuştur. Bu pozitif yönlü durumun aksine 2011 yılının son çeyreğinde GSYİH'de ciddi bir daralma meydana gelmiştir. Bu daralmanın etkisi ile birlikte iş gücü piyasasına ilişkin olumsuz beklentiler ve finansal piyasalardaki belirsizlik ortamı, harcama ve yatırım planlarının ertelenmesine neden olmuş ve bu durum da İtalya'nın 2012 yılına yüzde 0,5 puanlık bir negatif büyüme etkisiyle başlamasına neden olmuştur (Yılmaz, 2013:64).

İtalya'da Kasım 2008'den başlayacak olan bir kurtarma paketi devreye sokulmuştur. Bu paket üç yıllık olarak planlanan mali canlanma paketidir. Bu pakette, konut yenilemesi yapılması halinde vergi kredisi ve KDV indirimi sağlanacağı, fazla mesai oluşması durumunda özel bir vergi oranı uygulanacağı, yurt dışında olup ve bildirilmemiş varlıklara vergi affı getirmesi, ticari kazanç sahiplerinin yapacakları makine ve teçhizat alımlarına vergi kredi sağlanması, ev aletleri ve mobilya satın alımları esnasında vergi teşvikleri getirilmesi yer almaktadır (Tokathioğlu ve Bakar, 2012:488)

İtalyan Ücret Garanti Fonu eğer çalışanlar geçici olarak işten çıkartılırsa veya 1 yıla kadar da kısa çalışmada yer alırsa ve belirlenen sınırın aşılmaması halinde, son ücretlerinin %80'ine kadar ödeme alma hakkı tanımıştır. Fakat olağan dışı bir durum olduğunda ise, yardımın kanunla belirlenen tavanı geçemeyeceği ve süresinin 5 yıl içerisinde 24 ay ile 36 ay arasını aşmayacağı belirlenmiştir. İtalya'daki başka bir uygulama olan, Dayanışma Sözleşmesi çalışma saati %60 oranında azaltılan çalışanlara her hangi bir sınır şartı getirilmeden 24 ay boyunca, son ücretlerinin %60'nı alma hakkı tanımıştır. İtalya'nın güneyinde yaşayanlar için bu hakkın süresi 36 ay olarak belirlenmiştir (Kölmek, 2014:24).

2.4.8. Rusya

2008 yılı küresel ekonomik kriz, gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin tamamında olumsuz etki doğurmuştur. Sonuçta, bu olumsuz etki gelişmiş ülkeleri bu denli etkilerken, gelişmekte olan ülkeler bu durumdan daha fazla etkilenmektedirler. Rusya ekonomisi 2008 yılında yaşanan krizin etkisiyle %8'lik bir daralma yaşamıştır. 2010 yılına gelindiğinde Rusya ekonomisi düşük büyüme trendine girmiş, 2013 yılına gelindiğinde ekonomik büyüme daha da yavaşlamış ve 2014 yılında ise ekonomi resesyon sınırına girmiştir. Bu esnada Rusya Devlet Başkanı kamu kesimi harcamalarında kesinti olması olasılığından söz ederken, diğer yandan da devlet bankası olan Sberbank yekilileri ülkenin 2015 yılı bütçesinin dengelenebilmesi için petrol varil başına fiyatının 104 Doların üzerine çıkması gerektiğini belirtmişlerdir (Berikan ve Hüseyinli, 2017:36).

Rusya Hükümeti 2009 yılında krizin etkilerini bertaraf etmek için “Küresel Mali Krizle Mücadele” başlıklı programını açıklamıştır. Bu programa göre bir dizi tedbirler paketi ile birlikte ekonomik bir modernizasyon planlanmıştır. Öncelikle, işsizlikle mücadele edilmeli, sosyal politikaların da yardımıyla kamu kesimi tüketimleri azaltılmalı, devletin ve özel sektörün talepleri ile konut yapımı arttırmalı, endüstriyel büyüme ye paralel teknolojik büyüme de sürdürülmeli, planlanan ekonomik modernizasyonun krizden etkilenmemesi de sağlanmalıdır. Bu esnada da hükümet, bankacılık sektörü ve mali piyasalar için krediler sağlamalı ve tüm ekonomiler, güçlü yerel finans sistemine kavuşturulmalıdır. Kısaca, hükümet ve Merkez Bankası makroekonomik istikrar için sorumlu uygulamalar ortaya koymalı, yatırımları cazip hale getirmeli ve enflasyonu düşürmelidir (Berikan ve Hüseyinli, 2017:40).

BÖLÜM III

3. TÜRKİYE’NİN 2008 KRİZİNDE ALMIŞ OLDUĞU ÖNLEMLER VE UYGULADIĞI MALİYE POLİTİKALARI

Ekonomik krize maruz kalan bir ülkenin ekonomisinin genel olarak fiyatlar düzeyinde öncelikle, döviz kurlarının yapısında, istihdamın yoğunluğunda ve bankaların faiz oranlarında hissedilir bozulmalar meydana gelmesi kaçınılmazdır. Oluşan yapısal tahribatın en aza indirgenmesi ve kriz ortamından çıkılabilmesi için kriz yaşayan ülkeler, ekonomik yapılarına maliye politikası veya para politikası bağlamında bir kısım müdahalelerde bulunmalıdırlar (Öz ve Baran, 2019:1260). Bu müdahalelerin başında maliye politikası gelmektedir. Hükümetler maliye politikası uygularken bir takım araçlar kullanmaktadır. Bu araçlar vergi uygulamaları, kamu harcamaları ve borçlanmadır. Bu başlık altında 2008 krizinde bu araçlar kullanılarak uygulanan maliye politikalarına değinilecektir.

3.1 Bütçe İçin Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları

Küresel krizin etkilerinin en çok hissedildiği yerlerden biri de bütçe açıklarında görülen artışlardır. Çünkü hükümet kriz nedeniyle bozulan ekonomik yapıyı yeniden inşa etmek için destek paketlerini devreye sokmuştur. Bunun yanında vergi hasılatının en çok elde edildiği konut ve inşaat sektöründe görülen daralma da bütçe açıklarını artırmıştır. Türkiye’deki krizin dış kaynaklı olduğu hükümet tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca hükümet 2008 krizinden etkilenmediğinden de söz etmektedir. Ancak bütçe verilerinin bu görüşün aksini söylediği görülür. Etkisinin 2009 yılında da hissedildiği 2008 krizi bütçe büyüklüklerini de etkilemiştir (Bayrak ve Kanca, 2017:92).

2008 yılında yaşanan krizi daha iyi inceleyebilmek için Türkiye’nin daha önceki dönemlerde yaşadığı krizleri iyi irdelemek gerekmektedir. 2008 krizi öncesi dönemde Kasım 2000 ve Şubat 2001’de büyük mali krizler yaşanmıştır. Bu yaşanan krizler

kamu sektöründen başlayarak mali ve reel sektöre de yayılmıştır. 2000 ve 2001 krizi sonrasında uygulanan politikalarla uyumlu bir şekilde devam eden bütçe büyüklükleri 2008 krizi ile birlikte değişime uğramıştır. Bu değişimin yaşanması olası bir durum olarak görülmektedir. 2008 krizi ile birlikte uygulamaya konulan politikalar 2010 yılında itibaren etkisini göstermektedir. Ayrıca son beş yılda kamu kesimi mali dengenin yeniden disipline edilmesinde başarı sağlamıştır. Ayrıca kamu mali disiplinin korunması yönünde kararlı tavrın sürdürüleceği ve büyümeyi, yatırımları ve istidamı destekleyen politikaların izlenmeye devam edileceği belirtilmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015:187).

2008 krizinin etkilerini azaltmada alınan önlemlerin bütçeye yansımalarına baktığımızda özel sektörde istihdam edilen sigortalı kişiler için ödenen ölüm, yaşlılık ve malullük sigortaları primlerinin ödenmesinde işverene düşen %5'lik kısmın Hazine tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Ayrıca 2008 yılındaki kriz nedeniyle oluşan olumsuzluklardan dolayı mevcut talebi korumak, işsiz kalanların gelir durumunun kötüleşmesini daha da önlemek amacıyla kamu kesimi tarafından geçici yeni iş alanları oluşturulmaya çalışılmış ve dışlama etkisi oluşturmaması için de özel sektörü desteklemek amacıyla bazı sigorta ödemeleri yapılmıştır. Ve ayrıca İşsizlik Fonu üzerinden uygulanan "kısa çalışma ödeneği"nde 3 ay olan süre 6 aya çıkarılmış, ödeme miktarı da %50 artırılmıştır. Emeklilerin aylıklarına hiçbir surette haciz edilmemesi hükmü getirilmiştir (Erdönmez, 2009:97).

3.2 Kamu Harcamaları ile Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları

Türkiye’de vergiler ve başta merkezi bütçe olmak üzere kamu harcamaları temel maliye politika araçları olarak kullanılmış ve kullanılmaya devam edilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde etkin bir kamu harcama politikası üretilmesi için sağlam bir vergi yapısının varlığı ön koşul niteliği taşımaktadır. İlave olarak ekonomik büyümenin sağlanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve kaynak dağılımında etkinliğin artırılması gibi hedeflerin yakalanmasında vergi ve harcamalar önemli politika aracı niteliğindedir (Altınar ve Çalcalı, 2019:408).

Türkiye’nin uygulamış olduğu maliye politikası önlemleri iki tür amaca hizmet etmektedir. Bunlardan birincisi kriz nedeniyle piyasalarda oluşan güven bunalımını ve belirsizliği ortadan kaldırmaktır. İkincisi ise hane halkı tüketim ve özel sektör yatırım

harcamalarında azalma yaşandığı için bu azalma sonucunda oluşan talep daralmasını telafi etmektir. 2008 Krizi 2009 yılında yoğunlaşmış bu yoğunlaşmanın etkisi reel ekonomide daralmaya neden olmuştur. Bu nedenle de özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarındaki düşüş görülmüştür. Hem özel kesim harcamalarındaki düşüşü durdurabilmek hem de milli gelirde yaşanan azalışı engelleyebilmek için kamu harcamalarında artışa gidilmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015:180-182). Bu nedenden dolayı özellikle bazı harcama kalemlerinde ilave artışlar yapılmıştır. Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını dışlama etkisi oluşması ihtimali söz konusu olduğundan, dışlama etkisi oluşturmamasına dikkat edilerek kamu yatırımlarına öncelik verilmesi ve özellikle de kamu yatırımlarına ayrılan kaynaklarda ilk olarak ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının yenilenmesini ve genişletilmesini sağlamak için kamu yatırım projelerine ağırlık verilmesi, ekonominin bu mâli krizden çıkışını kolaylaştırmak ve sürdürülebilir bir büyüme yapısını yeniden tesis etmek için özel sektör yatırımlarını, ihracatı ve istihdamı artırmaya yönelik politikaların uygulanması kararlaştırılmıştır (Bayrak ve Kanca, 2017:103).

Ayrıca kamu giderlerinin GSYİH oranı 2000 yılında %30,8 iken 2006 yılında gelindiğinde bu oran %23,5'e kadar gerilemiştir. Bu oran 2008 yılında %23,9'a, 2009 yılında %28,2'ye yükselse de 2010 yılından sonra gerileme yaşanmıştır. 2014 yılına gelindiğinde %22,4'kadar düşmüştür. Faiz hariç kamu giderlerinin/GSYİH' ya oranının 2000 yılında %18,6 iken 2007 yılına kadar azalma trendini sürdürmüş olsa da 2008 yılında tekrar %18,6' ya yükselmiştir. Devam eden yıllarda azalma eğilimi yerini artma eğilimine bırakmış ve 2014 yılında %22,9'a kadar yükselmiştir. Faiz giderlerinin/GSYİH' ya oranı ise 2000 yılında %12,3 iken, 2007 yılında bu oran %5,8'e kadar gerilemiştir. 2008 yılında bu oran %5,3'e düşmüş, 2009 yılında %5,6 olmuş fakat devam eden yıllarda azalma eğilimi göstermiş ve 2014 yılında bu oran %3,0' kadar düşmüştür (Kaya ve Kaygısız, 2015:187).

3.3 Kamu Gelirleri ile İlgili Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları

Vergiler, mali piyasaların canlanması ve krizin önlenebilmesi için alınacak önlemler konusunda en önemli faktörlerden biri olmuştur. Üretimin azaldığı bazı sektörleri teşvik etmek ve talebi yeniden canlandırmak amacıyla “vergi indirimleri politikası”

uygulamaya konulmuştur (Kaya ve Kaygısız, 2015:182). Bu kapsamda talebi yeniden canlandırmak ve ekonomide üretimin azaldığı bazı sektörleri teşvik etmek amacıyla “vergi indirimleri politikası” uygulamaya konulmuştur (Kaya ve Kaygısız, 2015:182). Küresel kriz nedeniyle ekonomi durgunluğa sürüklenmiş ve vergi gelirleri de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir (Demir, 2013:95). Bu olumsuz etki Kurumlar Vergisi, Motorlu Taşıt Vergisi ve Katma Değer Vergisi’nde önemli azalışlar şeklinde olmuştur.

Vergi gelirlerinin/GSYİH’ ya oranı 2000 yılında %17,7 iken bu oran 2007 yılına kadar artma eğilimi göstermiş ve 2007 yılında %18,1 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında %17,7’ye gerilemiş olsa da bu oran devam eden yıllarda artma trendi izlemiş ve 2014 yılında %20,3’lere kadar yükselmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015:186).

Alınan vergi önlemleri kapsamında gerçek kişilerden alınan gelir vergisi oranları %15-%35 olarak uygulanmıştır. 1 Ocak 2008 tarihinde, ekonomik krizden etkilenen vatandaşların geçinmelerine katkı sağlamak ve ekonomik taleplerinde bir rahatlama yaşatmak amacıyla asgari geçim indirimi uygulaması hayata geçirilmiştir. Bu uygulama ile de gerçek kişilerin elde ettikleri ücretler üzerinden hesaplanan gelir vergisinden, kişinin öznel unsurları (medeni hali, çocuk sayısı, eşinin çalışma durumu gibi) göz önünde bulundurulmuştur. Böylece bireyin daha az vergi vermesi ve eline daha fazla ücret geçmesini sağlamak amaçlanmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015:182).

Ayrıca 2008 yılında yaşanan likidite sıkıntısından dolayı sermayeyi yurtdışında tutabilmek için ve yeni uluslararası sermayenin de girmesi teşvik etmek için %20 olan kurumlar vergisi üzerine ek madde getirilerek indirimli kurumlar vergisi uygulamasına gidilmiştir. Ekonomik kriz döneminde küçük ve orta büyüklükteki işletmelere (KOBİ) ve ihracatçı firmalara kredi ve garanti destekleri sağlanmış, KOBİ’lerin bu kriz sürecini daha kolay atlatabilmesi için belirli bir süreyle bazı vergi kaynaklı teşvikler yürürlüğe konulmuştur. 2008 yılı kasım ayında da Varlık Barışı uygulaması hayata geçirilmiştir. Varlık Barışı Kanunu ile vergi indirimleri ve muafiyetleri uygulayarak gerçek ve tüzel kişilere ait yurt dışındaki menkul kıymetlerin (para, altın, döviz, tahvil, hisse senedi vd.) ülkemize getirilmesi amaçlanırken, gayrimenkullerin ise ekonomik bir değer olarak kayda alınması amaçlanmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015:183).

2009 yılının Haziran ayında Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Oranlarının

Belirlenmesine Dair Karar” ile iç talebi canlandırmak amacıyla bazı sektörlerde 15.06.2009 tarihine kadar uygulanması planlanan geçici ÖTV indiriminin oranları yeniden belirlenmiş ve bu uygulamanın süresi 30.09.2009 tarihine kadar uzatılmıştır, Buna göre;

-Motor silindir hacmi 1600 cm³’ü geçmeyen otomobillerde ilk olarak %37’den %18’e indirilen ÖTV oranı bu tarihten sonra, %27 olarak uygulanması,

-Üstü kapalı kasalı ticari araçlarda daha önce %10 olan ve %1’e indirilen ÖTV oranı yine bu tarihten sonra %3 olarak uygulanması,

-Açık kasalı ticari araçlarda daha önce %4’ten %1’e indirilen ÖTV oranı bu tarihten itibaren %2 olarak uygulanması,

-Otobüslerde ilk olarak %1 olarak uygulanan ve daha sonra %0’a indirilen ÖTV oranı tekrar %0 olarak uygulanması,

-Minibüslerde daha önce %9 olan ve sonra %2’ye indirilen ÖTV oranı tekrar %4 olarak uygulanması,

-Beyaz eşyada daha önceleri %6 olan ve sonra %0’a indirilen ÖTV oranı, % 2 olarak uygulanması kararı alınmıştır (Demir 2013:96).

-Özürlülere ait araç ve gereçlerde KDV oranı %1 olarak uygulanırken bu tarihten sonra istisna kapsamına alınmıştır,

-Enerji santralleri, baraj gibi işletme haklarının devrinde KDV oranı %1 uygulanırken bu uygulama kaldırılmıştır,

-Sanatla ilgili gösterilere ve müzelere giriş ücretlerine %18 olarak uygulanan KDV oranı %8’ e indirilmiştir. Bu yapılan ÖTV ve KDV indirimleriyle bireylerin satın alma güçleri yükseltilerek piyasada tüketim artırılmaya çalışılmıştır

Kriz döneminde sadece ÖTV ve KDV konusunda önlemler alınmamış, bunun dışında da bir takım vergi politikası aracı kullanılarak krizden çıkış uygulamaları getirilmiştir.

“Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan %10’luk stopaj %0’a indirilmiştir, -Menkul Kıymet Yatırım Fonları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sermaye piyasasında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri gelirlere BSMV muafiyeti getirilmiştir, -Gerçek kişilere kullandırılan kredilerdeki Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu kesintisi oranı %15’ten %10’a indirilmiştir” (Öz ve Baran, 2019:1264).

Ayrıca yine bu dönemde

“Kablolu, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmetine ilişkin Özel İletişim Vergisi %15’ten %5’e indirilmiştir, -30 Haziran 2010’a kadar tescili

silinecek ve hurdaya çıkarılacak 1979 veya daha eski model motorlu taşıtlar için vergi ve ceza affı getirilmiştir. ”(Öz ve Baran, 2019:1264).

Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin yurtiçinde bulunan ve 1 Ekim 2008 tarihine kadar defter kayıtlarına işlenmeyen taşınır ve taşınmazlarının kayda alınması %5'lik bir vergi ödemesi şartıyla mümkün olacaktır. Ve bu süre yasa gereğince üç ay süreyle uygulanacaktır (Erdönmez, 2009:97).

Buna ek olarak Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010” hazırlanmış ve bu Planla kayıt dışılığın önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Öz ve Baran, 2019:1265).

3.4 Borçlanma ile İlgili Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları

Faiz indirimi, kriz süresince küresel piyasalarda iç borçlarda ve reel sektör faizinde önemli boyutta düşüşe sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu olumsuzluk Türkiye’deki reel piyasaları da etkilediği için iç borç stokuna kıyasla dış borç stokunun çok daha hızlı bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. Bu nedenle de özel sektör dış borç oranlarında da kayda değer ölçüde artış görülmüştür. Ancak oluşan bu borçların geri ödemesinin uzun vadeli olması, olası riskleri azaltıcı bir etki oluşturmuştur. 2002 yılında %56,2 olan brüt dış borç stoku/GSYİH oranı 2008 yılına kadar azalmış, 2009 yılında %43,6’a yükselmiş ve devam eden yıllarda azalma göstermiştir. Fakat 2012 yılında sonra artma eğilimi göstermiş 2014 yılında %50,3’e yükselmiştir. Kamu kesimi toplam borç stoku/GSYİH oranı 2002 yılında %66,8 iken 2008 yılında bu oran %32,9’a kadar düşmüştür. 2009 yılında krizinde etkisiyle bu oran %36,0’a yükselse de devam eden yıllarda toparlanma yaşanmış ve 2014 yılında %29,9’a kadar düşmüştür (Kaya ve Kaygısız, 2015:184).

2008 krizi nedeniyle alınan önlemlerden biri de borçlanma konusunda yapılmıştır. Borçlanma ile ilgili olarak alınan önlemleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

-İlk olarak Merkez Bankası, döviz depo piyasasında işlem limitlerini 23 Ekim 2008 tarihinden itibaren geçerli olmak kaydıyla iki kat artırarak 10,8 milyar dolara yükseltmiştir,

-İkinci olarak Merkez Bankası, 21 Kasım 2008 tarihinden geçerli olmak üzere, döviz depo piyasasında Merkez Bankasından yapılacak borçlanmaların vadesini 1 haftadan 1 aya çıkarmıştır,

-Sicil affına ilişkin “5834 sayılı 'Karşılıksız Çek ve Protestolu Senetler ile Kredi ve Kredi Kartları Borçlarına İlişkin Kayıtların Dikkate Alınmaması Hakkında Kanun” 28 Ocak 2009 Tarihli ve 27124 Sayılı Resmî Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Erdönmez, 2009:97).

BÖLÜM IV

4. TÜRKİYE’NİN 2008 KRİZİNDE UYGULADIĞI MALİYE POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ

Bu bölümde Türkiye’nin 2008 krizinde almış olduğu önlemlerin etkinliğinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme neticesinde 2008 krizi ile birlikte uygulamaya konulan maliye politikalarının 2010 yılından itibaren etkisini göstermeye başladığı sonucuna varılmıştır. Bu değerlendirme tablo 1 yardımıyla yapılmıştır. Tablo 2006-20016 dönemine ait verileri kapsamaktadır. Zira bu dönemden sonra başta maliye olmak üzere devlet politikalarını etkileyen faktörler büyük oranda farklılaşmıştır.

4.1 İşsizlik ve İstihdam Oranlarına İlişkin Bir Değerlendirme

Gelişmiş ülkeler başta ve en fazla olmak üzere dünya genelinde bütün ülkelerin 2008 krizinden ciddi şekilde etkilendiği görülür. Krizin bütün piyasalarda istihdam üzerindeki yıkıcı etkileri hızla kendini göstermiştir. İşsizlik seviyelerinin giderek artması karar vericilerin zaman kaybetmeden tedbir paketlerini uygulamaya koymasına neden olmuştur. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hükümet bir takım önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu süreçte işsizlik ve istihdamı korumaya yönelik politikaların öne çıktığı görülür.

Bu bölümde hükümetin almış olduğu önlemler ve uyguladığı maliye politikalarının işsizlik üzerindeki etkinliği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirme OVP tahminlerinden yola çıkarak TÜİK verileri ile karşılaştırılarak yapılmıştır. İşsizlik ve istihdam oranlarına ilişkin alınan önlemler olumlu sonuçlar vermiştir. Kriz nedeniyle yükselen işsizlik oranları 2009 yılından itibaren düşme eğilimi göstermiştir.

Hükümet, 2006-2008 yıllarını kapsayan OVP tahminlerinde istihdam edilebilirliğin artırılmasına yönelik politikaların uygulanacağı ifade etmiştir. Uygulanacak bu politikaların etkisiyle 1.6 milyon yeni istihdam oluşturulacağını öngörmüştür. Ayrıca bu dönemde tablo 1’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre istihdam edilenlerin sayısının 2006, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 22.670, 23.131 ve 23.590 olacağını tahmin etmiştir. Ve yine işsizlik oranının 2006 yılında 10,0, 2007 yılında 9,8 ve 2008 yılında ise 9,6 olacağını tahmin etmiştir. (OVP, 2006-2008:8).

TOBB her ne kadar ekonomide olumlu gelişmeler yaşansa da bu gelişmelerin istihdama yeterince yansımadağını ifade etmiştir (TOBB, 2006:117).

MÜSİAD GSYİH’deki %35’lere varan artışa rağmen, işsizliğin artmaya devam ettiğini belirtmiştir. Esasen bu durumun söz konusu büyüme atağının, bir istihdam yaratmadığı anlamına da gelmeyeceğini belirtmiştir. Aksine büyümenin istihdam oluşturduğunu ve son yıllarda büyüme oranlarına paralel bir şekilde istihdam artışı kaydedildiğini belirtmiştir. Fakat ekonomide oluşturulan istihdam olanaklarına rağmen kısa vadede bakıldığında işsizlik oranının tahmin edilen oranın altına inmesinin pek de mümkün olmadığı belirtmiştir. Türkiye’de büyüme oranları artmasına rağmen işsizlik oranlarının azalmaması öncelikli olarak küresel bağlantılar da içermektedir. Kısacası yaşanan kriz küresel kaynaklı olduğundan dolayı tüm dünyada işsizlik oranlarının artması Türkiye’de de işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. Bu durumda Dünya’da işsizlik oranları ile ilgili yaşanan olumlu bir gelişmenin Türkiye’ye de olumlu yansıtacağını belirtmiştir (MÜSİAD, 2006:25).

TÜSİAD’a göre, işgücü arzındaki artış nedeniyle tarım dışı işsiz sayısı 2004 yılında yaşanan yüksek büyümeye rağmen yeterli miktarda düşürülememiştir. Son dört yıla bakıldığında özel sektör makine teçhizat yatırımını ortalama %42.4 oranında artış göstermiştir. Bu durum verimlilik artışına neden olmuş ve firmaların da çok yüksek istihdam sağlamadan üretimlerini artırmalarına katkı sağlamıştır. Ancak, verimlilik ile

istihdam artışları arasındaki ilişkinin 2005 yılından itibaren, yavaş da olsa, uzun dönemli temeller üzerine oturmaya başladığını ifade etmiştir. Bu durum, işgücü piyasasına yönelik gerekli yapısal önlemlerin alınması halinde, -uzun dönemli etki de düşünüldüğünde- önümüzdeki dönemlerde istihdamın büyüme esnekliğini olumlu etkileyeceği ifade edilmektedir (TÜSİAD, 2006:32).

Tablo 2’ye göre 2006 yılında 19.933 kişi, 2007 yılında 20.209 kişi ve 2008 yılında ise 20.604 kişi istihdam edilmiştir. OVP tahminlerinde 1.6 milyon kişinin istihdam edilmesi planlanmış fakat TÜİK verilerindeki bilgilere bakıldığında toplam 671 bin kişinin istihdam edildiği görülür. İşsizlik oranları ise 2006 yılında %9.0, 2007 yılında %9.2 ve 2008 yılında %10.0 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılım oranı 2006 yılında %44.5, 2007 yılında %44.3 ve 2008 yılında ise %44.9 olarak gerçekleşmiştir. MÜSİAD’ın söylemlerinin aksine şekil 1’de de görülmektedir ki Avrupa Birliği ülkelerinde bu dönemde işsizlik oranları artarken Türkiye’nin işsizlik oranlarında azalma meydana gelmiştir. Uzun süreli bir başarı için Türkiye’nin yapısal sorunlarına çözüm getirmesi gereklidir. Bunun için de üretim artışı sağlanmalı ve kamu kaynaklarına ayrılan payın verimli olan alanlarda kullanılması gerekmektedir.

Hükümet 2007-2009 OVP döneminde istihdamı artıracak uygulamaların olacağını ve bu uygulamaların da etkisiyle program döneminde 1,6 milyon yeni istihdam oluşturulacağını öngörmektedir. Yeni istihdam imkânlarının oluşturulması sağlanmakta ve bunların yanında, esneklik ve güvence arasında dengenin kurulması ve bir iş gücü piyasasının oluşturulması ve istihdam üzerinde bulunan yüklerin azaltılması öncelikli konular arasında yer alacaktır. Ayrıca Hükümet bu dönemde tablo 1’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. İstihdam edilenlerin 2007 yılında 23.0 milyon, 2008 yılında 23.6 milyon ve 2009 yılında ise 24.2 milyon kişi olacağını öngörmüştür. İşgücüne katılım oranının 2007 yılında %48,9, 2008 yılında %49,2 ve 2009 yılında ise %49,5 olacağını tahmin etmiştir. İşsizlik oranını ise 2007 yılında %10,5, 2008 yılında %10,6 ve 2009 yılında ise %10,4 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2007-2009: 9).

TOBB bu dönemde büyümenin yavaşladığını ve tarım sektörü istihdamında yaşanan daralmanın istihdam artışı üzerinde baskı oluşturduğunu ifade etmiştir. İşsiz sayısının 2006 yılına göre % 1,7’lik artışla 2.333 bin kişi olduğunu belirtmiştir (TOBB, 2007:127).

TÜSİAD istihdam artışının tarım dışı sektörlerde yavaşladığını ve hizmet sektörlerinde oluşturulan istihdamda azalma eğilimine girildiğini ifade etmiştir. Türkiye ekonomisinde yılda ortalama en az 550 bin kişilik yeni istihdam yaratılmasının tarım dışı işsizlik oranının aşağı çekilebilmesi için önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle önümüzdeki dönemde işsizlik oranının gerilemesinin güç görüldüğünü ifade etmektedir (TÜSİAD, 2007:32-33).

Tablo 2'ye baktığımızda istihdam edilenlerin sayısı 2007 yılında 20.209, 2008 yılında 20.604 ve 2009 yılında ise 20.615 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Toplamda 406 bin istihdam oluşturulabilmiştir. İşsizlik oranı 2007 yılında %9.2, 2008 yılında %10.0 ve 2009 yılında %13.1 olarak gerçekleşmiştir. Diğer iki yılda tahmin edilenin altında işsizlik oranı gerçekleşmiş fakat 2009 yılında krizin de etkisiyle tahminlerin üzerinde gerçekleşmiştir.

Hükümet 2008-2010 OVP döneminde istihdam artırmak için var olan olanakları artıracak uygulamaların yapılacağını ve bu program döneminde 1,4 milyon kişiye yeni istihdam oluşturulacağını öngörmüştür. Ayrıca bu dönemde tablo 1'de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre işsizlik oranını 2008 yılında 9,6, 2009 yılında 9,5 ve 2010 yılında ise 9,5 olacağını tahmin etmiştir. İstihdam edilenlerin sayısı 2008 yılında 23.1, 2009 yılında 23.6 ve 2010 yılında ise 22.4 milyon kişi olacak şekilde tahmin edilmiştir (OVP, 2008-2010:15).

TOBB 2008 yılının son çeyreğinde küresel krizin de etkisiyle birlikte büyümenin yavaşladığını bu durumun istihdam artışı üzerinde baskı oluşturacağını iddia etmiştir (TOBB, 2008:152).

MÜSİAD ise istihdam rakamlarında istenilen seviyenin yakalanamadığını ve bunun nedeninin verimlilik artışlarından kaynaklı olabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte ekonomik büyüme sağlanırken istihdam rakamlarına büyümenin etkisinin yansımadığını belirtmiştir. (MÜSİAD, 2008:36).

TÜSİAD bu dönemde milli gelirin yıllık ortalama %6,9, sanayi üretiminin ise %7,4 oranında büyümesine rağmen, işsizlik oranında bir düşüş kaydedilmediğini ifade etmiştir. Hızlı büyümeye ve istihdama katılım oranı artmasına karşın işsizlik oranının düşürülemediği bu dönem istihdam oluşturmayan dönem olarak adlandırıldığını ifade etmiştir. Tarımın istihdam içindeki payının azaldığını hizmet sektörünün payının

arttığını belirtmiştir. Ayrıca kadınların işgücüne katılımının düşük seviyelerde kaldığını da ifade etmiştir (TÜSİAD, 2009:39-41).

İstihdam oluşturmayan dönem “istihdamsız büyüme” tartışmalarına neden olmuştur. Bu sebeple MÜSİAD istihdam ile ekonomik büyüme arasında bulunan bağın zayıflaması ve sağlıklı bir istihdam artışının sağlanamamasının birçok nedeni bulunduğunu ve bunların ekonomik büyümenin emek-dışı faktörlere dayalı olduğunu, çalışanların ortalama çalışma saatlerinin uzun olduğunu belirtmiştir. (MÜSİAD, 2012:67).

Ekonomik büyümenin istihdam oluşturmadağı görüşü başka yazarlar tarafından da ele alınmıştır. Örneğin, Erol ve Özdemir (2012), Türkiye ekonomisinde ekonomik kriz dönemlerinde uygulanan istihdam politikalarının etkinliğini araştırdıkları çalışmalarında; bu politikalarda birincil önceliğin mevcut istihdamı korumak olduğunu, yeni istihdam alanları oluşturmaının ikinci sırada geldiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda Türkiye’de 2008 krizi sonrasında uygulanan başlıca politikaların; iç talebi canlandırmak, dış âlemdede yeni pazar olanakları araştırmak, esnek çalışma modelleri geliştirmek, hayat boyu öğrenme stratejisini devreye sokarak kişilere yeni nitelikler kazandırmanın yollarının araştırılması, kısa vadeli çalışma olanaklarının teşvik edilmesi vb. olduğu ifade etmişlerdir.

Tablo 2’ye baktığımızda işsizlik oranı 2008 yılında %10,0, 2009 yılında %13,1 ve 2010 yılında %11,1 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam edilenlerin sayısı 2008 yılında 20.604, 2009 yılında 20.615 ve 2010 yılında ise 21.858 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Toplamda 1,254 milyon istihdam oluşturulmuştur. İşgücüne katılım oranı 2008 yılında %40,4, 2009 yılında %39,8 ve 2010 yılında ise %41,3 olarak gerçekleşmiştir. Hükümetin tahminlerinin ve beklentilerinin gerisinde kaldığı tablodaki veriler ele alındığında görölmektedir.

Hükümet, 2009-2011 yılları arası OVP döneminde istihdam olanaklarını artırıcı uygulamaların olacağını ve uygulamalar sonucunda program döneminde diğer dönemlerden farklı olarak yaklaşık 1.3 milyon kişiye yeni istihdam yaratılacağını öngörmüştür. Ayrıca bu dönemde tablo 1’de ayrıntıları verilen tahminlerde bulunmuştur. Buna göre işsizlik oranının 2009 yılında %9,8, 2010 yılında %9,7 ve 2011 yılında %9,7 olacağını tahmin edildiği görölür. (OVP, 2009-2011:23).

Hükümet 2010 yılının ilk yarısında ekonomik aktivitenin tahmin edilenin üzerinde artış gösterdiğini, belirsizliklerin azaldığını ve istihdamın artırılmasına yönelik alınan tedbirlerin istihdam olanaklarını artırdığını ve işsizlik oranının sürekli azalarak Haziran dönemi itibarıyla %10,5 seviyesine gerilediğini ifade etmiştir (OVP, 2011-2013:8).

MÜSİAD ekonomide gözlenen güçlü büyümenin üreticileri, kriz dolayısıyla önce atıl duruma düşmüş kapasitelerini kullanmaya ve daha sonra verimlilik arayışlarına sevk ettiğine vurgu yapmıştır. Bu yaşanan süreçte üreticilerin üretim için yeni çalışan almak yerine, mevcut çalışanlara fazla mesai yaptırmak eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de işsizliğin gerilemesinin bir hayli yavaş olacağını ve uzun bir zaman alacağını ifade etmiştir (MÜSİAD, 2010:84). Özellikle küresel krizin etkisini yoğun bir şekilde gösterdiği bu dönemde, istihdam sağlayıcı üretime yönelik imalat sektöründe ve kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırımlarda, yatırım indirimi uygulamasına devam edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (MÜSİAD, 2009:198).

Tablo 2’ye baktığımızda işsizlik oranının 2009 yılında %13,1, 2010 yılında %11,1 ve 2011 yılında ise %9,1 olarak gerçekleştiği görülür. İstihdam edilenlerin sayısı 2009, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla 20.615 milyon, 21.858 milyon ve 23.266 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdam edilenlerin sayısı 1,408 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir.

Hükümet, 2010-2012 yılları arasını kapsayan OVP döneminde istihdamı korumak ve yeni istihdam oluşturacak olanağı sağlamak amacıyla kısa çalışma ödeneği ile işsizlik sigortası ödemelerinin koşullarının iyileştirildiğini ve işgücü eğitimi için ayrılan kaynakların artırıldığını ve geçici süreli yeni iş alanları oluşturulduğunu ifade etmiştir. Hükümet tablo 1’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre işgücüne katılım oranını 2010, 2011, 2012 yıllarında sırasıyla %47,4, %47,3, %47,3 olacağını tahmin etmiştir. İşsizlik oranını 2010, 2011 ve 2012 yıllarında sırasıyla %14,6, %14,2, %13,3 olacağını tahmin etmiştir. İstihdam edilenlerin sayısının ise 2010 yılında %21,3, 2011 yılında 21,7 ve 2012 yılında ise 22,2 milyon kişi olacağını tahmin ettiği görülür (OVP, 2010-2012:6).

TÜSİAD işsizlik oranındaki artışların krizin en önemli olumsuz sonuçlarından biri olduğu ifade etmektedir. Bir diğer önemli olumsuz durum ise işsizliğin krizle birlikte

hızlı bir şekilde artmıştır. Fakat bu olumsuz duruma rağmen krizden sonra işsizlik oranının çok yavaş da olsa azaldığını ve bu açıdan bakıldığında bir ilerleme kaydettiğini belirtmiştir (TÜSİAD, 2010:48-57).

Tablo 2'ye baktığımızda işsizlik oranı 2010 yılında %11,1, 2011'de %9,1 ve 2012'de ise %8,4 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam edilenlerin sayısı ise 2010 yılında 21.858, 2011'de 23.266, 2012'de ise 23.937 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdam edilenlerin sayısı 2.079 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir.

Hükümet 2011-2013 OVP döneminde tablo 1'de belirtilen tahminlerde bulunmuştur. Buna göre OVP döneminde istihdam düzeyinin 2011, 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla 22.7, 23.2, ve 23.6 milyon kişi olacağını tahmin ettiği görülür. Yine aynı yıllarda istihdam oranının %42,6, %42,8, %43,0 olacağını tahmin etmiştir. İşgücüne katılım oranlarını ise sırasıyla %48,3, %48,4 ve %48,5 olarak tahmin etmiştir. (OVP, 2011-2013:13).

MÜSİAD Türkiye'nin krizden çıkış aşamasında büyüme hızında kaydettiği iyileşmelerin işgücü göstergelerine de olumlu yansıdığı ifade etmektedir. Birçok ülkede ciddi istihdam kayıpları yaşanırken Türkiye'de 2009 yılında 83 bin kişiye istihdam oluşturulduğunu 2010 yılında ise istihdam artışı daha da artarak 1 milyon 317 bin kişiye ulaştığı belirtmiştir. Ve yine bu dönemde verilen kısa çalışma ödeneğini miktarının ve ödenekten yararlanma süresinin artırıldığını ve kapsamının da genişletilerek sektörel krizlerin de dâhil edildiğini belirtmektedir. Bu duruma ilaveten genç ve kadın istihdamının da sosyal güvenlik prim teşviği ile desteklendiği vurgulamıştır (MÜSİAD, 2011:39-40).

Tablo 2 deki gerçekleşen verilere göre istihdam düzeyinin 2011, 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla 23.266, 23.937, 24.601 milyon kişi olarak gerçekleştiği görülür. Toplam 1.335 milyon kişilik istihdam oluşturulmuştur. Yine aynı yıllarda istihdam oranı %41,3, %43,1 ve %43,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllardaki işgücüne katılım oranı sırasıyla %46,5, %47,4, %47,6 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı 2011'de %11,1, 2012'de %9,1 ve 2013 yılında ise %8,4 olarak gerçekleştiği görülür. İstihdam oranlarında tahmin edilenin üzerinde bir oranın gerçekleştiği ve hükümetin tahminlerinde başarılı olduğu söylenebilir. Ayrıca işsizlik oranlarında da tahmin edilenlerin çok altındaki seviyelerde işsizlik oranlarının gerçekleştiği görülmektedir.

Hükümet 2012-2014 OVP döneminde ekonomik büyümenin yanı sıra, işgücü piyasasını daha da esnek hale getirecek politikaların uygulanacağı program döneminde, tarım dışında 1,5 milyon kişi ilave istihdam yaratılması beklendiğini ifade etmiştir. Bu dönemde tarım istihdamında sınırlı bir gerileme beklemekte ve bunun da etkisiyle toplam istihdam artışının 1,3 milyon kişi olacağını tahmin etmiştir. Tablo 1’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre istihdam düzeyinin 2012, 2013 ve 2014 yıllarında sırasıyla 24.257, 24.752 ve 25.264 bin kişi olacağını tahmin ettiği görülür. Aynı yıllarda işgücüne katılım oranının ise %49,7, %49,7 ve %49,7 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2012-2014:15).

TÜSİAD, 2012 yılında tüm dünyadaki ekonomilerin belirsizlik içinde bulunduğunu ve sürekli yeni sorunlarla çalkalandığını ifade etmiştir. Türkiye ekonomisi için ise güveni ve disiplini koruyarak, cesaret ve öngörünün temel alındığı başarılı bir gelişim ve dönüşüm performansının sergilendiği bir yıl olduğunu ifade etmektedir. Temel öncelikli konular arasında olan makroekonomide temkinli, disiplinli ve uzak görüşlü yaklaşım ortaya konulduğunu, talebin dengelenmesi çabalarının büyümeye bağlı olması ve yavaşlamasına rağmen, fiyat istikrarı, finansal istikrar, kamu maliyesi ve işsizlik alanlarında küresel anlamda dikkate değer sonuçların elde edilmesine olanak sağlandığını ifade etmiştir (TÜSİAD, 2013:31).

MÜSİAD’ın 2012 yılında istihdam ve işgücü piyasası verilerinden elde ederek yaptığı değerlendirmede büyüme düzeyindeki yavaşlamaya nazaran ciddi bir olumsuzluk gözlenmediğini ifade etmiştir. İşsizlik oranının son iki yılda %10’un altına gerilediğini belirtmektedir. Bunun yeterli olmadığını fakat işgücüne yeni katılımların olacağı düşünüldüğünde bu durumun başarı olarak addedilebileceğini ifade etmiştir. Ama henüz işgücüne katılma oranlarının birçok gelişmiş ülkenin çok altında olduğunu düşünmektedir (MÜSİAD, 2013:42-44).

Tablo 2’de yer alan gerçekleşen verilere göre istihdam düzeyinin 2012, 2013 ve 2014 yıllarında sırasıyla 23.937, 24.601 ve 25.593 bin kişi olarak gerçekleştiği görülür. Aynı yıllar için işgücüne katılım oranı ise sırasıyla %47,6, %43,9 ve %50,5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem için istihdam oranı sırasıyla %43,6, %43,9 ve %45,5 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı ise %8,4, %9,0 ve %9,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre işgücüne katılım oranı tahminlerindeki beklentilerin altında bir

gerçekleşme yaşandığı görülür. Fakat işsizlik oranında tahminlerin aksine daha düşük işsizlik oranlarına ulaşıldığı görülür.

Hükümet, 2013-2015 OVP döneminde ekonomik büyümenin yanı sıra, işgücü piyasasını daha esnek hale getirecek politikaların uygulanmasını öngördüğünü ve uygulamaların da etkisiyle program döneminde, tarım dışında 1,6 milyon kişilik ilave istihdam oluşturulacağını tahmin etmiştir. Bu dönemde tarım istihdamında sınırlı bir gerileme olsa da bunun etkisinin toplam istihdam artışına 1.5 milyon kişi olarak yansındığını ifade etmiştir. Tablo 1’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre istihdam düzeyinin 2013 yılında 25.223, 2014’de 25.728, 2015’de ise 26.243 bin kişi olacağını tahmin etmiştir. Aynı yıllar için işgücüne katılım oranının ise yıllar itibariyle sırasıyla %49,6, %49,7 ve %49,8 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2013-2015:16).

MÜSİAD istihdam oranının büyüme de belirleyici rol oynadığını, bu nedenle 2013 yılında istihdam oranının beklenilenin de üzerinde gerçekleşerek büyüme oranlarında etkili olduğunu ifade etmiştir. Son dönemde iş gücüne katılım, istihdam, işsizlik, kayıt dışı istihdam oranlarında ve ayrıca iş gücünün eğitim seviyesi ve verimliliği gibi göstergelerde olumlu gelişmeler sağlandığını belirtmiştir. Fakat bu alanda daha çok ilerleme kaydedilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İş gücü piyasasında yaşanan katılıklar, kıdem tazminatı ve alt işverenlik gibi yapısal sorunların önemini hala koruduğunu belirtmiştir (MÜSİAD, 2014:43-44).

TÜSİAD 2013 yılı için iki temel senaryo üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Bu anlamda ilk senaryo olan “temel senaryo” başlığı altında 2012 yılı sonunda dünyada belirli ölçüde azalan belirsizliklerin olduğunu, 2013 yılında belirgin bir bozulma sonucu küresel ekonomiyi olumsuz yönde etkilemeyeceğini tahmin ettiğini belirtmiştir. “Olumlu senaryoda” ise, 2013’e yönelik olarak dünya ekonomisi genelinde oluşan olumlu beklentilerin büyük ölçüde geçerli olacağını varsaymıştır. Bu çerçevede dâhilinde yapılan senaryo analizleri ve tahminler, “temel senaryo” dâhilinde işsizlik oranının %9,1 olacağını tahmin etmiştir (TÜSİAD, 2013:32).

Tablo 2’de yer alan verilere göre istihdam düzeyi 2013 yılında 24.601, 2014’de 25.933, 2015’de ise 26.621 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılım oranı aynı yıllar için sırasıyla %48,3, %50,5 ve %51,3 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam oranının yine aynı yıllarda %43,9, %45,5 ve %46,0 olarak gerçekleştiği görülür. İşsizlik oranı

ise 2013’de %9,0, 2014’de %9,9 ve 2015’de %10,3 olarak gerçekleşerek her yıl yükselme eğiliminde olduğunu göstermiştir.

Hükümet 2014-2016 OVP döneminde işgücün ve istihdama katılımın artırılmasına yönelik uygulanacak politikaların olacağını ve bunun sonucunda tarım dışında ilave 1.809 bin kişinin istihdam edilmesi beklendiğini ifade etmiştir. Bu dönemde tarım istihdamında beklenen sınırlı artışın etkisiyle toplam istihdam artışının 1.833 bin kişi olacağını öngörmüştür. Hükümetin tablo 1’de yer verilen tahminlerine göre; istihdam düzeyinin 2014 yılında 26.257 bin kişi, 2015’de 26.901 bin kişi ve 2016’de 27.525 bin kişi olacağını tahmin ettiği görülür. İşgücüne katılım oranı ise aynı yıllar için sırasıyla %51,3, %51,6 ve %51 olarak tahmin etmiştir (OVP, 2014-2016:24).

TÜSİAD işsizlik oranlarındaki artışın nedenini son yıllardaki düşük oranlı büyümelerin yeteri kadar istihdam oluşturmıyor olmasına bağlamaktadır. Artan genç nüfus ve kadının işgücüne katılımının artması neticesinde toplam işgücüne katılımın daha hızlı artması dikkate alındığında, mevcut büyüme oranlarının işsizlik oranlarında yaşanan artışı engellemesinin çok zor olacağını ifade etmektedir (TÜSİAD, 2015:12-13).

MÜSİAD, başta emek piyasası reformu olmak üzere Türkiye’de atılması gereken adımlar olduğunu ve emek piyasasının esnekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Son dönemde istihdam oluşturma amacına yönelik atılmış bazı adımların olduğunu belirtmiştir. Buna örnek olarak da 2008 yılında uygulanan istihdam paketinde kadın ve genç istihdamını artırmaya yönelik uygulamaların olduğunu göstermiştir. Ayrıca işsizlik sigortası ve gençler için eğitim fırsatlarını içeren birçok aktif ve pasif emek piyasası tedbirinin de alındığını belirtmiştir. Fakat bu uygulanan istihdam paketlerine rağmen, emek piyasasında sınırlı ilerlemeler kaydedildiğini vurgulamaktadır. Bunun sebebi olarak da Türkiye’de işsizliğin asıl nedeninin emek piyasasında hem arz, hem de talep yönünde yaşanan çeşitli sorunları/katılıkları göstermektedir. Bu kapsamda, “yapısal” hale gelen işsizliğin temel nedeninin istihdamda arz ile talebin dengeye getirilememesi olduğunu söylemiştir. Bununla işsizlikle mücadelenin salt ekonomik büyüme ile başarılamayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla, emek piyasasının çeşitli emek piyasası reformu önlemleriyle daha esnek ve istihdamı teşvik eder bir hale getirilmesi için emek piyasasına odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre,

emek piyasasında düzenleme yapılarak Türkiye’de işsizlik oranının azaltılabileceğini ve emek piyasasında yaşanan temel sorunların giderileceğini ve böylece önümüzdeki dönemde üretkenlik artışı ile daha yüksek istihdam düzeyine ulaşılacağını ifade etmektedir. Asgari ücret, kıdem tazminatı, sosyal güvenlik primleri, haftalık ortalama çalışma sürelerinin kısaltılması ve esnek iş sözleşmeleri gibi düzenlemelerin yapılmasının mümkün olacağını vurgulamıştır (MÜSİAD, 2015:70).

Kriz döneminde yapılan kamu harcamalarının işsizlik oranlarında etkisinin olup olmadığını inceleyen Ukav (2018), yaptığı çalışmada Türkiye ekonomisinin 2005MQ1 ve 2017MQ3 verilerini kullanarak ekonometrik model ve istatistiki testler uygulamıştır. Elde edilen katsayıların anlamlı çıktığı sonucuna varmıştır. Ayrıca işsizlik oranlarından bütçe dengesine doğru nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu belirtmiştir. Elde edilen bulgulara göre bütçe dengesindeki artışların işsizlik oranını azalttığı sonucuna varmıştır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse yapılan çalışma sonucunda kriz dönemlerindeki yapılan kamu harcamalarının işsizliği azalttığı sonucuna varmıştır. Yapılan bu çalışma ve incelenen diğer çalışmalar göstermektedir ki kriz dönemlerinde devletin ekonomiye müdahale etmesi doğru ve zorunlu bir politikadır. Sonuçta Keynesyen İktisat Teorisinin bu dönemde Türkiye için de geçerli olduğu görülmüştür (Ukav, 2018:615).

Tablo 2’de yer alan verilere göre istihdam düzeyinin 2014 yılında 25.933 kişi, 2015’de 26.621 kişi ve 2016’da 27.205 kişi olarak gerçekleştiği görülür. Aynı yıllar için işgücüne katılım oranı sırasıyla %50,5, %51,3 ve %52,0 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam oranının yine aynı yıllar için sırasıyla %45,5, %46,0 ve %46,3 olarak gerçekleştiği görülür. İşsizlik oranı ise %12,0, %12,4 ve %13,0 olarak gerçekleşmiştir.

İşgücü göstergelerine ilişkin gerçekleştirmeler genel olarak değerlendirildiği zaman; hükümetin işgücü göstergeleri konusunda almış olduğu önlemlerin kısa süreli etkisinin olduğu görülmüştür. Büyümenin istihdam oluşturma konusunda her zaman başarı sağlamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kriz sebebiyle Dünya’da yaşanan belirsizliğin işsizlik oranlarına yansıdığı fakat Dünya’da bu oran artarken Türkiye’de düştüğü gözlenmiştir. Bunun da nedeni krizin işgücü üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik teşvik paketlerini uygulamaya koymasındır. Bu teşviklerin ana amacı var olan istihdamı korumak, işgücünün yapısal sorunlarına çözüm aramaktır. Var olan istihdamı koruma

kısa çalışmanın desteklenmesi ve doğrudan işletme desteği ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Dünya’da yaşanan olumlu katkılarının yanı sıra Türkiye’de istihdam konusunda alınan önlemlerinin başarı sağladığı düşüncesine varılabilir. Ayrıca mevcut istihdamın korunmasının yanı sıra yapısal hale gelen işsizliğin çözümü için de emek piyasasının daha etkin bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için de kayıt dışı istihdamla mücadele edilmeli, işgücünün eğitim seviyesi ve verimliliği artırılmalıdır.

Tablo 1. 2006-2016 Dönemi Nüfusun İşgücü Göstergeleri OVP Tahminleri

OVP Tahminleri	2006-8	2007-9	2008-10	2009-11	2010-12	2011-13	2012-14	2013-15	2014-16
İstihdam edilenler (Milyon Kişi)	22.6	23.0	23.1	21.9	21.3	22.7	24.2	25.2	26.2
	23.1	23.6	23.6	22.3	21.7	23.2	24.7	25.7	26.9
	23.5	24.2	22.4	22.7	22.2	23.6	25.2	26.2	27.5
İşgücüne katılma oranı(%)	48.7	48.9	48.5	48.1	47.4	48.3	49.7	49.6	51.3
	48.7	49.2	48.8	48.4	47.3	48.4	49.7	49.7	51.6
	48.7	49.5	49.3	48.7	47.3	48.5	49.7	49.8	51.0
İşsizlik oranı(%)	10.0	10.5	9.6	9.8	14.6	12.0	10.4	8.9	9.4
	9.8	10.6	9.5	9.7	14.2	11.7	10.2	8.8	9.2
	9.6	10.4	9.5	9.7	13.3	11.4	9.9	8.7	8.9
İstihdam oranı(%)	-	-	-	-	-	42.6	44.5	45.3	46.5
						42.8	44.6	45.3	46.9
						43.0	44.8	45.5	47.3

Not: Hükümet her yıl OVP tahminlerini revize ettiğinden dolayı rakamlar birbirini tutmayabilir.

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/> 25.08.2020

Tablo 2. 2006-2016 Dönemi Gerçekleşen Nüfusun İşgücü Göstergeleri (% Milyon)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	49.275	50.177	50.982	51.833	52.904	53.985	54.961	55.982	56.986	57.854	58.720
İşgücü	21.913	22.253	22.899	23.710	24.594	25.594	26.141	27.046	28.786	29.678	30.535
İstihdam edilenler	19.933	20.209	20.604	20.615	21.858	23.266	23.937	24.601	25.933	26.621	27.205
İşsiz	1.980	2.044	2.295	3.095	2.737	2.328	2.204	2.445	2.853	3.057	3.330
İşgücüne dahil olmayan nüfus	27.362	27.925	28.083	28.124	28.310	28.391	28.820	28.936	28.200	28.176	28.185
İşgücüne katılma oranı	44.5	44.3	44.9	45.7	46.5	47.4	47.6	48.3	50.5	51.3	52.0
İşsizlik oranı	9.0	9.2	10.0	13.1	11.1	9.1	8.4	9.0	9.9	10.3	10.9
Tarım dışı işsizlik oranı	11.1	11.2	12.3	16.0	13.7	11.3	10.3	10.9	12.0	12.4	13.0
İstihdam oranı	40.5	40.3	40.4	39.8	41.3	43.1	43.6	43.9	45.5	46.0	46.3

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler,
(<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/03/aylikekonomikgosterge04032020-2.pdf>).

4.2 Kamu Harcamalarına İlişkin Bir Değerlendirme

Hiç şüphesiz ki 2008 krizinin hissedildiği kalemlerden birini de kamu harcamaları oluşturmaktadır. Her ne kadar Klasik İktisatçılar devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıksalar da bu kriz Keynesyen politikaların önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu krizde devlet müdahalesi ve harcama yapılmasının gerekliliği önem kazanmaktadır. Bu bölümde hükümetin uygulamış olduğu maliye politikalarının harcamalar üzerindeki etkinliğinin değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Hükümet, kamu harcamalarına ilişkin 2006-2008 OVP döneminde tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre 2005 yılında % 47,4 olması beklenen genel kamu harcamalarının GSYİH'ye oranının 2006 yılında %46,8'e, 2007 yılında %44,2'ye ve 2008 yılında ise % 42,3'e düşürülmesini hedeflemiştir (OVP, 2006-2008:25). Gerçekleşmelerin tablo 4'e baktığımızda genel devlet harcamalarının GSYİH' ye oranının 2006 yılında %32,11, 2007 yılında %32,38, 2008 yılında %33,04 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Faiz harcamalarının GSYİH' ye oranının 2006 yılında

%5,9, 2007’de %5,62, 2008’de ise %5,18 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Faiz harcamaları ve genel kamu harcamaları oranları yapılan tahminlerin altında gerçekleşmiştir. Faiz harcamaları oranının tahmin edilenin altında gerçekleşmiş olması, geçmiş dönemler düşünüldüğünde, başarılı bir gerçekleşme olarak görülebilir.

TÜSİAD 2006 yılının, Türkiye’nin ekonomi politikalarında, çok sıkı maliye politikasının başat olduğu yaklaşımın yerini para politikasının artan etkinliğine bıraktığı bir yıl olacağını öngörmüştür. 2006 yılının ilk yarısının büyük ölçüde mevcut dinamikler tarafından şekillendirilmeye devam etmesini beklemiştir. Harcamalar açısından bakıldığında özel tüketim ve özel yatırım harcamalarının aşamalı bir şekilde yavaşlayacağını tahmin etmiştir. Özel yatırım harcamalarındaki artışların ise, inşaat yatırımlarındaki canlanmaya paralel olarak artma eğilimini sürdüreceği, ancak makine-teçhizat yatırımlarının hız kesmesiyle birlikte bir miktar yavaşlayacağı tahmin etmiştir. Bunlara ek olarak, kamu harcamalarının sıkı maliye politikası çerçevesinde şekillenmeye devam edeceği varsayımı altında, tüketim harcamalarındaki artışın hızlanacağını yatırım harcamalarındaki artışların ise yavaşlayacağını öngörmüştür (TÜSİAD, 2006:109).

Hükümet faiz harcamalarına ilişkin 2007-2009 OVP döneminde tablo 3’te yer verilen tahminlerde bulunmuştur. Buna göre 2007 yılında %45,8 2008’de %43,3 ve 2009’de %41,5 olacağını tahmin etmiştir. 2006 yılında %36,9 olacağı tahmin edilen genel devlet faiz dışı harcamalarının GSYİH’ye oranının 2009 yılında %37 olması öngörülmüştür (OVP, 2007-2009:9). Gerçekleşmeler için tablo 4’e yer alan verilere göre genel devlet harcamalarının GSYİH’ ye oranının 2007 yılında %32,8, 2008’de %33,04 ve 2009’da %38,23 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Faiz harcamalarının GSYİH’ ye oranının 2007 yılında %5,9, 2008’de %5,62 ve 2009’da %5,18 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Hükümetin bu dönemde yapmış olduğu tahminlerin altında gerçekleştirmeler yaşanmıştır. Faiz harcamalarının oranı 2007 yılında beklentilerin altında gerçekleşirken 2008 ve 2009 yılında krizin de etkisiyle birlikte harcamalar beklentilerin üzerine çıkmıştır. Fakat genel devlet harcamalarında ise beklentilerin altında oranlar gerçekleşmiştir.

TÜSİAD’ın yaptığı değerlendirme harcamalar açısından ele alındığında yılın ilk yarısında, özel tüketim ve özel yatırım harcamalarının aşamalı bir şekilde

yavaşlayacağı, üretim açısından bakıldığında ise sanayi sektöründe iç talepteki yavaşlamaya koşut olarak üretim artışlarının hız keseceği belirtilmiştir (TÜSİAD, 2007:102).

MÜSİAD, faiz dışı bütçe harcamalarının azalmasının, eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye harcamaları ile altyapı yatırımlarına daha fazla kaynak aktarılabilceği anlamına geldiğini, bu durumun ekonominin uzun dönemli büyüme performansını olumlu yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Ayrıca sosyal güvenlik kurumu açıklarının bütçe üzerinde önemli bir yük olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle sosyal güvenlik kurumları açıklarının kapatılması için aktarılan transferlerin, cari-yatırım ve transfer harcama dağılımında ideal bir seviyeye ulaşmada engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Uzun dönemde bu sorunu çözenin, 2008 yılının başında getirilen sosyal güvenlik yasası sayesinde mümkün olabileceğini vurgulamıştır (MÜSİAD, 2008:39-40).

TÜSİAD 2007 yılında hem transfer, hem de yatırım harcamalarında önemli bir artış gözlemlendiğini belirtmektedir. Mal ve hizmet alımları ile transfer ve yatırım harcamalarında önemli bir artış gerçekleştiğini vurgulamıştır. Ayrıca seçim yılı olması nedeniyle, artış görülen diğer bir kalemin ise hane halkına yapılan transferler olduğunu ifade etmiştir (TÜSİAD, 2008:55).

Hükümet 2008-2010 OVP döneminde tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının 2008 yılında %44,74, 2009 yılında %42,06, 2010 yılında ise %40,58 olmasını tahmin etmiştir (OVP, 2008-2010:16). Gerçekleşmelerin yer aldığı tablo 4'e göre genel devlet faiz harcamaların GSYİH'ye oranı 2008 yılında %7,41, 2009 yılında %6,49, 2010 yılında ise %5,59 olarak gerçekleştiği görülür. Genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranı 2008 yılında %33,04, 2009 yılında %38,23, 2010 yılında ise %36,44 olarak gerçekleşmiştir. Hükümet, kriz yılı olmasına rağmen hedeflediği rakamların altında bir gerçekleşme yaşamıştır. Bu başarı etkileyen en önemli etken Türkiye'nin daha önce yaşamış olduğu krizler nedeniyle gerçekleştirmiş olduğu yapısal reformların olumlu etkisidir.

MÜSİAD 2001 yılındaki kriz sonrasında bütçede kaydedilen iyileşmelerin, 2008 yılı kriziyle bozulmaya başladığını ifade etmektedir. 2009 yılında krizin derinleşmesiyle kamu kesiminin aktif bir şekilde müdahalede bulunması gerektiğinin ortaya çıktığını iddia etmiştir. Kriz nedeniyle dış talebin azalmasını ekonominin %3.5 ile %5 arasında

küçülmesine neden olacağını öngörmüştür. Üreticiler, daha az üretecek ve daha az gelir elde edecekler ve bunun neticesi olarak da daha az vergi ödeyeceklerdir. Bu durum, devletin vergi gelirlerini düşürürken, harcamalarını ise zorunlu olarak arttıracaktır (MÜSİAD, 2009:89).

Hükümet 2009-2011 OVP döneminde tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının 2009 yılında %34,60, 2010 yılında %33,69, 2011 yılında olacağını tahmin etmiştir. Genel devlet faiz dışı harcamalarının GSYİH'ye oranının 2009 yılında %29,27, 2010 yılında %29,09, 2011 yılında ise %29,03 olacağını öngörmüştür (OVP, 2009-2011:24). Gerçekleşmelerin yer aldığı tablo 4'e göre ise genel devlet harcamalarının 2009 yılında %38,23, 2010 yılında %36,44, 2011 yılında ise %34,21 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Faiz harcamalarının oranı ise aynı yıllarda sırasıyla %5,46, %4,29, %3,13 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde harcamalar oranında hedeflerin gerçekleşmediği görülmüştür. Bunun nedeni krizin etkilerinin bu dönemden sonra hissedilmeye başlaması ve bununda rakamlara yansımalarıdır.

TÜSİAD, giderlerde 7,6 milyar TL artış olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebini sosyal güvenlik sistemine yapılan transferlerdeki artış ile ekonomiyi canlandırma paketleri kapsamında öngörülen altyapı yatırım harcamaları ve diğer giderlerdeki artışlar olarak görmüştür (TÜSİAD, 2010:88).

MÜSİAD 2010 yılında merkezi yönetim bütçesinin hem gelir kalemlerinde hem de gider kalemlerinde artış beklemektedir. Küresel krizin bütçe üzerindeki yansımalarının en önemli göstergesinin kriz öncesi döneme göre artmış olan bütçe açıkları olduğunu belirtmektedir (MÜSİAD, 2010:91). Kamu harcamalarında eğitime ve sağlığa ayrılan payların daha verimli kullanılması gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca üniversitelerin bütçeden alacağı payında artırıldığını belirtmektedir (MÜSİAD, 2010:90).

Hükümet, 2010-2012 OVP döneminde tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının, 2010 yılında %40,3, 2011 yılında %38,8, 2012 yılında %37,8 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2010-2012:18). Tablo 2'ye baktığımızda genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının, 2010 yılında %36,44, 2011 yılında %34,21, 2012 yılında ise %35,06 olarak gerçekleştiği

görülmektedir. Faiz harcamalarının oranının ise 2010 yılında %5,46, 2011 yılında %4,29, 2012 yılında %3,13 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

TÜSİAD, yaptığı değerlendirmede 2010 yılında Türkiye'nin hem iktisadi faaliyetlerdeki öngörülenden daha erken ve güçlü toparlanma neticesinde artan vergi gelirlerinin, hem de faiz giderlerindeki düşüşlerin kamu mali dengelerinin olumlu bir seyir izlemesine neden olduğunu belirtmiştir. Özellikle de faiz dışı harcamaların kontrol altına alınması ve iç borçlanma giderlerindeki düşüşe paralel faiz giderlerindeki azalma merkezi yönetim bütçesine olumlu katkı yaptığını ifade etmiştir (TÜSİAD, 2011:23).

Hükümet 2011-2013 OVP döneminde tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının, 2011 yılında %37,9, 2012 yılında %37,2, 2013 yılında %36,1 olacağını tahmin etmektedir (OVP, 2011-2013:14). Tablo 4'e baktığımızda genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının, 2011 yılında %34,21, 2012 yılında %35,06, 2013 yılında %35,20 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Faiz harcamalarının oranı ise 2011 yılında %3,13, 2012 yılında %3,18, 2013 yılında %2,86 olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşen rakamlar bir toparlanma sürecine işaret etmektedir. Özellikle kriz sonrası artan faiz harcamalarının bu dönemde tekrar düşürülmesi önemli olmuştur.

TÜSİAD, 2012 yılı için yapmış olduğu değerlendirmede devletin nihai tüketim harcamalarının büyümeye katkı yaptığını ve bu katkının izleyen dönemlerde potansiyel eğilimine döneceğini ifade etmiştir. Fakat 2011 yılı ilk çeyreği ve sonrasında özel tüketim, özel yatırım ve kamu harcamalarından farklı bir şekilde tekrardan yeni bir artış eğilimine gireceğini ifade etmiştir (TÜSİAD, 2012:2).

Hükümet, 2012-2014 OVP döneminde tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının, 2012 yılında %37,6, 2013 yılında %37,3, 2014 yılında ise %36,5 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2012-2014:15). Tablo 4' baktığımızda genel devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının, 2012 yılında %35,06, 2013 yılında %35,20, 2014 yılında %34,33 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Faiz harcamaların oranının ise 2012 yılında %3,18, 2013 yılında %2,86, 2014 yılında %2,53 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bu dönemde de tahmin edilen rakamların altında bir gerçekleşme yaşandığı görülmüştür. Özellikle de faiz harcamalarındaki düşüş trendi korunmuştur.

MÜSİAD ise küresel ekonomik krizin etkilerinin kamu harcamaları, vergi gelirleri, bütçe dengesi, faiz dışı denge ve kamu borç yükü üzerinde hissedildiğini belirtmektedir. 2012 yılının kamu maliyesi açısından başarılı bir yıl olduğunu vurgulamaktadır (MÜSİAD, 2013:47). Ayrıca faiz harcamalarının merkezi yönetim bütçe harcamaları içindeki payının azalmasının pozitif bir ekonomik gösterge olduğunu belirtmiştir. Ve böylece faiz harcamalarının azalması ile ekonomik kalkınmayı ve gelişmeyi doğrudan ilgilendiren kamu harcamalarına (eğitim, sağlık, ulaştırma gibi) daha fazla pay ayrılabilceğinin vurgusunu yapmaktadır. Ayrıca eğitim, sağlık ve ulaştırma harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının artmasının sürdürülebilir büyüme açısından olumlu ve gerekli olduğunun altını çizmiştir. Bir de sermaye harcamalarının toplam harcamalara oranının artması ekonomi açısından pozitif bir gelişme olacağının vurgusunu yapmıştır. Yatırım harcamalarının artması ülkenin gelecekteki refahını da artıracığını düşünmüştür (MÜSİAD, 2013:52).

TÜSİAD 2012 yılına ilişkin değerlendirmesine ılımlı açıdan baktığında küresel makroekonomik ve finansal sorunların bugünkü boyutlarda olduğu gibi süreceği, buna karşılık yurtiçi ekonomiye ve ekonomi politikalarına olan güvenin güçlü bir şekilde korunacağını belirtmiştir. Ayrıca yatırım harcamalarının yıllık olarak %6,1 büyümesi ve buna ilaveten özel tüketim harcamalarının artış hızının da %3,5'e gerilemesini beklediğini belirtmiştir. Olumsuz olarak baktığında özel tüketim harcamaları yıllık büyüme hızının %1,9 artacağı ve özel sabit sermaye yatırım harcamaları büyüme oranının ise %3,0 ile sınırlı kalacağı öngörülmektedir. İyimser bir yaklaşımla bahsi geçen yılda yurtiçinde ekonomiye olan güvenin daha da güçleneceğini ve buna ilaveten küresel makro çerçevede istikrar sağlanacağını ifade etmektedir. Yine bu senaryoda adı geçen yılda özel sektör yatırım harcamalarında %9.1, özel tüketim harcamalarında ise %5.2 oranında bir artış olacağının öngörüldüğünü ifade etmektedir (TÜSİAD, 2012:17-18).

Hükümet 2013-2015 OVP döneminde tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet harcamalarının 2013 yılında %39,4, 2014 yılında %38,4, 2015 yılında %37,5 olacağını öngörmüştür. Faiz harcamalarını ise 2013 yılında %3,5, 2014 yılında %3,2, 2015 yılında %3,1 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2013-2015:18). Tablo 4'e baktığımızda Genel devlet harcamalarının 2013 yılında %35,20, 2014

yılında %34,33, 2015 yılında %34,27 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Faiz harcama oranının ise 2013 yılında %2,86, 2014 yılında %2,53, 2015 yılında %2,35 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

TÜSİAD 2012 yılında, personel giderlerinde ve cari transferlerde yaşanan ciddi artışların olduğunu, bunların 2013 yılında düşme eğilimine girdiğini fakat düşme eğilime rağmen bütçe harcamaları içindeki paylarının yüksek olduğunu vurgulamakta ve bu durumun esnek olmayan bir yapısı olan zorunlu faiz dışı harcamalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak her ne kadar bütçenin yeteri kadar esnek olamaması bir risk unsuru olsa da, Türkiye'nin sıkı mali politikalarından taviz vermediğini, bütçe disiplinini ciddiye aldığını ve bütçe açığının milli gelire oranının Maastricht kriterinin altında seyrettiğini de ifade etmektedir (TÜSİAD, 2014:14).

Hükümet 2014-2016 OVP döneminde tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet harcamalarının 2014 yılında %39,6, 2015 yılında %39,0, 2016 yılında %38,2 olacağını tahmin etmektedir. Faiz harcamaları oranı ise 2014 yılında %3,1, 2015 yılında %2,9, 2016 yılında %2,5 olacağını tahmin etmektedir (OVP, 2014-2016:23). Tablo 4'e baktığımızda ise genel devlet harcamalarının 2014 yılında %34,33, 2015 yılında %34,27, 2016 yılında %36,05 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Faiz harcamaları oranı ise 2014 yılında %2,53, 2015 yılında %2,35, 2016 yılında %2,02 olarak gerçekleşmiştir.

Kamu harcamaları ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında faiz harcamalarına ayrılan payın azalma eğilimde olduğu görülecektir. Fakat bu düşmeye rağmen yatırım harcamalarına ayrılan payın düşük olduğu ve cari harcamaların payının hala yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Kamu harcamalarının artması, sermaye stokundaki artışa ve kaynak dağılımında etkinliği sağlanmasına sebep olduğundan dolayı milli gelir üzerinde etki yaratır. Bu durum aynı zamanda özel kesimin de verimliliğini artırır. Bu kapsamda kamu harcamaları artınca milli gelir artar tersten bakıldığında ise milli gelir artınca kamu harcamaları artar. Bunun sonucunda kamu kesimi genişler ve genişleyen kamu kesimi kamu harcamalarına ihtiyaç duyar. Fakat kriz dolayısıyla kamu harcamalarına duyulan ihtiyaç büyüme üzerinde kendini gösterememiştir. Bunun sebebi kamu harcamalarının büyüme üzerinde etkisinin olmamasından değil Dünya'daki ticari ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Kriz nedeniyle düşen iç talep ya da dış talebi

canlandırmak için yapılan kamu harcamalarının uzun dönemli bir etki oluşturabilmesi adına bütçeden ayrılacak payın yatırımların eğitim ve alt yapı yatırımlarına ayrılması gereklidir.

Tablo 3. 2006-2016 Dönemi Kamu Harcama Oranları OVP Tahminleri (%)

OV Tahminleri	2006-8	2007-9	2008-10	2009-11	2010-12	2011-13	2012-14	2013-15	2014-16
Faiz	9.3	6.7	7.41	5.33	6.0	4.1	3.6	3.5	3.1
Ödemeleri(%)	7.7	5.6	6.49	4.60	5.2	4.0	3.5	3.2	2.9
	6.6	4.5	5.59	4.51	4.0	3.5	3.3	3.1	2.5
Faiz Dışı	-	-	36.33	29.27	34.3	33.8	34.0	35.9	36.5
Harcamalar(%)	-	-	35.57	29.09	33.6	33.2	33.8	35.2	36.1
	35.7	37.0	34.99	29.03	33.0	32.6	33.2	34.4	35.7
Toplam	46.8	45.8	44.74	34.60	40.3	37.9	37.6	39.4	39.6
Harcamalar(%)	44.2	43.3	42.06	33.69	38.8	37.2	37.3	38.4	39.0
	42.3	41.5	40.58	33.54	37.8	36.1	36.5	37.5	38.2

Not: Hükümet her yıl OVP tahminlerini revize ettiğinden dolayı rakamlar birbirini tutmayabilir.

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/> 25.10.2020,

Tablo 4. 2006-2016 Dönemi Kamu Harcama Oranları (%)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Cari Harcamalar	13,98	14,35	14,98	16,89	16,20	15,49	15,79	15,56	15,39	15,29	16,35
Yatırım Harcamalar	2,84	3,04	3,25	3,14	3,24	3,11	3,17	3,63	3,27	3,47	3,50
Sabit Sermaye	2,83	2,97	3,21	3,15	3,25	3,09	3,14	3,65	3,28	3,46	3,50
Stok Değişim	0,02	0,06	0,04	0,00	-0,01	0,01	0,03	-0,02	-0,01	0,00	0,01
Transfer Harcamalar	15,29	15,00	14,81	18,19	17,01	15,62	16,11	16,00	15,67	15,51	16,20
Cari Transferler	14,33	14,43	14,16	17,24	15,91	14,76	15,32	15,03	14,47	14,51	15,33
Sermaye Transferleri	0,95	0,56	0,66	0,96	1,10	0,86	0,79	0,97	1,20	1,00	0,87
Stok Değişim Fonu	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Faiz Ödemeleri	5,90	5,62	5,18	5,46	4,29	3,13	3,18	2,86	2,53	2,35	2,02
Faiz Dışı Harcamalar	26,21	26,77	27,86	32,76	32,16	31,08	31,88	32,35	31,80	31,93	34,03
Toplam Harcamalar	32,11	32,38	33,04	38,23	36,44	34,21	35,06	35,20	34,33	34,27	36,05

Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (<https://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540022258789-43a5759e-f454>).

4.3 Borçlanma ve Borç Stoklarına İlişkin Bir Değerlendirme

2008 krizi borçlanma ve borç stokları üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Kriz döneminde kamu harcamalarının artarken ve vergi gelirlerinin düşmesi hükümeti borçlanmaya itebilmektedir. Bu yüzden bu bölümde kriz nedeniyle artan borçlanma oranlarının azaltılmasıyla ilgili yapılan maliye politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Hükümet, 2006-2008 OVP döneminde ayrıntıları tablo 5'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre 2006 yılında %56,5, 2007 yılında %52,8, 2008 yılında ise %47,8 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2006-2008:9). Gerçekleşmelerin yer aldığı Tablo 6'ya baktığımızda kamu net borç stokunun 2006 yılında %32,7, 2007 yılında %28,2, 2008 yılında %26,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca AB tanımlı borç stoku 2006, 2007, 2008 yıllarında sırasıyla %44,7, %38,2, %38,1 olarak gerçekleşmiştir.

TÜSİAD iç borç stokunun yüksek seviyesini korumasına karşılık 2005 yılında dış borç stokunda belirgin bir düşüş gerçekleştiğini belirtmiştir. Ancak, kamunun net borç stokundaki azalmada, 2005 yılındaki kur etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğini de vurgulamıştır (TÜSİAD, 2006:55).

MÜSİAD kamu net borç stokunun GSYİH'ye oranının %29'a ve AB tanımlı borç stoku oranının %39 düzeyine gerilediğini ifade etmiştir. Buna göre Türkiye'nin %3 olan Maastricht Kriteri düzeyini aynı zamanda AB tanımlı merkezi hükümet bütçe açığı hedefini 2005 yılından beri tutturduğunu belirtmiştir. Ayrıca %60 Maastricht Kriteri olan kamu borç stoku hedefini ise 2004 yılından beri tutturduğunu da ifade etmiştir (MÜSİAD, 2008:125).

Hükümet 2007-2009 OVP döneminde tablo 5'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Bu kapsamda kamu net borç stokunun GSYİH'ye oranında dönem sonunda 2006 yılına göre 14,9 puanlık bir düşüş hedeflemiştir. Kamu net dış borç stokunun 2007 yılında %44,1, 2008 yılında %39,1, 2009 yılında %34,4 olacağını tahmin etmektedir (OVP, 2007-2009:10). Tablo 6'ya baktığımızda kamu net dış borç stokunu 2007 yılında %28,2, 2008 yılında %26,8, 2009 yılında %30,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. AB tanımlı borç stoku 2007, 2008, 2009 yıllarında sırasıyla %38,2, %38,1, %43,9

olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde de hedeflenen rakamların altında bir gerçekleşme yaşandığı görülmüştür.

Hükümet 2008-2010 OVP döneminde tablo 5’te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Bu kapsamda kamu net borç stokunun GSYİH’ ye oranında program dönemi sonunda 2007 yılına göre 11,2 puanlık bir düşüş hedeflemektedir (OVP, 2008-2010:17). Gerçekleşen oranların yer aldığı tablo 6’ya baktığımızda kamu net dış borç stokunun 2008 yılında %26,8, 2009 yılında %30,9, 2010 yılında %27,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. AB tanımlı borç stokunun 2008 yılında %38,1, 2009 yılında %43,9, 2010 yılında %40,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Program döneminde hedeflediği düşüşü krizin de etkisiyle başaramadığı görülmüştür. Borç stokları oranlarının bu dönemde istenilen seviyede gerçekleşmediği görülmüştür.

MÜSİAD 2008 yılı için i ve dış dinamiklerin olumsuz yöndeki belirsizliğini koruduğunu ve kamu borç stokunun milli gelire oranının yaklaşık 1,5-2 puan kadar azalarak %38,8 civarından %37-37,5 civarına kadar gerileyeceği tahmin etmiştir. Ayrıca hükümetin IMF ile imzaladığı Stand by Anlaşmasının, gözden geçirmesi kapsamında bir ön koşul olan Orta Vadeli Mali ereve’de zikredilen 2008-2012 arasını kapsayan temel makroekonomik hedeflerin süregelen mali disipline aykırı ve borç dinamiklerini zedeleyici bir mahiyette olmadığının da anlaşıldığını vurgulamıştır (MÜSİAD, 2008:125).

Hükümet, 2009-2011 OVP dönemi için tablo 5’te yer alan öngörülerde bulunmuştur. Buna göre GSYİH’ye oran olarak %38,8 düzeyinde gerçekleşen AB tanımlı borç stokun program dönemi sonunda %31’e gerilemesi hedeflemektedir (OVP, 2009-2011:24). Tablo 6’da yer alan gerekleşmelere göre kamu net dış borç stokunun 2009 yılında %30,1, 2010 yılında %27,4, 2011 yılında %20,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. AB tanımlı borç stokunun ise 2009 yılında %43,9, 2010 yılında %40,1, 2011 yılında %36,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. AB tanımlı borç stoku için hedeflenen rakama yakın bir gerçekleşme yaşandığı görülmüştür. Krizin etkilerinin halen devam ettiği göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

MÜSİAD 2008 yılında kamunun net borç stokunun GSYİH’ ye oranının değişmediğini ve %29 düzeyinde kaldığını ifade etmiştir. Kamu net borç stokunun ise, 2002 yılından beri düzenli olarak azaldığını ve bu oranın 2002 de %66 iken, 2008

yılında %29'una kadar düştüğünü ifade etmiştir. Fakat krizin etkisiyle daralan ekonomi ve artan kamu harcamalarına paralel olarak, düşen bu oranların az da olsa bir bozulma sürecine girdiğini belirtmiştir. Mevcut şartlar altında kalındığında bu bozulmanın etkisi 2009 yılında daha net bir şekilde görüleceğini tahmin etmiştir (MÜSİAD, 2009:98).

Hükümet, 2010-2012 OVP döneminde tablo 5'te yer verilen öngörülerde bulunmuştur. Buna göre AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYİH'ye oranı olarak, 2010 yılında %49,0, 2011 yılında %48,8, 2012 yılında %47,8 olarak gerçekleşeceğini tahmin etmiştir (OVP, 2010-2012:18). Tablo 6'daki gerçekleşen verilere göre AB tanımlı borç stokunun 2010 yılında %40,1, 2011 yılında %36,5, 2012 yılında %32,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca kamu net dış borç stokunun ise 2010 yılında %27,4, 2011 yılında %20,8, 2012 yılında %15,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde tahmin edilen rakamların altında bir gerçekleşme yaşandığı görülmüştür. Kriz sonrası yaşanan bu olumlu gelişme Türkiye'nin toparlanma sürecine girdiğini göstermektedir.

TÜSİAD bu dönemi değerlendirirken üç farklı senaryo üzerinde durmaktadır. Bunların ilki "İçeride Güven" senaryosudur. Bu senaryo da küresel finansal şartlar nedeniyle Türkiye ekonomisinin yabancı tasarruf kısıtı ile karşılaşacağını ve kamu borç stoku/GSYİH oranının %42.0'a yükseleceği tahminidir. İkinci ve en olumsuz beklentilere sahip olan senaryo "Gecikmeli Makro Uyum" başlıklı senaryodur. Bu senaryoda kamu borç stoku/GSYİH oranının %43.3 gibi yüksek bir değere taşınmasıdır. Üçüncü ve son senaryo olan ve olumlu yönde varsayımlara dayalı olarak geliştirilen "İçeride Güven, Dışarıda İstikrar" senaryosudur. Bu senaryoda kamu borç stokunun GSYİH'ye oranında, temel senaryo ile karşılaştırıldığında herhangi bir bozulma öngörmediğini ifade etmiştir (TÜSİAD, 2012:18).

Hükümet 2011-2013 OVP döneminde tablo 5'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYİH'ye oran olarak, 2011 yılında %40,6, 2012 yılında %36,8, 2013 yılında %36,8 olacağını tahmin etmektedir (OVP, 2011-2013:14). Tablo 6'ya göre ise 2011 yılında AB tanımlı borç stokunun %36,5, 2012 yılında %32,7, 2013 yılında ise %31,4 olarak gerçekleştiği

görülmektedir. Kamu net borç stokunun 2011 yılında %20,8, 2012 yılında %15,3, 2013 yılında %10,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Hükümet 2012-2014 OVP döneminde tablo 5'te yer alan tahminlerde bulunmuştur (OVP, 2012-2014:16). Tablo 6'ya baktığımızda AB tanımlı borç stokunun GSYİH' ye oranının 2012 yılında %32,7, 2013 yılında %31,4, 2014 yılında %28,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Hükümetin 2013-2015 OVP dönemindeki öngörülleri tablo 5'te yer almaktadır. Buna göre GSYH'ye oran olarak, 2011 yılında %39,2 düzeyinde gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2012 yılında %36,5 düzeyine gerilemesi beklenmiştir. Söz konusu oranın düzenli bir azalma eğilimi göstererek, program dönemi sonunda %31 düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmüştür (OVP, 2013-2015:18). Tablo 6'ya baktığımızda AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2013 yılında %31,4, 2014 yılında %28,8, 2015 yılında %27,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kamu net borç stokunun 2013 yılında %10,9, 2014 yılında %9,1 2015 yılında %6,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

TÜSİAD kamu maliyesinde disiplinli yaklaşımın sürdürüldüğü ve bunu neticesinde de borç stokunun yıllar itibariyle belirgin bir düşme eğilimi gösterdiğini ifade etmiştir. 2013 yılının üçüncü çeyreğin itibaren kamu borç stokunun GSYİH' ye oranı %38 olarak gerçekleştiğini belirtmiştir (TÜSİAD, 2014:13).

Hükümet 2014-2016 OVP döneminde tablo 5'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYİH'ye oran olarak 2014 yılında %33, 2015 yılında %31,0, 2016 yılında %30,0 olarak gerçekleşeceğini tahmin etmiştir (OVP, 2014-2016:23). Tablo 6'ya baktığımızda AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYİH' ye oran olarak 2014 yılında %28,8, 2015 yılında %27,6, 2016 yılında %28,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kamu net borç stoku ise 2014, 2015, 2016 yıllarında sırasıyla %9,1, %6,9, %8,4 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

MÜSİAD Türkiye'deki borç stoku göstergelerindeki iyileşme gözlemlendiğini ve bunun sadece miktar ve oran olarak karşımıza çıkmadığını, borçların vade yapısında, reel borçlanma maliyetlerinde ve borç çevirme oranlarında da belirgin bir şekilde düzeltilmeler yaşandığını ifade etmiştir (MÜSİAD, 2015:37).

TÜSİAD ise bu dönemde kamu maliyesinde disiplinli yaklaşım sürdürüldüğünü ve bu sürdürülme neticesinde kamu borç stokunun GSYİH' ye oranının %35'e kadar gerilediğini ifade etmiştir. Bu oranın gelişmekte olan ülke ekonomileri ile karşılaştırıldığında ülke ortalamaların altında kaldığını ve bu durum Türkiye'nin beklenmeyen şoklar ve elverişsiz olan koşullar karşısında emniyet alanı sağladığı vurgulanmıştır (TÜSİAD, 2015:14).

Kamu borçları ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında borç stokların Maastricht kriterlerinin altında gerçekleştiği görülmüştür. Kriz dolayısıyla artış meydana gelmiş olsa da krizden sonraki yıllarda düşme eğilimini sürdürmüştür. Hükümetin bu yöndeki politikalarının başarılı sonuçlar doğurduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. 2006-2016 Dönemi Yıllık ve Çeyrek Verilerle Kamu Borç Stoku OVP Tahminleri (%)

OVP Tahminleri	2006-8	2007-9	2008-10	2009-11	2010-12	2011-13	2012-14	2013-15	2014-16
AB Tanımlı Borç Stoku	-	-	-	-	49.0	40.6	37.0	35.0	33.0
Kamu Net Borç Stoku	-	-	-	31.0	48.8	36.8	35.0	33.0	31.0
Kamu Net	56.5	44.1	39.4	-	-	-	-	-	-
Borç	52.8	39.1	35.1	-	-	-	-	-	-
Stoku	47.8	34.4	30.6	-	-	-	-	-	-

Not: Hükümet her yıl OVP tahminlerini revize ettiğinden dolayı rakamlar birbirini tutmayabilir.

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/> 25.10.2020,

Tablo 6. 2006-2016 Dönemi Yıllık ve Çeyrek Verilerle Kamu Borç Stoku Oranları(%)

Yıllar	AB Tanımlı Borç Stoku				Yıllık	Kamu Net Borç Stoku				Yıllık	Türkiye Net Dış Borç Stoku				Yıllık
	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4		Ç1	Ç2	Ç3	Ç4		Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	
2006	49,4	49,5	46,7	44,6	44,7	38,7	36,8	35,1	32,7	32,7	20,6	20,9	20,8	19,8	19,8
2007	44,2	40,9	39,9	38,1	38,2	32,2	29,8	29,5	28,2	28,2	19,8	19,3	19,7	19,8	19,8
2008	39,2	37,3	36,4	38,1	38,1	27,1	24,8	24,7	26,8	26,8	19,9	20,8	20,4	19,6	19,6
2009	41,2	41,5	43,4	43,8	43,9	29,0	29,0	30,7	30,9	30,9	19,8	21,4	22,8	22,6	22,6
2010	43,6	42,1	40,5	40,3	40,1	30,6	29,3	27,8	27,4	27,4	22,3	21,8	22,1	22,4	22,4
2011	39,3	38,1	37,7	36,4	36,5	26,4	23,7	22,0	20,8	20,8	22,0	22,1	22,1	22,0	22,0
2012	35,1	34,2	33,6	32,7	32,7	20,1	18,5	16,5	15,3	15,3	23,5	24,2	22,8	21,9	21,8
2013	31,9	31,6	31,7	31,4	31,4	14,0	13,1	11,3	10,9	10,9	22,1	23,4	22,7	24,2	24,2
2014	30,8	29,7	29,3	28,6	28,8	10,5	9,7	9,0	9,1	9,1	24,9	25,9	25,3	26,3	26,2
2015	28,8	28,5	29,1	27,5	27,6	7,9	7,2	6,5	6,9	6,9	25,2	26,9	27,4	29,4	29,4
2016	27,0	26,9	27,2	28,2	28,3	6,8	6,0	7,1	8,4	8,4	30,2	30,5	30,3	29,5	29,5

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler, Kamu Maliyesi, (<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/09/VI-KAMU-MALIYESI-4.pdf>).

4.4 Enflasyon ve Tüfe Oranlarına İlişkin Bir Değerlendirme

2008 krizinde yaşanan olumsuzlarının ve talep koşullarındaki oynaklığın sonuçlarının hiç şüphesiz enflasyon rakamlarına yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Bu süreçte hükümet maliye politikası uygularken kamu harcaması yaparak düşen talebi canlandırırken enflasyon oranlarını da gözetmek durumundaydı. Bu bölümde kriz nedeniyle yükselen enflasyon oranlarını düşürmek ve tekrar yükselmesini engellemek için uygulanan maliye politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Hükümet 2006-2008 OVP döneminde tablo 7’de yer verilen tahminlerde bulunmuştur. Buna göre Tüfe oranlarının 2006 yılında %5, 2007 yılında %, 2008 yılında %4 olarak gerçekleşeceğini tahmin etmiştir. Ayrıca enflasyon oranlarında AB ortalamalarına ve Maastricht kriterlerine ulaşmayı hedeflemiştir (OVP, 2006-2008:9). Tablo 8’e baktığımızda TÜFE oranlarının 2006 yılında %9,65, 2007 yılında %8,39, 2008 yılında %10,6 olarak gerçekleştiği görülür.

TÜSİAD bu dönemde açık enflasyon hedeflemesine başladığını ve 2006 yılında %5 hedef belirlendiğini ve bu hedeften aşağı ve yukarı yönlü olarak 2’şer puanlık belirsizliğin de bırakıldığını ifade etmektedir. Belirlenen enflasyon hedefine ulaşamaması ve geçmiş yıllara oranla daha zor gerçekleştiği bir durumda, Merkez Bankası Başkanının atama sürecinin iyi yönetilememesi, para otoritesine olan güvenin zedelenmesine ve beklentilerin daha da olumsuzla dönmesine yol açtığını ifade etmiştir. Nisan ayında düşüş beklenirken tersine yönde artma göstermektedir denilmektedir. Nisan ayı enflasyonunda ortaya çıkan sürpriz yükselişin ardından Mayıs ve Haziran aylarında yaşanan finansal dalgalanma sonrası enflasyonun %10’un üzerine çıkarak yeniden çift haneli seviyeleri gördüğünü belirtmiştir (TÜSİAD, 2007:71).

Hükümet 2007-2009 OVP döneminde tablo 7’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre 2006, 2007 ve 2008 için yılsonu hedefleri sırasıyla %5,0, %4,0 ve %4,0 olarak tahmin etmektedir. Ayrıca 2006 yılı başında uygulamaya koyduğu fiyat istikrarını sağlamayı ve sürdürmeyi amaçlamış olan ‘açık enflasyon hedeflemesi’ rejimi’nin program döneminde de sürdürüleceğini belirtmiştir (OVP, 2007-2009:10). Tablo 8’e baktığımızda 2007 yılında %8,39, 2008 yılında %10,6, 2009 yılında ise %6,53 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

MÜSİAD 2002-2005 yılları arasında, yılsonunda ortaya çıkan enflasyon gerçekleştirmelerinin her seferinde hedeflerin bir hayli altında kaldığını bu durumun gerek Merkez Bankası'nın gerekse hükümetin enflasyonla mücadelede inandırıcılığını arttığını ifade etmektedir. Dolayısı ile toplu iş sözleşmelerinde, aktörlerin beklentileri geçmiş yıllardaki enflasyon katılığını besleyen kötümserlikten, gelecekteki düşük enflasyon hedefini veri alan olumlu bir algılamaya dönüştüğünü beklentilerin enflasyonun düşmesine yardım ettiğini belirtmiştir. 2006 ve 2007 yılında meydana gelen daha çok arz yönlü katılıklar nedeniyle, enflasyon hedefi tutturulamamış olsa da, Türkiye 2007 yılında, 2006 yılına göre enflasyonu düşürmeyi başaran nadir ülkelerin başında geldiğini vurgulamaktadır (MÜSİAD, 2008:127).

TÜSİAD Türkiye ekonomisine ilişkin temel göstergelere yakından bakıldığında, en belirgin sapmanın enflasyon hedefinde yaşandığını ifade etmiştir. 2006 başında %5 olarak hedeflenen yılsonu enflasyonu, %9,65 olarak gerçekleşmiştir. Bu boyutta ki sapmada, enflasyonu düşürme sürecindeki performansın gözden geçirilmesi gerektiği vurgusunu yapmıştır (TÜSİAD, 2006:15). Ayrıca istihdam ve reel ücretlerde 2006 yılında önemli boyutta bir yükseliş beklenmediğinden, iç talepteki artışların da enflasyonist bir baskı yaratmayacağını tahmin etmiştir. Ancak, arz yönlü bir şok ortaya çıkması durumunda petrol fiyatlarında meydana gelecek yükselişler küresel konjonktür açısından ciddi sorunlara yol açacağını da belirtmiştir. Türkiye ekonomisinde enflasyon açısından, petrol fiyatlarındaki gelişmelerin yanı sıra, hizmet grubu fiyatlarındaki katılık da önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, enflasyondaki düşüşün 2006 yılında çok daha yavaş olacağı ve esas gerilemenin, büyümedeki durağanlaşmanın da etkisiyle, yılsonuna doğru ortaya çıkacağını tahmin etmiştir. Ancak yine de, mevcut riskler altında %5'lik hedefin tutturulabilmesinin güç olduğu ve yaklaşık yarım puan aşılabileceğini öngörmektedir (TÜSİAD, 2006:112).

TÜSİAD 2007 yılının aralık ayında TÜFE oranının %8,39 olarak gerçekleştiğini hedeflenen enflasyon oranlarının aşıldığını ifade etmektedir. Bunun da sebebinin son çeyrekte gıda fiyatlarının tekrar yükselişe geçtiğinin, akaryakıt ve tütün ürünlerindeki ÖTV artışının ve enerji fiyatlarını yükselmesi olarak görmüştür (TÜSİAD, 2009:97).

MÜSİAD ise 2001 yılından bu yana enflasyon oranlarında sürekli bir düşmenin olduğunu ifade etmektedir. Fakat dış şartlardaki değişmelere paralel olarak 2006 yılı

ve sonrasında tekrar yükselmeye başladığını belirtmiştir. Bu da belirlenen enflasyon hedeflerinin üzerinde gerçekleşmeye neden olmuştur (MÜSİAD, 2009:105):

Hükümet 2008-2010 OVP döneminde tablo 7’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre enflasyon tahminleri 2007, 2008 ve 2009 yılları sırasıyla %4,0, %4,0, - olarak belirlenmiştir (OVP, 2008-2010:18). Tablo 8’e baktığımızda 2008 yılında %10,6, 2009 yılında %6,53, 2010 yılında ise %6,40 olarak gerçekleştiği görülür. Krizinde etkisiyle enflasyon oranlarında beklenen rakamların tutturulamadığı anlaşılmaktadır.

TOBB’un yaptığı değerlendirme TÜFE oranının 2008 yılı sonunda % 4 olmasını öngörmüştür. Ancak küresel piyasalarda yaşanan dalgalanma sonucunda 2008 yılının başında yurtiçinde yaşanan siyasi belirsizler, enflasyonu hedeflenen %4 oranına indirmenin zorlaşacağını vurgulamıştır. Merkez Bankasının para politikasında temkinli duruş sergilense dahi % 4 enflasyon hedefine ulaşmanın uzun bir süre alabileceğine işaret etmiştir (TOBB, 2008:164). Enflasyon oranının, para politikasında temkinli davranılmasına rağmen dışsal nedenlerden dolayı üçer aylık dört dönemde de hedef ve hedefle uyumlu patikanın üst sınırını aştığını ifade etmektedir (TOBB, 2008:81).

Hükümet 2009-2011 OVP döneminde enflasyon hedefleri için tablo 7’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre hedeflerini 2009 yılı için %7,5, 2010 için %6,5 2011 yılı için ise %5,5 olarak öngörmüştür (OVP, 2009-2011:26). Gerçekleşmelerin yer aldığı tablo 8’e göre 2009 yılında %6,53, 2010 yılında %6,40, 2011 yılında ise %10,45 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde enflasyon rakamlarında düşme yaşanmıştır. Hükümetin bu dönemde enflasyon oranı için yapmış olduğu tahminlerde beklentileri yakalamış olduğu görülmektedir.

TOBB küresel piyasalarda 2008 yılında başlayan ve 2009 yılında derinleşen krizin, ekonomik aktivitede yavaşlamaya neden olduğunu belirtmiştir. Enflasyon rakamlarının düşmesinde, kriz nedeniyle gerileyen uluslararası fiyatlar ile daralan iç ve dış talebinin neden olduğunu açıklamıştır. (TOBB, 2009:130). 2010 yılında TÜFE oranının en çok arttığı ana harcama grupları alkollü içkiler ve tütün, gıda ve alkolsüz içecekler ile ulaştırma grupları olduğunu ifade etmiştir (TOBB, 2010:139).

TÜSİAD 2008 yılı son çeyreğinde iç ve dış talepteki azalmanın yaşandığını buna ek olarak da emtia fiyatlarındaki keskin düşüşlerin etkilerinin, enflasyon rakamlarında gerilemelere sebep olduğunu ifade etmiştir. 2010 yılında petrol ve emtia fiyatlarında yaşanabilecek ani yükselişler ve talepte görülecek artışlar enflasyonu tekrar canlandırabilecek faktörler olarak görmüş ve bunun da Merkez Bankası'nın faizleri arttırma sürecini başlatmasına neden olacağını ifade etmiştir (TÜSİAD, 2010:113-114).

MÜSİAD 2009 yılında küresel finans krizinin etkisiyle Türkiye'de hem iç talepte hem de dış talepte çok büyük düşüşler görüldüğünü belirtmektedir. Aynı zamanda küresel ölçekte görülen talep düşüşünün 2008 yılının ikinci yarısında da hızla yükselen emtia fiyatlarında da düşmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda 2009 yılındaki enflasyon oranının bir önceki yıla göre düştüğü vurgulanmıştır (MÜSİAD, 2010:103).

TOBB yaptığı değerlendirmede makro finansal riskleri azaltmak amacıyla uygulanan politikaların sonucunda, ekonomide dengelenme süreci başladığını ifade etmiştir. Küresel risk iştahı bir nebze olsa da zayıflamıştır. Bunun sonucunda Türk Lirası'nda gözlenen aşırı değer kaybının ve yılın son döneminde fiyatlarda yapılan ayarlamaların enflasyon hedefinde sapmanın yaşanmasında etkili olduğunu belirtmiştir (TOBB, 2011:359).

Hükümet 2010-2012 OVP döneminde tablo 7'de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre TÜFE oranının 2010, 2011 ve 2012 yılları için ise sırasıyla% 5,3, %4,9 ve %4,8 olacağını tahmin etmiştir. Ayrıca Dünya enerji ve emtia fiyatlarında gerileme yaşandığını belirtmiştir. Bunun sonucunda talepte durgunluk gözleendiğini ve 2009 yılının ilk yarısında enflasyonda kaydedilen gerilemenin önümüzdeki dönemde de devam edeceği tahmin etmiştir. (OVP, 2010-2012:19). Tablo 8'e baktığımızda TÜFE oranının 2010 yılında %6,40, 2011 yılında %10,45, 2012 yılında %6,16 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Hedeflenen rakamların üzerinde bir gerçekleşme yaşandığı görülür.

Hükümet 2011-2013 OVP döneminde tablo 7'de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre TÜFE yıllık artış hızının, 2011 yılında %5,3, 2012 yılında %5, 2013 yılında ise %4,9 olarak tahmin edildiğini ifade etmiştir (OVP, 2011-2013:16). Tablo 8'de yer alan gerçekleşen oranlara göre TÜFE oranının 2011 yılında %10,45, 2012 yılında

%6,16, 2013 yılında %7,40 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde enflasyon oranlarının öngörülerin üzerine çıktığı dolayısıyla enflasyon hedeflerinin tutmadığı anlaşılmaktadır.

Hükümet, 2012-2014 OVP döneminde tablo 5’te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre TÜFE oranının, 2012 yılında %5,2, 2013 yılında %5,0, 2014 yılında %5,0 olacağını tahmin etmiştir. Ayrıca toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönünde katkı yaptığını bu katkının da program döneminde devam edeceğini ve emtia fiyatlarının büyük ölçüde yatay seyredeceği öngörmüştür (OVP, 2012-2014:18). Tablo 4’e baktığımızda TÜFE oranının 2012 yılında %6,16, 2013 yılında %7,40, 2014 yılında ise %8,17 olarak gerçekleştiği görülür. Bu dönemde enflasyon rakamlarında öngörülerdeki oranlar yakalanamamıştır.

MÜSİAD yapmış olduğu değerlendirmede TÜFE oranının, 2012 yılında gösterdiği düşme eğilimli performansının ne yazık ki 2013 yılında gösteremediğini belirtmektedir (MÜSİAD, 2014:63).

Hükümetin 2013-2015 dönemi OVP tahminleri tablo 7’de yer almaktadır. Buna göre TÜFE oranının 2013 yılında %5,3, 2014 yılında %5,0, 2015 yılında %5,0 olacağını tahmin etmiştir. Buna ilaveten toplam talep koşullarında yaşanan iyileşmenin enflasyona düşüş yönünde katkı yaptığını ifade etmiştir (OVP, 2013-2015:19). Tablo 8’e baktığımızda TÜFE oranının 2013 yılında %7,40, 2014 yılında %8,17, 2015 yılında %8,81 olarak gerçekleştiği görülür. Bu dönemde de hedeflenen rakamların gerçekleştirilemediği görülür.

Hükümetin 2014-2016 dönemi OVP tahminleri tablo 7’de yer verilmiştir. Buna göre TÜFE oranının 2014 yılında %5,3, 2015 yılında %5,0, 2016 yılında %5,0 olacağını tahmin edildiği görülür (OVP, 2014-2016:24). Tablo 8’deki gelişmelere göre ise TÜFE oranının 2014 yılında %8,17, 2015 yılında %8,81 ve 2016 yılında %8,53 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde öngörülen rakamlara ulaşılamamıştır.

İncelediğimiz 2006-2016 dönemine ilişkin enflasyon rakamlarıyla ilgili Hükümetin öngörülerinin gerçekleşmediği görülmektedir. Kriz dolayısıyla iç ve dış talepte yaşanan daralma neticesinde enflasyon oranı çift haneli olarak gerçekleşmiştir. Maliye politikalarının amaçlarından biri olan fiyat istikrarını sağlamak olduğu göz önüne

alınarak yapılan değerlendirmeye göre Türkiye'nin düşük bir fiyat istikrarı yakalayamadığı söylenebilir.

Tablo 7. 2006-2016 Dönemi Yıllık Verilerle TÜFE Oranları OVP Tahminleri(%)

OVP Tahminleri	2006-8	2007-9	2008-10	2009-11	2010-12	2011-13	2012-14	2013-15	2014-16
Enflasyon	5	4	4	7.5	5.3	5.3	5.2	5.3	5.3
Hedefleri	4	4	4	6.5	4.9	5.0	5.0	5.0	5.0
(TÜFE) (%)	4	-	-	5.5	4.8	4.9	5.0	5.0	5.0

Not: Hükümet her yıl OVP tahminlerini revize ettiğinden dolayı rakamlar birbirini tutmayabilir.

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/> 25.10.2020,

Tablo 8. 2006-2016 Dönemi Aylık ve Yıllık Verilerle TÜFE Göstergeleri (%)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ocak	0,75	1	0,8	0,29	1,85	0,41	0,56	1,65	1,98	1,1	1,82
Şubat	0,22	0,43	1,29	-0,34	1,45	0,73	0,56	0,3	0,43	0,71	-0,02
Mart	0,27	0,92	0,96	1,1	0,58	0,42	0,41	0,66	1,13	1,19	-0,04
Nisan	1,34	1,21	1,68	0,02	0,6	0,87	1,52	0,42	1,34	1,63	0,78
Mayıs	1,88	0,5	1,49	0,64	-0,36	2,42	-0,21	0,15	0,4	0,56	0,58
Haziran	0,34	-0,24	-0,36	0,11	-0,56	-1,43	-0,9	0,76	0,31	-0,51	0,47
Temmuz	0,85	-0,73	0,58	0,25	-0,48	-0,41	-0,23	0,31	0,45	0,09	1,16
Ağustos	-0,44	0,02	-0,24	-0,3	0,4	0,73	0,56	-0,1	0,09	0,4	-0,29
Eylül	1,29	1,03	0,45	0,39	1,23	0,75	1,03	0,77	0,14	0,89	0,18
Ekim	1,27	1,81	2,6	2,41	1,83	3,27	1,96	1,8	1,9	1,55	1,44
Kasım	1,29	1,95	0,83	1,27	0,03	1,73	0,38	0,01	0,18	0,67	0,52
Aralık	0,23	0,22	-0,41	0,53	-0,3	0,58	0,38	0,46	-0,44	0,21	1,64
Yıllık(Ortalama)	9,65	8,39	10,06	6,53	6,40	10,45	6,16	7,40	8,17	8,81	8,53

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler, Fiyatlar, (<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/09/VII-FIYATLAR-1.pdf>).

4.5 Kamu Gelirleri İçindeki Vergi Gelirlerine İlişkin Bir Değerlendirme

2008 krizinin diğer ekonomik birimleri etkilediği gibi kamu gelirlerini de bir hayli etkilediği görülür. Bu durum da toplam talebin düşmesine, bunun sonucunda üretimin azalmasına ve üretimi azalan üreticinin daha az vergi vermesine neden olmaktadır. Bu bölümde hükümetin düşen vergi gelirlerini arttırmak için uyguladığı maliye politikalarının etkinliği üzerinde durulacaktır.

Hükümetin 2006-2008 OVP dönemine ilişkin öngörülleri tablo 9'da yer almaktadır. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH'ye oranının 2006 yılında %44,0, 2007 yılında %42,7, 2008 yılında %42,0 olacağı tahmin edilmiştir (OVP, 2006-2008:8).

Gerçekleşmelerin yer aldığı tablo 10'a göre genel devlet vergi gelirlerinin GSYİH' ye oranı 2006 yılında %45,3, 2007 yılında %33,0, 2008 yılında %33,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde vergi gelirlerinde istenilen durumun 2006 yılında gerçekleştiği fakat 2007 ve 2008 yılında gerçekleşmediği görülür. Bu durum krizin ilk dönemindeki vergi gelirleri üzerindeki yoğun etkisiyle ilgili olmalıdır.

MÜSİAD 2005 yılının vergi hasılatında atış sağlanan bir yıl olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin vergi yükünün OECD ülkeleri içinde hala yüksek olduğunu da ifade etmiştir. Vergi adaletsizliğini yansıtan dolaylı vergilerin payının toplam bütçe içindeki payının yüksek olduğunu da eklemiştir (MÜSİAD, 2006:34).

MÜSİAD 2007 yılının gelir üzerinden alınan vergiler olan gelir ve kurumlar vergisinde hedeflerin üzerine çıkıldığını ifade etmiştir. Özellikle kurumlar vergisinde hedeflenenin oldukça üzerinde bir performansa ulaşıldığını ve hedefin gerçekleşme oranının, %115,3 olduğunu belirtmiştir. Ancak benzer performansın harcamalar üzerinden alınan vergilerde görülmediğini de eklemiştir. Kurumlar vergisine nazaran Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi'nde (ÖTV) hedefin gerçekleştirme oranının düşük düzeylerde kaldığını belirtmiştir. 2007 yılında KDV hasılatındaki azalmanın, etkisini gelir vergisi üzerinde de göstereceğini belirtmiştir. 2007 yılında KDV'de yaşanan düşüşün gelir vergisi üzerindeki yansımalarının, kendini 2008 yılı içinde göstereceğini ve vatandaşın daha az fiş istemesi nedeniyle daha az fiş ve fatura düzenleyen iş çevrelerinin, 2008'de daha az gelir beyan etmelerini beklediğini ifade etmiştir (MÜSİAD, 2008:44).

Hükümetin 2007-2009 OVP dönemine ilişkin tablo 9'da vergi gelir tahminleri yer almaktadır. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH'ye oranının 2007 yılında %45,4, 2008 yılında %43,2, 2009 yılında %45,2 olacağının tahmin edildiği görülür (OVP, 2007-2009:9). Tablo 10'a göre ise genel devlet gelirlerinin GSYİH' ye oranının 2007 yılında %33,0, 2008 yılında %33,9, 2009 yılında %33,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Vergi gelirlerindeki oran 2007 yılında %18,0, 2008 yılında %18,9 ve krizinde etkisiyle azalma eğilimi göstererek 2009 yılında %17,6 olarak gerçekleşmiştir.

MÜSİAD artan oranlı kişisel gelir vergisinin bir otomatik stabilizatör olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde Türkiye'de uygulanan kişisel gelir vergisi, artan oranlı vergi

tarifesine tabi olduğundan, bu tarifenin vergi esnekliğine sahip olduğunu dolayısıyla otomatik dengeleyici olma özelliğinin mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle artan oranlı kişisel gelir vergisi gibi vergilerin toplam vergi hâsılatı içindeki payının azalması, bu tür vergilerin otomatik dengeleyici olma özelliğinden kaynaklanan faydalarının azalmasına neden olacağını vurgulamıştır (MÜSİAD, 2008:45).

Hükümet 2008-2010 OVP döneminde tablo 9’da yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranının, 2008 yılında %43,94 2009 yılında %43,65 2010 yılında %42,66 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2008-2010:15). Tablo 10’a göre genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2008 yılında %33,9, 2009 yılında %33,3, 2010 yılında %35,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Vergi gelirleri oranı ise 2008 yılında %18,9, 2009 yılında %17,6, 2010 yılında %19,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Vergi gelirleri oranlarının adı geçen yıllarda beklentilerin altında gerçekleştiği görülür. Krizin etkisinin vergi gelirleri üzerindeki yoğun etkisinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

TÜSİAD orta vadeli mali plan çerçevesinde önümüzdeki 2008-2010 dönemi için hazırlanan bütçe rakamlarının ve maliye politikalarındaki mevcut eğilimin devam edeceğini belirtmiştir. Kurumlar vergisi oranının düşürülmesi ile birlikte 2010 yılı sonunda vergi gelirlerinin hedefin bir miktar altında kalacağı tahmin etmiştir (TÜSİAD, 2006:111).

Hükümet 2009-2011 OVP döneminde tablo 9’da yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet gelirlerinin oranının 2009 yılında %34,07, 2010 yılında %33,27 ve 2011 yılında %32,82 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2009-2011:68). Tablo 10’a göre ise 2009 yılında %33,3, 2010 yılında %35,2, 2011 yılında %36,0 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bu dönemde tahminlere yakın sayılabilecek ölçüde bir gerçekleşme yaşandığı söylenebilir.

TÜSİAD 2009 yılında bütçe gelişmelerinde iki faktörün rol oynadığını belirtmiş. Öncelikle ekonomik aktivitede görülen düşüş dolayısıyla dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri beklendiği ölçüde artmamıştır. İkinci olarak merkezi yönetim harcamalarının yüksek düzeyde arttığını ve zıt yönde hareket eden bu iki faktörün bütçe açığına zemin hazırladığını ifade etmiştir. Bunun sonucunda vergi indirimi dolayısıyla 4,7 milyar TL gelir kaybı yaşandığını ve buna ilaveten ekonomik daralma nedeniyle tüketim

düşmesinden dolayı da 40,1 milyar TL’de düşüş meydana geldiğini belirtmiştir (TÜSİAD, 2010:86)

Hükümet 2010-2012 OVP döneminde tablo 9’da yer verilen tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2010 yılında %35,6, 2011 yılında %35,3, 2012 yılında %35,1 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2010-2012:18). Tablo 10’a göre ise genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranı 2010 yılında %35,2, 2011 yılında %36,0, 2012 yılında ise %37,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

TÜSİAD Türkiye’deki bütçe gelirlerinin bütçeye aşırı bir şekilde duyarlı olduğunu ve bütçe gelirlerinin %70’e yakınının tüketimden alınan dolaylı vergilerden sağlandığını hatırlatarak 2010 yılının bütçe gelirlerinin artmasında önemli bir rolünün olduğunu vurgulamıştır (TÜSİAD, 2011:24).

Hükümet 2011-2013 OVP döneminde tablo 9’da yer alan tahminlerde bulunmuştur. Genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2011 yılında %35,8, 2012 yılında %35,4 ve 2013 yılında %35,0 olacağı tahmin edilmiştir (OVP, 2011-2013:60). Tablo 10’a göre ise genel devlet gelirlerinin oranının GSYİH’ ye oranı 2011 yılında %36,0, 2012 yılında %37,5, 2013 yılında %39,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

MÜSİAD Gelir vergisinin vergi eşitliği açısından önemli bir yere sahip olduğunu fakat ekonomik etkinlik açısından harcamalar üzerinden alınan vergilerin daha avantajlı olduğunu da ifade etmiştir (MÜSİAD, 2011:60).

Hükümet 2012-2014 OVP döneminde tablo 9’da yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2012 yılında %36,8, 2013 yılında %36,5 ve 2014 yılında %36,1 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2012-2014:68). Tablo 10’a göre genel kamu gelirleri GSYİH’ ye oranının 2012 yılında % 37,5, 2013 yılında % 39,7, 2014 yılında % 39,4 olarak gerçekleşmiştir.

Hükümet 2013-2015 OVP döneminde tablo 9’da yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel bütçe gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2013 yılında %37,9, 2014 yılında %37,2, 2015 yılında %36,6 olacağını tahmin etmiştir. Ayrıca vergi gelirleri oranının 2013 yılında %20,7, 2014 yılında %20,5 ve 2015 yılında %20,2 olacağını tahmin ettiği görülür (OVP, 2013-2015:71). Tablo 10’a göre ise genel bütçe gelirlerinin GSYİH’ ye oranı 2013 yılında % 39,7, 2014 yılında % 39,4, 2015 yılında % 40,9 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca vergi gelirlerinin GSYİH’ ye oranı

2013 yılında % 21,4, 2013 yılında % 21,4, 2015 yılında % 21,5 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

Hükümet 2014-2016 OVP döneminde tablo 9’da yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel bütçe gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2014 yılında %23,5, 2015 yılında %23,0 ve 2016 yılında %22,6 olarak tahmin edildiği görülür. Vergi gelirleri oranının ise 2014 yılında %20,3, 2015 yılında %20,0 ve 2016 yılında %19,7 olarak tahmin edildiği görülür (OVP, 2014-2016:53). Tablo 10’ a göre genel bütçe gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2014 yılında % 39,4, 2015 yılında % 40,9, 2016 yılında % 34,2 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

TOBB’a göre 2015 yılında genel kamu gelirlerinin % 40,9’a yükseldiğini ifade etmektedir. Vergi gelirlerinin oranı % 21,5’e, faktör gelirlerinin % 5,8’e, sosyal fonların oranı % 10,8’e yükselmiştir. Özelleştirme gelirleri % 0,6’ya gerilemiş, vergi dışı normal gelirlerin % 2,2 oranı değişmemiştir (TOBB, 2014:110).

Türkiye’nin vergi gelirleri içindeki en yüksek payı harcamalar üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, kriz dolayısıyla düşen harcamalardan elde edilen gelirin toplam vergilerde azalmaya neden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kriz dolayısıyla yapılan vergi indirimlerinden dolayı kaybedilen gelirin de bu tablonun oluşmasında ciddi etkilerinin olduğu söylenebilir.

Tablo 9. 2006-2016 Dönemi Kamu Gelirleri OVP Tahminleri(%)

OVP Tahminleri	2006-8	2007-9	2008-10	2009-11	2010-12	2011-13	2012-14	2013-15	2014-16
Genel Devlet Gelirleri	44.0 42.7 42.0	45.4 43.2 45.2	43.94 43.65 42.66	34.07 33.27 32.82	35.6 35.3 35.1	35.8 35.4 35.0	36.8 36.5 36.1	37.9 37.2 36.6	23.5 23.0 22.6

Not: Hükümet her yıl OVP tahminlerini revize ettiğinden dolayı rakamlar birbirini tutmayabilir.

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/> 25.10.2020,

Tablo 10. 2006-2016 Dönemi Kamu Gelirleri Oranları (%)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Vergiler	24,4	18,0	18,9	17,6	19,6	19,8	20,2	21,4	20,7	21,5	18,0
Dolaysız	6,7	5,5	5,9	5,8	5,7	5,8	6,0	5,9	6,1	6,1	5,3
Dolaylı	16,8	11,9	12,4	11,2	13,3	13,4	13,5	14,7	13,9	14,6	12,1
Servet	0,8	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7
Vergi Dışı N. Gelir	3,4	2,2	2,0	2,3	1,8	1,9	1,9	1,9	2,2	2,2	1,8
Faktör Geliri	7,7	5,8	5,3	5,7	5,4	4,9	5,7	5,7	5,8	5,8	4,8
Sosyal Fon	7,7	5,6	6,6	7,2	8,0	9,1	9,6	10,1	10,1	10,8	9,1
Toplam	43,1	31,7	32,8	32,8	34,8	35,7	37,4	39,1	38,8	40,3	33,7
Özelleştirme G.	2,2	1,4	1,2	0,4	0,4	0,3	0,1	0,6	0,6	0,6	0,5
Toplam Gelir	45,3	33,0	33,9	33,3	35,2	36,0	37,5	39,7	39,4	40,9	34,2

Kaynak: TOBB Ekonomik Raporlar, SBB Temel Ekonomik Göstergeler, (<https://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540022258789-43a5759e-f454>, <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>).

4.6 Büyüme Oranlarına İlişkin Bir Değerlendirme

2008 krizinin etkilediği alanlardan biri de hiç şüphesiz büyüme oranlarıdır. Krizin büyüme oranı üzerindeki etkileri çarpan etkisiyle ilişkili diğer alanları da etkilemiştir. Özellikle de işsizlik oranlarında yaşanan gelişme büyüme oranıyla ilişkilendirilmektedir. Hiç şüphesiz büyüme oranıyla ilgili atılacak olumlu adımlar diğer alanlarda da olumlu olarak yansıyacaktır. Bu bölümde Türkiye'nin ekonomik büyümesine yönelik 2008 krizine karşı alınan tedbirlerin etkinliği değerlendirilecektir.

Hükümet, 2006-2008 OVP döneminde tablo 11'de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranını 2006, 2007 ve 2008 yıllarında %5 olarak öngörmüştür (OVP, 2006-2008:25). Tablo 12'ye göre 2006, 2007 ve 2008 yıllarında ise büyüme oranlarının sırasıyla %7,3, %5,0, %0,9 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bunun sebebi olarak tahmini yapılan yıl sonrasında beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan krizin etkisi görülebilir. Tahminlerin de üzerinde rakam çıkması krizin etkisinin hissedilmeye başlanması olarak görülebilir.

TÜSİAD temel senaryo altında, 2005 yılının son döneminde yine yüksek çıkması beklenen büyüme oranlarının, 2006 yılı başından itibaren yavaşlama eğilimine gireceğini ve ekonominin yıl genelinde %5,3 oranında büyüyeceğini ifade etmiştir. Söz konusu ivme kaybının etkilerinin ise yılın ikinci yarısında daha hissedilir olacağını tahmin etmiştir (TÜSİAD, 2006:109).

TOBB, Türkiye ekonomisinin 2002 yılında başlayan hızlı büyüme sürecinin 2006 yılında da devam ettiğini ifade etmiştir. 2006 yılı sonunda % 6 büyüme elde edildiğini ve büyüme hızının geçen dört yılda olduğu gibi hedeflenen % 5'lik değerin üzerinde gerçekleştiğini belirtmiştir. İstikrarlı bir büyüme süreci yakalayan Türkiye ekonomisi 20 çeyrektir aralıksız büyümüş ve son beş yılda ortalama büyüme oranı % 7,5 olmuştur. Ekonomik büyüme oranı üretim yönünden incelendiğinde, büyük oranda sanayi, ticaret, inşaat ve ulaştırma-haberleşme sektörlerinde meydana gelen artışların etkilediğini belirtmiştir. Harcamalar açısından incelendiğinde ise, özel sektör sabit sermaye yatırımları ve tüketimindeki artış ile kamu sektörü tüketim harcamalarındaki artışın büyüme oranını etkilediğini vurgulamıştır. Mayıs ve Haziran aylarında küresel finans piyasalarında yaşanan dalgalanmayla, ülkemizdeki beklentiler bozulmuş, kurlar, faiz oranları ve fiyatları yükselmiş ve bu da üretim ve tüketim üzerinde baskı oluşturmuştur (TOBB, 2006:18).

Hükümet 2007-2009 OVP döneminde tablo 11’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranını 2007 yılında %7, 2008 yılında %7 ve 2009 yılında ise %7,1 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2007-2009:25). Tablo 12’ ye göre büyüme oranının 2007 yılında %5,0, 2008 yılında %0,9 ve 2009 yılında %-4,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde büyüme oranıyla ilgili yapılan tahminlerin beklentilerin altında kaldığı görülür. Bu süreçte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de büyüme oranının düşmesi kaçınılmaz olmuştur.

TÜSİAD, 2007 yılında düşük büyüme performansı sergilendiğini bunun da esas sebebinin tarım üretimindeki gerilemenin yanı sıra büyümeyi sürükleyen esas unsurun sanayi üretimi olduğunu ve sanayi üretimindeki ivmenin de düştüğünü belirtmiştir (TÜSİAD, 2008:14).

TÜSİAD 2007 yılında ekonominin, giderek yavaşlama eğilimine girdiğini ifade etmektedir. 2007 yılı için büyüme hızı %5 olan tahminin gerisinde kalacaktır. TÜSİAD bu düşük büyüme performansın temel sebebinin tarım üretimindeki gerileme olduğunu, 2002-2006 döneminde büyümeyi tetikleyen sanayi üretiminde de ivmenin giderek düştüğünü ifade etmiştir. 2007 yılında, makro disiplin bozulmuş, yapısal reform süreci durmuş, düşük enflasyon yüksek büyüme sürecine geri dönülme şansı kullanılamamıştır (TÜSİAD, 2008:14).

Hükümet 2008-2010 OVP döneminde tablo 11’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranını 2008 yılında %5,5, 2009 yılında %5,7 ve 2010 yılında ise %5,7 olacağını öngörmüştür (OVP, 2008-2010:55). Gerçekleşmelerin yer aldığı tablo 12’ye göre ise büyüme oranının 2008 yılında %0,9, 2009 yılında %-4,8 ve 2010 yılında %8,9 olarak gerçekleştiği görülür. Kriz nedeniyle düşen büyüme oranları toparlanma eğilimine girmiştir. 2010 yılından itibaren büyüme oranında yükseliş kaydedildiği gözlemlenmiştir.

MÜSİAD 2008 yılında büyüme oranını %4 ile %5 oranında olacağını tahmin etmiştir. Türkiye’de büyümenin en önemli itici güçlerinin başında yurtdışı sermaye akımlarından ve dış talepten geldiğinden dolayı büyüme açısından dış konjonktürün önemli olduğu üzerinde durmuştur. Dolayısıyla dışarıda yaşanan bir krizin GSYİH üzerinde etki meydana getirmesi kaçınılmaz olmuştur (MÜSİAD, 2008:19).

TÜSİAD Türkiye ekonomisinin 2002-2007 yılları arasında güçlü ve kesintisiz bir büyüme performansı sergilediğini ifade etmiştir. Bu başarılı büyümenin ardında 2001 Krizi’nin ardından geçirilen yapısal reformları, makroekonomik politikalarda kazanılan istikrar, enflasyonun kontrol altına alınması ve tüm bunları besleyen politik istikrarın olduğunu belirtmiştir. Güçlü ve sağlam bankacılık sektörü ile başarılı performans sergileyen Türkiye ekonomisinin 2008-2009 küresel krizinde gelişmiş ülkeler kadar olmasa da ciddi şekilde etkilendiğini vurgulamıştır. Türkiye ekonomisinin kriz dolayısıyla %-4,8 oranında küçüldüğünü de belirtmiştir (TÜSİAD, 2011:17)

Hükümet 2009-2011 OVP döneminde tablo 11’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranının 2009 yılında %5,0, 2010 yılında %5,5 ve 2011 yılında %6,0 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2009-2011:65). Tablo 12’ye göre büyüme oranının 2009 yılında %8,9, 2010 yılında %9,2, 2011 yılında %4,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

TÜSİAD’ a göre küresel kriz, yavaşlamış olan Türkiye ekonomisinde şiddetli bir daralmaya neden olmuştur. Büyüme rakamlarında özellikle ilk çeyrekteki %14,7’lik daralmanın önemli kısmı güvensizlik ve panik havasından kaynaklanmıştır. Önceki yedi yıllık bu büyüme süreci ülkede refah düzeyini önemli ölçüde yükseltmişken, aynı

zamanda sonraki dönemler için yüksek baz oluşturmuştur. Ancak 2008 kriziyle başlayan süreç ekonomide daralmaya neden olmuştur (TÜSİAD, 2009:30).

Hükümet 2010-2012 OVP döneminde tablo 11’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranının 2010 yılında %3,5, 2011 yılında %4,0 ve 2012 yılında %5,0 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2010-2012:35). Tablo 12’ye göre büyüme oranının 2010 yılında %8,9, 2011 yılında %9,2 ve 2012 yılında %4,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Büyüme oranlarında yukarı yönlü bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Kriz sonrası hızlı bir toparlanma yaşandığını da söylemek mümkündür.

Hükümet 2011-2013 OVP döneminde tablo 11’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranının 2011 yılında %4,5, 2012 yılında %5,0 ve 2013 yılında %5,5 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2011-2013:57). Tablo 12’ye göre büyüme oranı 2011 yılında %9,2, 2012 yılında %4,7, 2013 yılında %8,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde de adı geçen yıllarda tahminlerin üzerinde gerçekleşme olduğu gözlenmiştir.

Hükümet 2012-2014 OVP döneminde tablo 11’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranının 2012 yılında %4,0, 2013 yılında %5,0 ve 2014 yılında %5,0 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2012-2014:65). Tablo 12’ye göre büyüme oranının 2012 yılında %4,7 ve 2013 yılında %8,9, 2014 yılında %5,0 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

MÜSİAD 2012 yılında sabit fiyatlar ile GSYİH’ nin %2,2 artış gösterdiğini belirtmektedir. Bu artışın 2012 tahminlerde yer alan %4’lük büyüme tahmininin altında gerçekleştiğini ifade etmiştir. Büyüme oranının beklentilerin de altında gerçekleşmesinde dış konjonktür veri iken siyasi ve bürokratik iradenin bilhassa Merkez Bankası’nın belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Normalde bir siyasi iradenin büyüme oranlarını baskılayamadığı bilinmektedir. Fakat 2012 yılının özellikle baskılamada özel bir yıl olduğunu belirtmiştir (MÜSİAD, 2013:29).

Hükümet 2013-2015 OVP döneminde tablo 11’de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranının 2013 yılında %4,0, 2014 yılında %5,0 ve 2015 yılında %5,0 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2013-2015:68). Tablo 12’ye göre büyüme

oranının 2013 yılında %8,9, 2014 yılında %5,0, 2015 yılında ise %5,9 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

TÜSİAD' ın yapmış olduğu değerlendirmede 2013 yılı üçüncü çeyrekte büyüme rakamlarında, iç talebin büyümeye katkı yaptığı vurgulanmaktadır. Bu sayede iç talebin büyümeye 4.7 puan katkı sağladığını fakat dış talebin ise beklenilenin aksine büyümeyi 2.2 puan düşürdüğü belirtilmektedir. Yatırım harcamaları tarafının da ise, kamu yatırım harcamalarının yılın ilk çeyreğinde büyümeye 2.3 puan katkı yaptığı, fakat üçüncü çeyrekte düşme eğilimine girerek büyümeye sadece 0.4 puanlık bir katkı sağladığı belirtilmektedir. Özel sektör yatırım harcamalarında tam tersi bir durumun gerçekleştiği ve yılın ilk çeyreğinde büyümeyi 1.6 puan düşürmesine neden olduğu ifade edilmektedir. Fakat son çeyrekte bu durumun tersine dönerek 1 puanlık katkı sağladığı ifade edilmektedir. Kamu nihai tüketim harcamalarının büyümeye pozitif yönlü 0.1 puanlık katkı yapmış olduğu zikredilmektedir. Buna ek olarak da hane halkı tüketim harcamalarının da büyümeye 3.3 puanlık olumlu bir katkı yaptığını belirtilmektedir (TÜSİAD, 2014:17).

Hükümet 2014-2016 OVP döneminde tablo 11'de yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre büyüme oranının 2014 yılında %4,0, 2015 yılında %5,0 ve 2016 yılında %5,0 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2014-2016:49). Tablo 12'ye baktığımızda büyüme oranının 2014 yılında %5,0, 2015 yılında %5,9, 2016 yılında 3,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

TÜSİAD yapmış olduğu değerlendirmede 2014 yılının iç talebi kontrol altına almayı hedefleyen bir yıl olduğunu ve bu yılda politika önlemlerinin alındığını bunun da etkisinin, yılın ikinci çeyreğinden itibaren belirgin bir şekilde arttığının gözlenmeye başladığını ifade etmektedir. İç talebin ikinci çeyrek olumsuz katkı sağladığını ve bu katkının 0.3 puanlık bir katkı olduğunu fakat üçüncü çeyrekte olumlu bir seyir izlediğini ve büyümeye 0.7 puanlık bir katkı yaptığını belirtmiştir. Fakat özel sektör tüketim ve yatırım harcamalarının büyümeye hiç katkı sağlamadığını da belirtmiştir. Kamu harcamalarının bu dönemde büyümeye 0.6 puan katkı sağlayarak, iç talepte belirleyici unsur olduğunu vurgulamıştır (TÜSİAD, 2015:59).

2015 yılına ilişkin TÜSİAD'ın yapmış olduğu değerlendirmede bu yıl Türkiye için ne yazık ki terör olaylarının tekrar şiddetin artırdığı bir dönem olmuştur. Suriye'de devam

eden savaş yüzünden Türkiye'ye ve aynı zamanda Türkiye üzerinden Batı'ya mülteci akınının devam ettiği bir yıl olmuştur. Türkiye'nin önemli bir ticari ortağı olan Rusya ile gerilimler yaşamış ve Rusya'nın ticari yaptırımlar uyguladığı bir dönem olmuştur. Fakat bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye ekonomisi 2016 yılında %4'e yakın bir büyüme ile kapatmayı ummuştur. Büyümeye katkı yapmayan iç talep kaynaklı olduğu yatırımların artışının sınırlı kaldığını ve ihracatın büyümeye negatif katkı yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca bu dönemde büyümeyi destekleyecek şekilde kamu harcamaları da gevşetilmiştir (TÜSİAD, 2016:8).

İncelediğimiz yıllar için büyüme oranlarına ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekirse Dünya'da yaşanan düşük büyüme rakamlarından Türkiye'de etkilenmiş ve 2009 yılında eksi değerinde büyüme gerçekleşmiştir. Bu düşüş sonrasında ekonomi krizin etkilerinden sıyrılarak hızla toparlanmış ve büyümede %8.5'lik ciddi bir oranla başarılı bir performans sergilenmiştir.

Tablo 11. 2006-2016 Dönemi Yıllık Verilerle Ekonomik Büyüme OVP Tahminleri(%)

OVP Tahminleri	2006-8	2007-9	2008-10	2009-11	2010-12	2011-13	2012-14	2013-15	2014-16
Büyüme(%)	5.0	7.0	5.5	5.0	3.5	4.5	4.0	4.0	4.0
	5.0	7.0	5.7	5.5	4.0	5.0	5.0	5.0	5.0
	5.0	7.1	5.7	6.0	5.0	5.5	5.0	5.0	5.0

Not: Hükümet her yıl OVP tahminlerini revize ettiğinden dolayı rakamlar birbirini tutmayabilir.

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/> 25.10.2020,

Tablo 12. 2006-2016 Dönemi Çeyrek ve Yıllık Verilerle Ekonomik Büyüme Oranları (%)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ç 1	6,7	8,3	7,2	-14,4	7,0	11,0	6,8	8,5	8,7	3,6	4,8
Ç 2	9,6	3,2	2,3	-6,7	8,1	11,5	5,0	9,8	2,9	7,2	4,9
Ç 3	6,1	3,6	1,0	-1,5	8,7	11,4	3,6	8,9	3,7	5,8	-0,5
Ç 4	6,3	5,5	-5,9	3,1	9,7	11,6	4,2	6,9	5,9	7,5	4,2
Yıllık	7,3	5,0	0,8	-4,7	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Mevsim Ve Takvim Etkilerinden Arındırılmış Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, Bir Önceki Yılın Aynı dönemine Göre Yüzde Değişim, (<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/03/aylikekonomikgosterge04032020-2.pdf>).

SONUÇ

2008 küresel krizi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde büyüme, enflasyon, işsizlik, borçlanma ve kamu maliyesinde kritik seviyelerde bozulmalara neden olmuştur. Bu noktada krizin etkilerini ortadan kaldırmak veya hafifletmek için uygulanacak olan politikaların doğru seçilmesi kadar, hayata geçirilen politikaların zamanlaması ve uygulama şekli krizle mücadelede son derece önem arz etmiştir.

Çalışmada Türkiye’de 2008 krizi ile ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunlarla mücadelenin bir gereği olarak uygulanan maliye politikaları üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte kriz ile mücadele kapsamında uygulanan maliye politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye’de uygulanan maliye politikaları bir bütün olarak ele alındığında; krizin neden olduğu iktisadi ve mali sorunları gidermek ve ekonomiyi en az zararla kriz öncesi haline döndürmek için uygulanan maliye politikalarının yerinde olduğu ve etki düzeylerinin verimli olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

2008 Krizinin etki alanı çok geniş olmuştur. Bunlardan birisi büyüme oranları üzerindeki etkileridir. Yapılan araştırma sonunda tüm Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de büyüme oranlarında düşme meydana geldiği görülmüştür.

Bu süreçte Türkiye’de uygulanan maliye politikalarında bu alanda etkinlik sağlanmış ve son on yılda büyüme rakamlarında artış meydana geldiği görülmüştür. Sonuçta uygulamaya konulan maliye politikalarının etkisiyle 2010 yılından itibaren hızlı bir toparlanma sürecine girildiği görülmüştür. Bu dönemde (son on yılda) büyüme rakamlarında meydana gelen toparlanmaya rağmen bu yıllar itibariyle gerçekleşen oranlar dengeli seyretmemiştir.

İşsizlik oranı 2008 yılında %13,1 iken hayata geçirilen istihdam politikalarının bir sonucu olarak toparlanarak 2010 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. İstihdam edilenlerin sayısında politika yapımcıların hedeflerine çok yaklaşılamasa da 2008 yılında 20.604 bin olan istihdam sayısını 2016 yılında 27.205 bin kişiye çıkarabilmiştir. Ayrıca işgücüne katılım oranı 2008 yılında %44,9 iken, bu oran artan bir seyir izlemiş ve 2016 yılına gelindiğinde %52’ye ulaşmıştır. Türkiye’de işsizlik oranları 2008 yılında çift haneli rakamlara çıkmış uygulanan maliye politikalarının

etkisiyle 2009 ve 2010 yıllarında tek haneli rakamlara düşebilmiştir. OVP’lerde yer alan tahminler çoğu zaman istenilen seviyede gerçekleşmese de politika yapıcılarının beklentilerine büyük oranda yaklaşıldığı görülmüştür. Aslında Türkiye’deki işsizlik oranlarında yaşanan düşme eğiliminde maliye politikalarının etkisinin yanı sıra Dünyada yaşanan ekonomik toparlanmanın da etkisi olduğu söylenebilir.

Kamu harcamalarının krizle mücadele sürecinde arttığı görülmüştür. Zira kamu harcamalarının ekonomide genişletici etkisi son derece önemlidir. Fakat bu etkinin hangi alanlara yayılması isteniyorsa ona göre politikalar hayata geçirilmelidir. Bunun için istihdam ve üretim artışı sağlayacak harcamaların yapılması gerekmektedir. Bu da kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının payının artırılması ile mümkün olmaktadır. Fakat krizle mücadele sürecinde yatırım harcamalarına ayrılan payın azaldığı görülmüştür. Bu durum da istihdam üzerinde sınırlı etkiye neden olmuştur. Ayrıca kamu kaynaklarının üretken olmayan harcamalarda kullanılmaması, hedef ve stratejilere uygun bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Böylece üretken yapılı harcamalara ayrılan payın büyüme üzerindeki katkısı da olumlu olacaktır. Kamu harcama oranlarına baktığımızda toplam harcama oranı 2008 yılında %33.04 oranında iken 2009 yılında %38.23 oranına yükselmiştir. Devam eden yıllarda dalgalı bir seyir izlemiş olsa da 2008 yılındaki %38.23’lük orandan daha aşağı oranlarda harcama oranı gerçekleşmiştir. Ayrıca faiz ödemeleri oranı 2008 yılında %5.18 iken 2016 yılında %2.02 olarak gerçekleşmiştir. Buda yapılan harcamalarda faiz harcamalarına ayrılacak payın daha verimli olan harcama alanlarına ayrılacağı anlamına gelebilmektedir. Transfer harcama oranları 2008 yılında %14.81 iken 2009 yılında %18.19 oranına yükselmiştir. Buda kriz dönemlerinde olası bir durum olarak görülmektedir.

Türkiye’de borçlanma ile ilgili yapılan çalışmalar irdelendiğinde borç oranlarının Maastricht kriterinin altında gerçekleştiği görülmüştür. Faiz-harcama oranları ise 2001 yılından bu yana azalma eğilimi göstermiş ve son yaşanan krizde de düşme eğilimini sürdürmüştür. Kamu kesiminin mevcut borç yapısı ile ilgili alınan önlemlerin kısa süreli bir etki oluşturduğu gözlemlenmiştir. Borç stoklarına istikrarlı bir düşme sergilendiği görülür. 2008 yılında %38.1 olan AB tanımlı borç stoku 2016 yılında %28.2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde kamu net borç stoku oranında da azalan bir seyir izlenmiş 2008 yılında %26.8 iken 2016 yılında bu oran %8.4’e gerilemiştir.

Fakat Türkiye'nin net dış borç stokunda dalgalı bir seyir izlediği görülmüştür. 2008 yılında %19.6 olan bu oran 2016 yılında %29.5'e yükselmiştir

Türkiye'nin daha önceki krizlerde olduğu gibi bu krizde de maliye politikası araçlarından vergi politikasının öne çıktığı görülür. Krizin başladığı 2008 yılında KDV ve ÖTV ile ilgili düzenlemelerin yapılması ilk etapta piyasada düşen talebi canlandırma da etkili olmuştur. Ardından diğer Ekonomik alanlarda da düzenleme yapılarak piyasada istikrarın teminine odaklanılmıştır. Kamu gelirlerinin her geçen yıl arttığı, vergi gelirlerinde ise özellikle gelir vergisi oranlarının düşük kaldığı görülmüştür.

Aslında ABD'de başlayan kriz bir bankacılık krizi olmasına rağmen Türkiye'de bu mücadele sürecinde bankacılık sistemine yönelik önlem paketine ihtiyaç duyulmaması dikkat çekicidir. Bunun en önemli nedeni 2008 krizinde birçok ülkenin bankacılık sektöründe hayata geçirmek zorunda olduğu düzenlemeleri Türkiye'nin daha önce 2001 krizi tecrübesinde hayata geçirmiş olmasıdır. ABD başta olmak üzere birçok ülkede bankalar batmış ya da batma eşiğine gelmiş olmasına karşın, bu süreçte Türkiye'de batan banka olmamıştır. Daha önce yaşanan krizde bankacılık sektöründeki yapısal sorunların giderilmesi bunun en önemli nedenidir. Türkiye'deki bankacılık sistemindeki sağlamlaştırılmış yapı kriz sürecinde iç talepteki hızlı artışa da destek olmuştur.

Çalışmada sunulan mali tablolar incelendiğinde ise kriz sonrasında uygulamaya konulan istikrar paketleri, bozulan ekonomik düzeni ve kamu maliyesinde yaşanan dengesizlikleri gidermede bir anda etkili olmamıştır. Uygulanan maliye politikaları 2010 yılından sonraki beş yılda yavaş yavaş, başta piyasalarda olmak üzere birçok alanda etkisini göstermeye başlamıştır. Ancak bu iyileşmeler tüm ekonomik ve mali performansın başarı ile tamamlandığı anlamın taşımamaktadır. Dünyada yaşanan olumlu gelişmelerin ortaya çıkardığı pozitif dışsallığın da bunda katkısı mevcuttur. Alınan önlemlerin kamu kesiminin piyasa üzerindeki artan ağırlığından ziyade devletin ekonomi üzerindeki istikrarı temin edici bir unsur olduğu görülmüştür.

ABD' de yaşanan bu kriz diğer ülke ekonomileri için tetikleyici rol üstlenmiştir. Bunun sonucunda krizden etkilenen seçilmiş bazı ülkeler değerlendirildiğinde, borç krizinin ana nedeninin ülkelerin ekonomik yapılarında yaşanan sorunlardan

kaynaklandığı görülmüştür. Bu ülkelerde kriz öncesi dönemde kamu borçlarının ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu görülmüştür. Bazı ülkelerde alınan önlemlerde başarı yakalandığı, bazı ülkelerde ise aynı başarının yakalanmadığı görülmüştür. Örneğin, bu ülkelerde uygulanan maliye politikaları sonrasında borç yükleri konusunda kısmen de olsa başarı sağlandığı fakat işsizlik oranları konusunda başarı sağlanamadığı görülmüştür. Özellikle Yunanistan'ın var olan birikmiş ekonomik sorunları nedeniyle 2008 krizine karşı alınan önlemlerin hayata geçirilen politikaların etkin olmadığı görülmüştür.

Bu manada çalışma, dünyada küreselleşme olgusunun yerleşmesiyle birlikte sık sık krizlerle karşılaşan ekonomilerin, hangi politikaları izlemesi gerektiği açısından önem arz etmektedir. Yapılan değerlendirmede 2008 krizin bankacılık kaynaklı bir kriz olması ve Türkiye'nin bankacılık konusunda sağlam önlemler alması ve bunun neticesinde de Türkiye'nin etkilenmeyeceği düşüncesi altında politika önlemlerinde geç kalındığının sonucuna varılmıştır. Fakat geç kalınmış olsa da alınan önlemler kısa sürede etkisini çeşitli alanlarda gösterebilmiştir. Yine bu kapsamda yapılan ekonomik ve finansal değerlendirme ve analiz sonrasında, Türkiye'deki hem maliye politikalarında, hem de bankacılık sistemindeki yenilik ve düzenlemeler yoluyla krizin etkilerinin kontrol altına alınabildiği görülmüştür. Bununla birlikte, ekonomik sistemin karşılaşabileceği bu tür krizlere karşı daha dirençli olabilmesi için, uygulanan argümanlarının genişletilerek sürdürülebilir olmasının sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyol, S. (2014). Finansal Kriz ve Maliye Politikası: AB Üyesi Balkan Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 51(597), 45-59.
- Aktan, Ç. ve Şen, H. (2002). “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 1-9.
- Asarkaya, F. (2019). *2008 Küresel Ekonomik Krizinin Makroekonomik Göstergeler Üzerinden Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye, Arjantin ve Meksika*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aliden, F. (2019). *Küresel Ekonomik Krizler Ve Oluşturduğu Etkileri Önleyici Vergi Politikalarının Türk Vergi Sistemine Yansımaları: 2000 Sonrası Dönem*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınar, A. ve Çalçalı, Ö. (2019). Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Bütçe Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile Etkileşimi, *Maliye Dergisi*, 176, 406-427.
- Avrupa Komisyonu Ekonomi ve Mali Konular Genel Müdürlüğü (2011), Küresel Krizin AB Üyesi Ülke Ekonomilerine ve Gelecek Döneme İlişkin Beklentiler, European Economic Forecast- Spring Raporu, Ankara.
- Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (t.y.). 2008 Yılı Küresel Finans Krizinin Türkiye’de Bazı Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi ve Uygulanan Maliye Politikalarının Cevabı, 84-110.
- Berikan, M. ve Hüseyinli, T. (2017). Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Rusya Ekonomisi Üzerine Etkileri, *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(2), 30-45.
- BDDK, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> 25.09.2017
- BDDK (2009). Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi
- Demir, Ö. (2013). *Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eğilmez, M. (2009). *Küresel Finans Krizi* (5). İstanbul: Remzi Kitabevi

Eker, A., Altay, A. ve Sakal, M. (2004). *Maliye Politikası*(4). İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Eren, F. M. (2010), *Ekonomik Krizler Ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler ve Türkiye Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2017). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım

Erdem, E., İlgün, M., F. ve Dumrul, C. (2011). Finansal İstikrarın Bankacılık Sisteminin Borç Verme Politikaları Üzerindeki Etkisi: 2008 Küresel Krizi Çerçevesinde Türkiye Üzerine Bir İnceleme, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*,5(1), 9-34.

Erdönmez, P. A. (2009), “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, *Bankacılar Dergisi*, 68, 85-101.

Erol, H. Ve Özdemir, A. (2012), “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikalarının Etkinliği”, *Amme İdaresi Dergisi*, 45(2), 53-79.

Ertuğrul, İ. , C. Evren ve Çolak, O. (?), “Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri” Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 59-72.

Evliyaoğlu, T. (2010), *2008 Krizi Sonrası Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gül, E. ve Kaya, R. (2018). 2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye’de Uygulanan Kamu Harcama Politikalarının İstihdam Oranları Üzerine Etkisi, *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(1), 92-109.

Göçer, İ. (2009), 2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 18-37.

Göçer, İ. ve Özdemir, A. (2011). Türkiye’de Krizlerin Makroekonomik Değişkenlere Etkileri: VAR Analizi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48(560), 57-72.

Göze Kaya, D. ve Durgun Kaygısız, A. (2015), “2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 171-194.

Güvenek, B., Acet, H. ve Karakaş, M. (2018). 2008 Küresel Finansal Krizinin Türkiye Rezervleri Üzerine Etkisi, *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 39-52.

Hendek, Ö., E. (2013). *Ekonomik Krizlerin İstihdama Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hepaktan, C., E. ve Çınar, S. (2011). Mali Krizler Ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30,155-168

Karakurt, B. ve Akdemir, T. (2016). Küresel Finansal Krizinin Devlet Borçlarına Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme, *Sosyoekonomi*, 24(29), 225-255.

Karakurt B. (2010). Küresel mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,24(2), 167-195

Kesebir, M. (2018). 2008 Küresel Finansal Kriz ve Bu Krizin Türkiye’deki Ekonomik Göstergelere Etkisi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 531-538.

Kocadağ, S. (2010). *Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koç, H. (2016). *Ekonomik Krizlerde Para Politikası Uygulamaları ve Etkinliği: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kölmek, A. (2014), *2008 Küresel Ekonomik Krizinde İşgücüne Yönelik Tedbirler: AB ve Türkiye*, Avrupa Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara

Özatay, F. (2009). *Finansal Krizler ve Türkiye*. (1), İstanbul: Doğan Kitap.

- Öz, E. ve Baran, T. (2019). Türkiye’de Ekonomik Kriz Dönemlerinde Vergi İndirimlerinin Enflasyon, Faiz Ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 1257-1277.
- Paker, A. (2014), *Küresel Finansal Krizler: 2008 Yılı Küresel Finans Krizi Türkiye ve Seçilmiş Ekonomilere Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Pehlivan, O. (2008). *Kamu Maliyesi*. (1).Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Pehlivan, O. (2018). *Kamu Maliyesi*. (1).Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Pınar, A. (2017). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*. (9). Ankara: Turhan Kitapevi.
- Selçuk, B. (2010), Küresel Krizin Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkisi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 21-27.
- Susam, N. ve Bakkal, U. (2008). Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?, *Maliye Dergisi*, 155, 72-88.
- Taylor, J. B. (2009), “The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong”, *Working Paper 14631*,
- Turgan, E. (2013), 2008 Krizin Avrupa Birliği Ülkelerine Etkisi ve Krizleri Önlemeye Yönelik Geliştirilen Mekanizmalar, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 219-255.
- Turgut, A. , Ertay, H. İ. (2016), Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(4), 114-128.
- Türk, İ. (2010). *Maliye Politikası*. (23) Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları.
- Tokatlıoğlu, M. Y. ve BAKAR, F. (2012), Küresel Finans Krizi Sürecinde Avrupa Birliği Vergi Politikaları, *Maliye Dergisi*, 163, 481-504.
- Ukav, F. (2018). Kriz Dönemlerinde Maliye Politikalarının Etkinliği: Türkiye Örneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 74, 605-617.
- Yaprak, Ş. (2009), Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*,1(2), 41-54.

Yıldırım, S. (2010). 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 47-55.

Yılmaz, B. E. (2013), Küresel Krizin PIIGS(Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan Ve İspanya) Ülkeleri İle Türkiye'nin Makro Ekonomik Değişkenlere Yansıması, Ankara Sanayi Odası, 56-79.

Yılmaz, B., E. (2018). *Maliye*. (3), İstanbul: Derin Yayınları

Yılmaz, D. (2008). Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı, Hangi Aşamadayız?, TCMB

Zeybek, Ö. (2015). *2008 Küresel Ekonomik Krizin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi: Türkiye ve Brezilya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

<http://www.mahfiegilmez.com/2013/04/kuresel-krizin-neresindeyiz.html>

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

<https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>

<https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekono%20rapor_2.pdf

<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2007.pdf>

<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomik%20rapor.pdf>

<https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2009.pdf>

<https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2010.pdf>

https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomik_rapor_2011.pdf

<https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/68GK/ekonomikRapor2013%20-%20Kopya.pdf>

https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/70GK/EKONOM%C4%B0K%20RAPOR_2013.pdf

<https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2015/71GK/ekonomikrapor-2014.pdf>

<https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2016/72GK/72-Genel-KurulEkonomikRapor2015.pdf>

http://web.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Rapolar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_2006.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Rapolar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_2007.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Rapolar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_2008.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Rapolar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_2009.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/burcu2014/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20Yay%C4%B1n/Pdf/Ekonomi%20Raporu/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2010.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Rapolar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2011.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Rapolar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2012.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/Kuresel_Kriz_ve_istihdam.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Rapolar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2013.pdf

http://web.musiad.org.tr/F/Root/burcu2014/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20Yay%C4%B1n/Pdf/Ekonomi%20Raporu/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2014.pdf

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/3607-2006-yilina-girerken-turkiye-ekonomisi>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/4508-2007-yillina-girerken-turkiye-ekonomisi>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1821-2008-yilina-girerken-turkiye-ekonomisi>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1951-2009-yilina-girerken-turkiye-ekonomisi>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/5199-2010-yilina-girerken-turkiye-ekonomisi>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/2013-iki-vitesli-buyumeden-seyir-haline-gecis-2011e-girerken-dunya-ve-turkiye-ekonomisi>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/5220-turkiye-ekonomisi-2012>

<https://www.hmb.gov.tr/>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/6337-turkiye-ekonomisi-2013>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/7354-turkiye-ekonomisi-2014>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8283-2015-yilina-girerken-turkiye-ve-dunya-ekonomisi>

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8637-2016-ya-girerken-turkiye-ve-dunya-ekonomisi>

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2006-2008.pdf

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2007-2009.pdf

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2008-2010.pdf

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2009-2011.pdf

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2010-2012.pdf

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2011-2013.pdf

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2012-2014.pdf

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2013-2015.pdf

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta-Vadeli-Program_2014-2016.pdf

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Fatma UKAV GÜNDÜZ

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 1987, İnebolu

Elektronik Posta: fatmaukv@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	SAÜ, İİBF, Maliye Bölümü	2012

YABANCI DİLLER

Orta Düzeyde İngilizce